

ISTORIA ROMANILORU.

DE

A. TREB. LAURIANU ·

PARTEA I.

Din timpurile cele mai vechie pino la prefacerea statului în
monarchiă.

PENTRU CLASSEA I. GIMNASIALE

Edițiunea a treia

BUCURESCI

LIBRARIA SOCECŪ & comp,
Calea Mog. No. 7

Tipografia Națională Antreprinsor C. N. Rădulescu

1 8 6 9

ISTORIA ROMANILORU.

DE

A TREB. LAURIANU

PARTEA I.

Din timpurile cele mai vechie pino la prefacerea statului în
monarchiă.

PENTRU CLASSEA I GIMNASIALE

Edițiunea a treia

BUCURESCI

LIBRARIA SOCECŪ & comp,
Calea Mog No. 7

Tipografia Națională întreprinsor C. N. Rădulescu

1 86 9

PREFATIUNE

Dorindū a dă în mânile junilorū români unū manuale scurtū și precisū prin care se se pótă familiarisă cu istoria Romanilorū, și cu allū căruī ajutoriū se și prepare callea la studiulū limbei și allū litteraturei latine, amū cullessū acestū breviariū fôră altă pretenșiune, la care ne amū servitū, afară de autorii anticī, cu operele celle mai acreditate alle scriptorilorū modernī. — După partea I. care urmēdiă aici, și care coprinde istoria pīno la prefacerea statului romanū în monarhiă, va succede istoria imperiului romanū cu speciale atențiune la istoria Românilorū din Dacia. Partea II. coprinde istoria Românilorū de la căderea imperiului occidentalē, pīno la luarea Constantinopolii prin Turci, în care intră și istoria bizantină, ca uua care pre lîngă interessulū seū generale, se pare a fi indispensabile pentru Româniī din Dacia, cari n'aū încetatū de a stă în relațiune cu Bizantiniī Partea III coprinde istoria modernă a Românilorū, în care se attinge și istoria popórelorū circumvecine, în câtū acēsta e necessariă pentru înțelegerea istoriei proprie a Românilorū. Intr'acēsta pentru ca se nu se ingreue mintea junilorū prin multiplicitatea faptelorū, evenimentele secundarie se îndică câtū se póte mai scurtū; érá firulū istoriei române se ține pururé în vedere.

Noi sumă și remănemă de părerea că istoria e *rerum gestarum narratio*, și de aceea amă lăssaă pre-totindiné se vorbescă faptele și se se esplice elle de sene, și ne amă feritū cātū s'a pututū de a amestecă într'insa subiectivitatea nōstră. Cei ce pretinđū o istoriă pragmatică, vorū fi prea-puținū mulțămiți cu lucrarea nōstră, inse propusulū nostru, precumū l'amă arretatū mai susū, e simplu de a familiarisa pre junii români cu celle ce s'aū petrecutū în cursulū timpului, și de aceea rugămū pre lectori ca se fimū judecați după acestū punctū de vedere.

Autoriulū

ISTORIA ROMANILORU.

PARTEA I.

Din timpurile cele mai vechie pino la prefacerea statului în monarchia.

SECȚIUNEA A.

	<u>Pagina</u>
<i>Din timpurile cele mai vechie pino la inceputul resbelleuru punico.</i>	1

CARTIA I.

Din timpurile cele mai vechie pino la prefacerea regatului în republică.	1
Starea Italiei înainte de fundarea R. mei.	1
I. Romulū.	3
II. Numa Pompiliū.	6
III. Tullu Ostiliū.	8
IV. Ancu Marțiu.	10
V. Tarciniū Priscu.	12
VI. Serviū Tulliu.	13
II. Tarciniū Superbu.	16
VIII. Considerațiunī generali.	18

VI

CARTEA II.

De la desființierea regatului pîno la începutul resbellelor punico (R. 244—490).	20
I. Consulii Juniū Brutu și P. Valeriū	20
II. Prosenna. Muciū Scevola. Dictatura.	22
III. Meneniū Agrippa. Tribunii plebei. Coriolanū.	24
IV. Sp. Cassiū. Fabii. Terentillū Arsa.	26
V. Decemvirii.	27
VI. Cerșile între patricii și plebei. Tribunii mi- litari. Luarea Veiilor.	29
VII. Gallii la Roma.	31
VIII. Licinū Stolone. Aequalitatea drepturilor	33
IX. Resbellulū I samniticū.	34
X. Resbellulū II samniticū	36
XI. Resbellulū III samniticū	38
XII. Resbellulū tarentinū	39
XIII. Organisațiunea Italiei. Reforme.	42

SECTIUNEA B.

*De la începutul resbellelor punico pîno la prefacerea
statului în monarchiă.*

CARTEA I.

De la începutul resbellelor punico pîno pre timpul Gracchilor (R. 490—620)	44
I. Resbellulū I punicū.	44
II. Regulū.	45
III. Lutațiū Catulū	47
IV. Resbellele illurice	48

V. Resbellulă II punică	49
VI. Annibale în Italia	51
VII. P. Corneliu Scipione	53
VIII. Resbellulă II macedonică	54
IX. Resbellulă suriacă	56
X. Resbellulă III macedonică	57
XI. Resbellulă III punică	58
XII. Resbellulă achaică	60
XIII. Resbellulă numantină	61
XIV. Gallia. Istoria. Resbellulă servile	62
XV. Desvoltarea internă	63
XVI. Constituțiunea	65
XVII. Organiațiunea provinciilor	66

CARTEA II.

De pre timpurile Gracchilor pînă la bătălia de la Actiu (R. 620—723).	68
I. Tiberiu Semproniu Gracchă	68
II. Caiu Semproniu Gracchă	69
III. Resbellulă Jugurtină	71
IV. Mariu	72
V. Resbellulă sociale	73
VI. Resbellulă civile	75
VII. Resbellulă I Mitridatică	76
VIII. Proscripțiunile	77
IX. Reformele Sullane	78
X. Sertoriu. Resbellulă servile și cellă piratică	80
XI. Resbellulă II și III Mitridatică	82
XII. Resbellulă Catilinariu	84
XIII. Triumviratulă I	85

VIII

XIV. Resbellele gallice	68
XXV. Resbellulū civile	88
XVI. Victoriile din urmă ale lui Cesare	98
VII. Mórtea lui Cesare.	91
XVIII. Nouulū resbellū civile.	92
IX. Triumviratulū II.	84
XX. Resbellulū sicilianū.	95
XXI. Bătălia de la Actiu	96
XXII. Organisațiunea statului.	98
XXIII. Organisațiunea provinciilor.	101

ISTORIA ROMANILORU.

PARTEA I.

Din timpurile cele mai vechie pînă la prefacerea statului în monarhiă;

SECTIUNEA A.

Din timpurile cele mai vechie pînă la începutul resbelletorū punice.

CARTEA I.

Din timpurile cele mai vechie pînă la prefacerea regatului în republică.

Starea Italiei înainte de fundarea Romei.

După tradițiunile Romanilor, în timpurile cele mai vechie domniă în Italia mediă *Janu*, care și avea reședința pe muntele *Janiclu* lîngă rîpa dreaptă a rîului *Tiberu* ce se varsă în marea *Turrenă*. Pre timpul lui *Janu*, veni *Saturnū* și se așeșeă de a stînga *Tiberelui* pe muntele ce se numi apoi *Saturninū*; ellū înveșeă pe ómeni cultură pămîntului, și respândi fericirea în vieșia popornlui, din care causă timpulă acela merită numele etății de aurū. După *Saturnū* domni *Picu*, și după acesta *Faunū*. Pre timpul lui *Faunū* veni *Evandru* din *Arcadia*, și se eșeșeă pe muntele *Pallanteū* (care se șisse mai în urmă *Palatiū*) din giosă de *Saturninū*. In muntele *Aventinū* se ținea pre atunci

ună predătoriū a nume *Cacu* care infesta totū coprin-sula acella. *Ercule* ce trecu în căllătoria sa prin a-celle locuri, illū uccise și scăpă țerra de terrórea lui. In urmă domni *Latinū* preste totū ținutulū cellū largū dintre Tibere și marea *Turrena*, pino la munții de cōtră appusū. *Laurentulū* fu reședinția lui. Suptū domnia lui *Latinū* veni *Enéa* cu o coloniă de Troianī, și se stabili în *Lațiū*, luă de soția pre *Lavinia* fia lui *Latinū*, și faudă cetatea *Laviniiū* după numele ei. Troianii în scurtū timpū se confunseră cu *Latimī* și de veniră unū poporū numeroasă. Julū *Ascaniū* fiulū lui *Enéa* fundă cetatea *Alba-lungă* care adjunse apoi ca-pitalea *Lațiului* întregū. Doi spre-dece regi, numiți în genere *Silvi*, domniră unulū după altulū la *Alba-lungă* în spațiū de 340 de la mórtea lui *Ascaniū*. Cellū din urmă rege *Proca Silviū* lăssă doi fii, pre *Numitore* și *Amuliū*; *Numitore* fiindū mai mare urmă în domnia; însă *Amuliū* illū destronă, și pentru ca nu cumva fii saū nepoții lui *Numitore* se i turbure domnia, uccisse pre fii. érá pre fia *Rea Silvia* o închină *Vestei*, obligându-o cu modulū acesta de a remané fețióră. Cu tóte acestea dreptatea tri imfă, *Silvia* adumbrită de *Marte* născú doi gemeni, pre *Romulū* și *Remū*; *Amuliū* îndată ce auđi acesta, ordiună ca pre feméă se o arunce în închisóre érá pre copil în apa *Teberelui* *Silvia* peri, înse copil, fiindū espuși într'o albiă, cândū se trasse apa în riulū ce essundasse atunci. remaseră pre uscatū. Păstoriulū *Faustulū* află pre copii supțū ficulū *Ruminale* sugându lapte de la o lupă ce allergasse din muniți la vaetulū lorū. Ellū i luă și i dusse la casa sea, și i dede socieī sélle *Acca Laurentia* spre a i educa. Cândū adjunseră la juneție *Romulū* și *Remū* informați despre secretulū nasceriī lorū. se înarmară împreună cu alți păstori și resturnară pe *Amuliū*, și puseră éráși în domniă pe *Numitore*. Dreptū recompensă pentru acéstă faptă ei cerură de la *Numitore*

ca să le dea locul de lîngă Tibere unde aŭ crescutŭ, pentru ca se fundeŭie acolo o cetate. Voinŭia lorŭ se împlini. Romulŭ ŝi Remu însociŭi de unŭ mare numerŭ de junŭi eșșiră din Alba ŝi veniră la rîpa Tiberelui. Înse îndată la începutŭ se născu certy între fraŭi pentru allegerea locului, ŝi pentru numirea cetăŭii, că-cŭ Romulu voia se asșeŭie cetatea pre muntele Palatinŭ, 6ră Remŭ pre Aventinŭ. Ei se învoiră infine se consulte voinŭia divină prin semnele ce li se vorŭ arreta. Remu uitându-se la cerŭ de pre muntele Aventinŭ vedŭ mai ăntăiŭ șesse vulturŭ. 6ră Romulŭ de pre muntele Palatinŭ vedŭ mai în urmă do'spredece, ŝi se dechiără invingetyriŭ. Căndŭ socii lui Romulŭ lucră la fundamentele cetăŭii, Remu ŝi bătŭ jocŭ de vallurile lorŭ ŝi se uccise de cōtră lucrători. Romulŭ plânse acestă întimplare tristă, ŝi întru memoria frate-seŭ institui s6rbătoryia Lemurilorŭ

I.

Romulu.

Romulŭ întemeiă cetatea Roma pre muntele Palatinŭ, ŝi spre înmulŭirea locuitorilorŭ deschise unŭ asilŭ pre muntele Saturninŭ, promittēdŭ app6rare tuturorŭ cellorŭ ce vorŭ veni la dŭnsulŭ, ŝi cu modulŭ acesta împopură cetatea în scurtŭ timpŭ. Din cetăŭianii c6i mai de frunte Romulŭ allesse unŭ consiliŭ (senatŭ) de 100 senatorŭ, cari cu înŭtelepciunea lorŭ se-ŭ stea într'adjutoriŭ; acestia din cauza demnităŭii se numiră *Patrŭi* (părinŭi), 6ră descedinŭii lorŭ *Patriciŭ*; o legătură strŭnsă se asșeŭiă între cetăŭianii de giosŭ ŝi f6ră influinŭiă ŝi între c6i de frunte, prin patronatŭ, dăndŭ-se voiă fiă-căruŭ cetăŭianŭ mai de giosŭ ca Cliente se ŝi all6gă unŭ Patronŭ dintre c6i mai însemenaŭi, adecă dintre Patricii, care se lŭ appere în t6te drepturile lui.

Romul ca rege și luă doisprezece lictori cari se făc totu de-una impregiurulu lui și se essecutedie ordinile lui, ellu și formă o legiune de 100 căllari (*Celeres*), și de 1000 pedestri După ce Romul și organisă cu modulă acesta miculă seș statū, trāmise deputați la popórele vecine cerēndū ca se între cu Romanii în legătura de căsătorii (*Connubium*), dară a-cestea recusară propunerea. Atunci Romulă annunțiă statelorū vecine că va se facă jocuri în onórea lui Neptunū, și le invită la acēstă solennitate. Sabiniū veniră mai înainte de toți dimpreună cu femeele și cu tetele lorū. În mioutulū cândū eră se se începă jocurile, și cândū străinii sta cu luare a minte asupra cellorū ce eră se se facă, juniū Romanii intrară cu armele în mână, appucară pre femeele celle mai tēnere și mai formóse și le rápiră cu puterea. În deșertū se plānsēră párinții pentru violarea ospitalității, îndēșertū se oppuseră fetele faptei collei foră de lege a rápitorilorū. Romanii prin purtarea lorū cea dulce le ímblāndiră și căstigară ánimele lorū.

Unū resbellū sāngerosū se nāscu din cauza rápirei. Cetățile Cenina, Antenne și Crustumeriū fură celle dintăiū cari appucară armele spre a resbuná cauza commune, însă elle luāndū căllii diverse, remaseră bătute de Romani. Regele Ceninesilorū. Acrone, se uccise chiarū de mâna lui Romulă, care 'lū despoiă de arme. și se întórse la Roma în triumfū. Ellū íchină aceste spolie numite opime (*spolia opima*) lui *Joue Feretriū* în Capitoliū (*Saturninū*) și dedică cellū dintăiū templu la Roma. Mai în urmă veni Tatiū regele Sabinilorū cu o armată ínfricoșiată și impressură cetatea După încercări deșerte de a lua castellulū, Sabiniū prinseră pre Tarpeia fiia lui Spuriū Tarpeū, care comandă în castellū, cândū acēsta esșisse după apă, și prin promissiuni o înduplecară ca se-I ducă în castellū prin una dintre porțile ascunse. Cu modulū acesta ei occupară

castellul de pe muntele Saturninū (numitū de atunci încóce și *Tarpeiū*). A dóua-di Romanii attacară pe Sabinii cu tótă turórea, ínse fură respinși de cótră a-cestia, și luară fugă cótră pórtă vechiă a Palatinului. Romulū redicâ mânele la cerū și rugâ pre Joue Statoriū se însuffle ânimă Romanilorū și se facă se înce-teđie de la fugă promitēdu-i unū templu în acellū locū. Îndată Romanii luară curagiū și întórseră armele a-supra inamicilorū. Acumū se încinse o bătăliă cruntă între amēndóue armatele în vallea dintre Palatiū și Capitoliū. În fine femeele vedīndă că părinții și frații lorū se batū pentru dinsele cu bărbății lorū, se arruncară în miđileculū luptătorilorū, și cu lacremi în ochi i rugară să pună capētū bătăliei. Luptătorii se im-muiară la cuvintele femeelorū și lăssară armele din mână. Se încheiă unū tractatū între Romanii și Sabinii, învoindu-se amēndóue națiunile ca Romulū și Tatiū se domnescă împreună cu putere și autoritate de o me-sură, Sabinii se formeđie unū poporū cu Romanii, din-tre dīnșii se se allégă încă 100 senatori, și totū a-tâția cǎllari. Romulū nu numai că primi aceste con-dițiuni, ci dede locū de locuințiă și Lucerilorū cari i venisseră într'adjutoriū din Etruria, și împărți totū po-porulū în trei triburi *Ramnesi* (de la Romulū), *Titiesi* (de la Titū Tatiū), și *Luceresi* (de la ducele lorū), și puse preste fiă-care câte unū tribunū; afară de acésta mai suptimpărți poporulū în 30 curie, și puse preste fiă-care câte unū curione. Din fiă-care tribu allesse câte 100 cǎllari, și cu modulū acesta formă trei cen-turie de cǎllari cari se numiră totū după numele tri-burilorū, adocă *Ramnesi*, *Titiesi*, și *Luceresi*. Pedes-trimea se sui acumū la 3000 de armați. Romulū dede la fiă-care cetățianū câte dóue juguri de pământū (*he-redium*). După ce Romulū și Tatiū domniră împreună cincī anni de đille, Tatiū se ucisse de Lavini, și Ro-mulū remase órași singurū domnitorū la Roma. Ellū

mai avu două resbelle cu Fiderații și cu Veienții cari se finiră în favoarea Romanilor. După o domnie de 37 ani, cându ținu într'una de zile adunare de popor în câmpul lui Marte, se născu o tempestate subită, și Romul se făcu nevedut. Senatorii făcură pre popor se credă că s'a răpitu la ceru de tată seș Martie. Ei i redicară un templu și lă onorară suptu numele de Quirină (*Quirinus*).

II.

Numa Pompiliu

După mórtea lui Romul, se născu dispută între Romani și Sabinii, dintre cari se se allégă rege, și așia trecu unu annu de zile în care senatorii guvernară unul după altul câte cinci zile, (*interregnum*). În fine poporul nemulțămítu cu acéștă formă de guvernă începu se strige și se céră se se facă allegere de rege. Senatul chiâmă pre popor la adunare, și poporul allesse rege pre unu Sabinu cu numele Numa Pompiliu, generele lui Titu Tațiu. Numa Pompiliu, atunci în etate de 40 ani, eră unu omu renumítu pentru pietatea și pentru viețta sa cea exemplariă. Invețiatu în filosofia Sabinilor și mulțămítu cu puțina sa avere trăiă retrassu în cetatea Cu, fôră de a aspira la onori mai înalte, și primi uumai cu greu demuitatea offerită. Cându în fine poporul înțellesse că Numa a primitu, se bucură ca și cumu i s'ar fi datu unu regatu, înlocu de unu rege. Nici unu domnitoriū nu putea se fiă mai bunu de câtu Numa în acellu timpū, cându Roma eră încă nuu statū compusū din diverse popore unite numai prin puterea armelorū. fôră legătură internă între sene, caracterulū cellū feroce allū nouilorū cetățiani avea lipsă de cultură morale și religiósă spre a se deprinde cu ordinea și cu virtuțile sociali. Numa înțel-

lesse misiunea sa, ellu făcu unu templu lui Janu care în timpu de pace se remănă închisū.  r  în timpu de resbellu se stea deschisū,  i l  inchise pentru totu timpul  c tu domn . Ellu  mp r ti poporului p mintulu c stigmatu de la vecin  prin puterea armelor ,  ncuragi  agricultura  i artile vie iei pacifice. Numa observă că annul  de  ece luni care fusse în us  p no la dinsul ,  i se începea cu Marti  (Martius de la Marte, Aprilis de la Afrodita sau Venere, Maius dela Maiores mai betrâni, Junius dela Juniores mai t neri, Quintilis de la quintus all  cincil , Sextilis de la sextus all   essel ; September, October, November, December), este prea scurt ,  i l  f c  de 12 luni, mai ad ug nd  la  nceput  d oue, adec  Januari  ( n onórea lui Janu),  i Februari  (de la februo cure iu),  i pentru intercalare încă o lună estraordinari , Mercedonius, cu ajutorinl  c reia annul  acesta lunari  la fi -care 20 de anni se cad  tot  de o data cu cell  soristi ial. As edi nd  cu modul  acesta calendariul , ellu defisese serbătorile  i  illele de lucru, precum   i  illele faste  i nefaste. Numa regul  cultul  divină, numi un  collegi  de patru Pontefici. (all  căroră numer  mai pre urmă crescu la opt ,  i în fine la  esse-spre- ece,) care se preveghie  asupra calendariului, asupra cultului divină,  i asupra tutor  preo ilor , se judece causele lor   i se scri  annalile; cell  mai mare dintre Pontefici se numi Pontifex maximus. Numa consecr  patru virgini vestali, (all  cărora numer  mai pre urma se sui la  esse), ca sa conserve focul  eternă în templul   eei Vestei  i se custod sc  palladiul  (icona  eei Pallade de la Troia). Aceste preotesse sta supt  preveghierea Ponteficelui masim , se allegea în etate de 6 p no la 10 anni, avea se serv sc  30 de anni, în cei dint i  10 se  nve ie.  n ceilalți 10 se func ione ie,  i în cei din urmă 10 anni s  arrete altora. După împlinirea acestui servici  putea se  ss   i se se m rite. Numa institui doi-spre- ece Salii

(călăușiar), ca se custodéscă scutulū lui Marte (*ancile*) cellū căđutū din cerū ; pentru ținerea secretulū mai făcu încă alte 11 scuturī totū în forma acestuia, și dede la fiă-care Saliū câte unulū. Acestia la đille fisse âmbra cântândū și săltândū cu scuturile prin cetate; cellū mai mare dintre ei șe numia *Praesul*. Assemine consecrâ unū preotū special lui Jove (*Flamen Dialis*), altulū lui Marte (*Flamen Martialis*), și altulū lui Romulū (*Flamen Quirinalis*). Afară de aceste ordinī preoțesci, mai eră Augurii în numărū đe 3, de 4, de 9, și mai în urmă de 15, cari aveà se observe semnele pre cerū, tunetulū, fulgerulū, meteorele, sburatulū și cântatulū passerilorū, precumū și mâncatulū puilorū sacri (*auspicia pullaria sive ex tripudiis*), și se pređică dintr'însele viitorulū, după ordinea magistrațilorū, apoi Aruspicii, veniți din Etruria, cari pređicea din intestinele animalilořū tăiate pentru sacrificiū. — Numa spre a dá o mai mare autoritate asșediămintelorū selle, prețindea că face tâte după inspirarea primită de la camena Egeria, cu care avea întelniri secrete într'o pădure sacră. După ce domni în pace 43 de anni, muri în etate de 83 de anni, ordinândū ca cărțile selle se le pună într'o urnă și se le îngrópe lóngă đinsulū. Annulū R. 81.

III.

Tullu Ostiliu.

După mórtea lui Numa, senatulū fu de noū în-sărcinatū cu guvernulū pîno ce poporulū allesse pre Tullū Ostiliū. Acestū rege, nepotū allū unui Romanū însemnatū, ce se distinsesse în bătălia în contra Sabini-iorū, avea unū caracterū cu totulū contrariū predecesoriului seū; de o natură bellicósă, ellū era încă și mai passionatū pentru arme de câtū fundatoriulū Romei, și îndată căută pretestū de a scóte óstea la bătăliă. Ceta-

tea Alba fu cea dintâiu care'i dede motivu la acesta. Armatele acestorü douë cetäti se înteluirä într'o distanþiä de cinci milliarie de la Roma, determinate ca prin o luptä se decidä sörtea veltorü douë staturi. După ce se dispuserä în ordine de bätäliä, elle steterä câtü-va timpü asteptändü semnulü, cândü dictatoriulü Albanilor, Mettü Fufetiü pässi în miqilocnlu celtorü douë armate, și propuse Romanilorü, se decidä cërta prin o luptä particulariä, cu condiþiune, ca poporulü allü cäruü luptätoriü va remäue învinsü, se se suppunä cellui-altü. Regele și poporulü romanü primi cu bucuriä acéstä propunere, și totü însulü astepta se fiä allässü spre a apperä cauza patriei selle.

Era atunci în armata romanä trei fraþi gaminü, Oraþii și în cea albanä alti trei, Curiaþii, toti însemnaþi pentru curagiulü și tärta lorü. Acestora se încredinþiä sörtea bätäliei. Luptätorii appucä armele, și începü a se mësura cu dînsele. Armatele spectätorie și atþintä ochii asupra lorü, tremurändü la fiä-care loviturä, și asteptändü cu ânima înghiäciatä se vadä de care parte va face sörtea se caðä gloria luptei. Victoria remase câtü-va timpü îndoiösä, apoi se päru a se dechiära în contra Romanilorü. Doi fraþi Oraþii caðurä, allü treile se prefä u cä fuge. Curiaþii fatigaþi și plägiþi se luarä după dînsulü. Atunci ellü se întörse și asternu la pämintü pre cellü mai de apröpe; allü doilé care venia acestuia într'ajutoriü avu aceeași sörte. Mai remase allü treile pre care lü învinse cu mäi puçinä greutate. Romanii applauserä de bucuriä, érä Albanii se dechiärarä de suppuși. Însë mäna lul Oraþiü care mäntuissc patria diminéþia, se cruntä séra cu sângele surorii selle. Întorcändu-se în triumfü din câmpulü de bätäliä, Oraþiu vedü pre sorsa scäl-datä în lacremi, plângëndü mörtea amatului ei, adecä-a unuia dintre Curiaþii, cärgia fusse promissä în cä sätoriä. La acéstä vedere ellü se turburä de mäniä și o sträpunse în furia sa. Senatulü defäimä acéstä faptä

fără de lege, și judecătorii lău condemnară; dară Orațiū appellă la judecata poporului, și acesta lău iertă. — Nu trecū multū timpū și se născū resbellū cu Veienții și cu Fidenatii. Tullu ordină lău Mettu se scôță armata albană, și împreună cu dînsulū se mérgă în contra acestorū inimiçi. Cândū ferbea bătalia, Mettu volē se trecă în partea inimiçilorū, însē nu-ī successe. Tullu după ce câstigă bătalia, tăiă pre Mettu în patru părți, derimă Alba, și strămută pre locuitorii la Roma, dându-le muntele Celiū dreptū locū de asșediămîntū. Tullū duplecă numerulū căllarilorū, fôră de a immulți numerulū centurielorū, compunîndū fiă care centuriă din cîte 200 de căllari, și formîndū cu modulū acesta 20 turme (de cîte 30 de căllari). Bellicosulū Tullū nu află repausū nici după acēsta, ellū purtă r sbellū cu Sabinii, care esși assemine în favórea Romanilorū. Dară pîno cândū curgea încă acestū resbellū, se născū o pestilențiă în cetate. Înșuși Tullū fu atacatū. Ellū muri dinaintea altariulū lovitū de fulgerū, și arse dimpreună cu casa sa, după ce domni 32 anni. Annulū Romei 113.

IV.

Ancu Martiu.

După unū interregnū de cîte-va luni de țille se allese rege Ancu Marțiū, nepotū de fată allū lui Numa, unū omū cu unū caracterū blîndū și religiosū, dară totū de o dată ânimosū. Ellū prescriste legile religiose și le affipse în publicū spre cunnoscînția tutorū, institui 20 Feciali cari se dechiare resbellū serbătorește, și se jure tractatele de pace și legămintele făcute cu străinii în numele poporului romanū; și învețiă pre suppușii sei să se applice la agricultură și la artile folositorie viețiē civile. Puterile vecine luară aceste mēsuri alle lău Ancu Marțiū dreptū semno de flaccitate și dreptū lipsă

de curagiū. Latinii începură a căleà territoriulū romanū și a face predățiuni, însă successulū lorū fu de o măsură cu dreptatea causei lorū. Ancu trāmise pre teci-alī ca se cēră satisfacerē de la dīnsiī, și ne dāndu i-se sē le dechiare resbellū, după aceea ī attacā cu armele, și ī bātū, stricā cetāțile lorū, și dusse pre locuitorī la Roma, și ī asșieđiā pre muntele Aventinū și în vallea dintre acesta și dintre Palatinū. De a drépta Tiberelūi întări muntele Janiclu, și spre a lū uni cu cetatea cea vechiā, făcū podū de lemnū preste Tibere (*pons sublicius*), și încungiurā partea cea planā a cetāții cu fossatū (*Quiritum fossa*). Îmmulțindu se locuitorii Romei, și cu dīnsiī de o datā și făcētorii de rellē, Ancu edificā prīnsorī publice spre înfrēnarea lorū. Ellū întinse territoriulū romanū pīno la mare, și construi unū portū și o cetate la gura Tiberelūi cu numele Ostia, și cu modulū acesta assecurā suppușilorū sei commerciulū atātū pre mare câtū și pre rīulū Tibere; în fine mări și templulū lui Joue feretriū cellū dedicatū de Romulū.

Pre timpulū lui Ancu Martiū veni la Roma din Etruria Tarciniū Priscu (fiulū lui Damaratū, care fugisse de la Corintū de frica tirannulūi Cupselū, și se asșeđiasse în oppidulū Tarcinii în Etruria), îndemnatū fiindū de soția sa cea ambițioasă cu numele Tanacile. Acesta prin averea sa cea mare și priu purtarea sa cea plăcută, se însinuā la familiēle celle mai însemnate din Roma, și mai pre urmă și deschise ușiā și în palatiulū regelūi. Ancu Martiū lū primi cu multă generositate, lū făcū consiliariulū seū, și cândū muri după o domniā de 24 anni, lū lāsșā prin testamentū tutoriū filorū sei. a. R. 137.

V.

Tarciniu Priscu.

În timpul interregnelui ce urmâ după mórtea lui Ancu Marþiũ, Tarciniũ puse tóte macinele în lucrare spre a face ca poporul romanũ se lũ allégã rege pre dînsulũ. Spre a adjunge la acestũ scopũ ellũ trãmise pre fiii lui Ancu afarã din Roma pre ñiva allegeriĩ, și ținũ unũ cuvîntũ cõtrã poporũ în care șl numera tóte meritele selle cõtrã Romanĩ, și cunnoscînþiele în artea de a governa, și cu modulũ acesta înduplecã pre poporũ de lũ allesã rege fõrã oppunere din partea ver-unuia. Tarciniũ de și adjunse la tronũ prin intrigĩ, însẽ domni cu dreptate. Ellũ primi și pre Lucereșĩ în senatũ, și așia mãri numerulũ senatorilorũ la 300 de membri, (allũ vestalilorũ la 6); ellũ voi sã mai adauge încã trei nõue centurie de cãllari însã fu oppritũ de augurele Attu Neviũ, care tãiã pétra cu cuþitulũ de rasũ, și așia se mãrgini de a redupleca centuriere, fãcẽndũ fiã-care de câte 400 de inși, și reþinẽndũ numirile de Romesĩ, Tiþieșĩ și Lucereșĩ celle consecrate de Romulũ. Assẽmine duplecã și triburile prin adaugerea de gîntĩ nõue (*minores gentes*). Pre timpul seũ se scullarã Latinii, și începurã a infesta territoriulũ romanũ, Tarciniũ i bãtu și i constrinse a cere pace, assemine umilĩ și pre Sabinii cari trecusserã Tiberele. Dupã ce triumfã de inimiçi întreprinse mai multe lucruri publice spre informoseþiarea cetãþii, ellũ începũ a construi murulũ cellũ mare împregiurulũ cetãþii fãcu cloacele (canale pentru cureþirea cetãþii), asșeđiã forulũ în vallea cea uscatã prin derivarea apei stãtãtorie, și fãcu cerculũ cellũ mare (*circus maximus*) pentru jocurĩle romane. Tarciniũ introdusse la Roma pompa regale dupã essemplulũ regilorũ din Ludia, și fãcu o coronã de aurũ, unũ tronũ de ivoriũ, unũ sceptru și vestiminte de purpurã. Darã póte cã chiarũ splendórea acestorũ ornamente desceptã invidia fiilorũ lui

Ancu, cari trăiră în lenitate 37 de ani. Sîmţinlă de resbunare crescă cîndă ei vedurăcă Tarciniū a adoptatū pre ginere seū, Serviū Tulliū, spre a lă lăssa successoriū în regatū. Eī cumperară pre doi ucciditori, cari cerîndū se vorbescă cu regele supţă pretestū de a le face dreptate, illū loviră cu securile în miđi-loculū palatiului şi lă ommoriră. Lictorii cari preveghia asupra persoanei regelui, prinseră pre ucciditori cîndă ei voia se fugă. Aceştia se dederă morţi; în-se fii lui Ancu cari i pusesseră se facă acéstă faptă, scăpară cu f. ga. Aşia muri Tarciniū cu supranumele Priscu. spre distingere de unulă dintre successorii sei care purtă totū acestū nume. Ellū era în etate de 80 ani, şi domnisae 38. a. R. 175.

VI

Serviū Tulliū.

Fama despre uciderea lui Tarciniū împlu pre poporū de durere şi de mēniă. Tótă lumea allergă la palatiū spre a se înforma despre întimplare. Regina Tanacile se puse la ferestă şi vorbi cōtra poporū, assecurându-lă că regele nu e mortū, ci numai amēţitū de lovitură, şi că ellū a însărcinatū cu guvernulă pe ginere seū Serviū Tulliū, pîno la însănetoşiare. Serviū (născutū în casa lui Tarciniū din o servă de familiă distinsă, a nume Ocresia, de unde i s'a datū şi numele de Serviū), eşi îmbrăcatū în ornamentele regali, însoţitū de şesse lictori, şi începă a împlini funcţiunile regali ca şi cum ar fi luatū instrucţiuni de la Tarciniū. Acéstă lucrare ţinu câte-va đille pîno cîndă se formă o partită numerosă în favōrea lui, apoi vedîndu-se destullū de tare, descoperi mōrtea socrului seu, şi se dechiără rege cu voia senatului. Unū resbellū cu Veienţii din care Serviū eşi învingătoriū, îi cāstigă stimă şi autoritate

Înaintea poporului. Ellu adausse la cetate munții Quirinal și Viminal, apoi Esquilinul, și fii murulă cellă mare începutu de Tarciniu. Împărți totu territoriul romanu cu locuitorii lui în 30 regiuni: 4 alle cetății (*urbanae*) și 26 alle câmpului din pregiuriu (*rusticae*), cărora dede numele de triburi, punendū, câte unū tribunū preste fiă care, și ordină se se conscriă toți cetățianii cu averile lorū (*ensus*), după acea împărți totu poporul după averi; din primorii statului compuse 18 centurie de călari, apoi distribui tótă mulțimea în 6 classi: în clasa I puse pre cei ce possedea o avere preste 100,000 de assi sau libre de aramă, și formă dintr'înșii 80 centurie de pedestri; în a II pre cei ce possedea preste 75,000 de assi, și formă dintr'înșii 20 centurie; în a III pre cei ce possedea peste 50,000 de assi, și formă dintr'înșii assemine 20 centurie; în a IV puse pre cei ce possedea peste 25,000 de assi, și formă dintr'înșii 10 centurie, în a V puse pre cei ce possedea preste 11,000 de assi, și formă dintr'înșii 30 centurie, în a VI pre toți cei ce possedea mai puçinu de 11,000 de assi, și formă dintr'înșii numai 1 centuriă. Tóte centuriile din celle 5 classi dintăiū le împărți încă în douē pârți, una de betrâni (*seniores*) și alta de juni (*juniores*), betrânii se custodescă cetatea, junii se mérgă afară la bătăliă. La toți le împuse să și faca vestiminte, și arme după starea iorū și după necesitatea servițului. Cei din classile dintăiū fură mai bene îmbrăcați și mai tare armați, érá cei din classile din urmă mai simplu, și cei din a șé-sea nu fură îndetorați a face serviciu militarie. Afară de acestea mai formă douē centurie de fabricatori de macine bellice, și le adausse la clasa I, și trei centurie de accensi (*accensi*), de cornicinii (*cornicines*) și de tibicinii (*tibicines*) saū musicanți, și le adausse la clasa V. După ce arruncă cu modulū acesta tóte sarcinile publice pe umerii cellorū av 'i distribui și drepturile asséminea: în adunările publice (*comitia cen-*

turiata) la votarea legiloră dede fiă-cărei centurie câte unū votū (*suffragium*), și dispuse ca mai întâi se se chame centuriile căllariloră, apoi centuriile pedestriloră de classea I, după aceea celle de classea II, și așîa mai încollo, dară fiindū aă centuriile căllariloră cu alle pedestriloră de classea I întrecea cu numerulū pre tôte celledalte, de aceea cândū se uniă aceste centurie, totū dé-una decidea, și fôrte a rare ori mai eră lipsă de voturile celledalte centurie. Cu modulū acesta Serviū desființâ distincțiunea ce se formasse între patriciū și plebei, înse puse fundamentulū la formarea alteia după avere.—Spre a țîné totū dé una în cunoscințâ numerulū și averea poporului, Serviū ordinâ ca la fiă-care cincî anū (*lustrum*) se se facă o nouă conscriere (*census*) Ellū fu cellū dintâiū dintre regiū romanū care bătū monetă, și a nume monetă de aramă (*aes signavit.*) In relațiunea cōtră staturile din afară Serviū procura Romei intrarea în confederațiunea Latină, în urmarea cărei edifică unū templu de unire pre muntele Aventinū, închinatū Dianei, în care regele romanū sacrifica pentru Pomanī și Latinī, precumū capulū Latiniloră sacrifica pre muntele Albanū la feriele latine. — După o domniă îndelungată, Serviū formâ planulū de apreface regatulū în republică, înse împregiurârile nimiciră acestū planū generosū. Ellū avusse douăe fiie de unū caracterū fôrte diferite și le mărită pre amîndoue după nepoții lui Terenciū, pre cea mai blândă după Luciū care eră mai iute, și pre cea mai ambițiosă după Arunte care eră mai asșediātū la fire. Inse Lucin și uccise pre soția sa, și luă pre Tullia care și uccise assimine pre bărbatulū seū Arunte, și dintre senatoriū căroră nu le plăcea mesurile lui Serviū, își formâ o partită, cu allū cărei adjutoriū se sui pre tronū, și uccise pre Serviū (care venia la senatū ca ou au toritatea sa se înfrunte usurpațiunea lui Luciū). Roția sa, Tullia, fu cea dântâiū care lū salută, și trecu

cu trăsura preste corpulū cellū plinū de sânge allū tătă seū ce jăcea arruncatū în calle. — Asià se finī vieția lui Serviū Tulliū, a unui rege alle căruī purtări umane erà de o mesură cu dreptatea, după ce a făcutū 44 de anni fericirea suppușilorū seī. a. R. 220.

VII.

Tarciniu Superbu.

Luciū Tarciniū adjins la tronū prin fapte violente, fôră de allegere; ellū nu lăssă se immormînteđie corpulū lui Serviū dechiărândū că n'a fostū de cātū unū usurpatoriū, uccise pre toți cei suspecti de a fi de partita lui Serviū, și temēdu-se ca tirannia lui se n'aibă urmări funeste, immulți numerulū lictorilorū. Pentru purtarea lui cea imperiósă și violentă, Romanii i dederă numele de Superbū. Spre a distrage pre poporū ca se nu se scolle în contra lui, Tarciniū lū ținu totū ocupatū în resbellū saū în lucrări publice. Latinii nu voiră se lū recunnóscă de rege, ellū i suppose cu armele. Cu fiu seu Sestu se înțellesse ca acesta se fugă la Gabii, cetate inimică, ca și cumū ar fi maltratātū de tată seu. Sestu prin puterea sa cea pretăcută adduse pre Gabini de lū allesseră pretoriū, și apoi trãmise pre ascunsū la tată-seu se i dea nouă inveciatură ce se facă. Tarciniū nu dede altū respunsū deputațilorū de cātū că preâmbându-se prin grădină tăia capetele papaverilorū cellořū mai înalți. Sestu înțellesse respunsulū, și uccise pre cetățianii cei mai de frunte și apoi suppose cetatea lui Tarciniū.

Luciū Tarciniū edifică templulū lui Joue Capitolinū*), la a căruī finire mai iute contribuī fôrte o întem-

*) Se dice că la săparea fundamentelorū sar fi aflatū unū capū de omū de mărime estraordinariă. De atunci încóce muntele care se chiãmasse mai înainte Șaturninū. și apoi Tarpelū, se numi Capitoliūl saū munte Capitolinū.

plare estraordinariă. O femeă străină se arretâ în Roma cu 9 tomuri de cărți profetice și le offeri regelui spre cumperare. Tarciniū nesciindū că femeă este una dintre Sibille, nu se învoi. Atunci ea arse 3, și ceru totū acellū prețîă pentru celle remase. Tarciniū o numi înșellătóriă. Ea arse de nouă încă 3, și se întorse cerîndū același prețîū pentru cellesalte 3. Tarciniū începū a se miră de femeă, chiāmă pre Agurî, și i întrebă, ce e de făcutū. După consiliulū acestora cumperă cărțile sibilline, apoi numi trei bărbați cari se le custodescă în Capitoliū, și se le consulte la întemplări estraorduarie. (Mai pre urmă numărulū acestora se sul la 15, *quindecemviri*).

După finirea edificiului Tarcinū radică resbellū încontra Rutulilorū, și impressură cetatea Ardea, în distanțîă de 16 miliarie de la Roma. Stândă armata dinaintea cetățîi, Sestu fiulū regelui, Collatinū și alți Romanî în petrecerea lorū începură ași lăudă femeele.

Collatinū propuse se facă o probă. Așîă ei plecară nóptea căllari și aflare pre Lucreția, socia lui Collatinū, ocupată cu lucrulū în miđiloculū servelorū selle, în locu de apetrece în plăceri și divertimente ca altele. Inse formosetia și modestia Lucreției, aprinse pre Sestu de passiune, și după câte-va ȓille ellū se întorse singurū din castre și veni la dînsa nóptea. Lucreția lū primî și lū tractă omenesce, dară Sestu o desonestă, și se întorse în castre. Atunci Lucreția desperată trămise după bărbatū și după tată-seu ca se vină a casă, fiindū că familia lorū s'a prostituitū prin o fapta infame. Collatinū și Lucrețîū vinū cu Valeriu și cu Juniū Brutū, (care treceū de stupidū, și pre allū căruia fratele lū uccise Tarciniū). Lucreția le spune fapta, și se străpunge ea însăși cu unū cuțitū în prezenția lorū, provocādu-i ca se i resbune mórtea asupra cellui ce a fostū causa. Brutu, care se prefăcussu pîno acumū, ca se scape de presecațiunile lui Tarciniū, luă corpulū Lucreției și lū espuse

în forū, și prin unū cuvîntū ce ținū, înfuriâ pre Romanī în contra familieī lui Tarciniū. Senatulū după propunerea lui decretâ destituirea lui Tarciniū cu tótă famhea lui, și dechiârâ de proditoriū allū patriei pre acela care va luâ partea lui. Cu modulū acesta Tarciniū perdū domnia, după ce guvernâ Roma 24 anni ellū fugi la Cere în Etruria. Armata romană făcū pace cu Ardeății și Brutu căpetâ numele de liberatoriū allū patriei. — Cu Tarciniū totū de o dată se finî monarchia romană, care țrinusse 244 de anni.

VIII.

Considerațiuni generali.

Lucru demnū de însemnatū este că în acestū spațiū de timpū de 244 de anni, câtū ținū regatulū la Roma, toți regii romanī avură domnie lunge, toți fură ómenī mari oī într'unū respectū ori într'altulū, și toți contribuīrâ la mărirea puterii romane, chiarū și Tarciniū Superbū. — Înainte de fundarea cetății muntele Saturninū (numitū mai în urmă Capitolinū) erâ unghiulū estremū allū Latiniului. Spre mēđiă-nopte se întindea Sabinī Tótă partea din drépta Tiberelui și suptū domnia Etruscilorū. Romulū fundâ cetatea pre muntele Palatinū, după resbellulū cu Sabinī adasse muntele Quirinal, Tullū asșediâ pre Albanī pre muntele Celiū. Ancu Marțiiū colonisâ pre învingși Latini pre muntele Aventinū, Tarciniū Priscu seccâ vallea cea limósă dintre Capitolinū și Palatinū (*Velabrum*), prin construirea cloacelorū, și începū murulū cellū mare care lū întinse Serviū Tulliiū împregiurâ muniilorū Quirinal, Viminal și Esquilinū, și cu modulū acesta cetatea Roma coprinse șapte munți. Janicululū de a drépta Tiberelui formâ o opperâtoriă în contra Etruscilorū. Însē teritoriulū romanū în cea mai mare distanță de la centrulū ce-

tâții abia se întindea pînă la 15 miliarie romane: Ostia la gura Tiberelui, Laurentul și Laviniul spre mîdiă-di, Gabii spre resăritu, și Alba-lungă între aceste două puhte, eră mai tôte în acea distanță, cu fôrte mică differință. Din drépta Tiberelui occupaseră Romanii prea puçnu locu cōtră Veii, care lo cū nu eră cu multu mai departe de 10 miliarie de la Roma spre mîdiă-nópte. Tótă suprafața teritoriului romanu abia coprîdea 400 miliarie pătrate, și poporul abia numeră 100,000 sufflete. — Porestatea supremă în timpurile primitive la Roma eră împărțită între rege, senat și poporul adunat în comiție. Regele eră sacrificele supremu, ellu sacrifica pentru totu poporul, cu tôte că preveghia ea asupra cultului în genere eră încredințată collegiului pontificilor; judecatoriul supremu, ellu ședea la fiecare 9 zile pe tribunariu suptu cerul liberu și judecă causele supușilor, însă pentru cause criminali se allegea questori (*quaestores* cercetători); imperatoriul supremu preste puterea armată, ellu avea putere absolută (*imperium*) în resbellu. Afară de acestea, regele convocă senatul și comițiile, și președea la adunări. Venitul se și lă tragea din o parte definită a agrului publicu (sau pămîntul statului); semnele lui eră fascele, sella curule și toga pretestă. — Senatul la începutu fu compus din 100 membri, după unirea cu Sabinii din 200, și de la Tarciniu Priscu încóce din 300. Ellu se convocă de rege, și delberă asupra affacerilor publice, mai vîrtosu a celor din afară. Suptu domnia lui Tarciniu Superbu se uccise unu mare numeru de senatori, mai se trămiseră în essiliu, și senatul încetă de a se mai convocă; tótă puterea veni în mînila despotului. Adunările publice se făcea la începutu în celle 30 de curie (*comitia curiata*) la convocarea regelui, și decidea despre dechiărarea de resbellu, acceptarea legilor noue, și allegera regelui. Depe timpul lui Ancu Martiu începuse a se formă o classe de ómeni cari

n'avea reprezentați din familiile lor în curie, prin urmare nici în senat; aceștia spre distingere de cei dintâi se numără plebei. Spre desființarea acestei diferențe între cetățiani, Serviū Tulliū împărți totu poporul în 6 classi, și în locul adunărilor în curie (*comitia curiata*), introduse adunările în centurie (*comitia centuriata*) la cari totu poporul luă parte. Cu toate acestea remaseră în vigore și curiele patriciilor, cari și păstrară dreptul de a întări legile votate în comițiile centuriate. Suptu Tarciniū Superbū fură supremute și aceste adunări. — Puterea armată se compunea din 18 centurie de căllari și din 180 centurie de pedestri, dintre cari numai giugetate mergea la bătăliă

CARTEA II.

De la desființarea regatului pîno la începutul rebelorū punice.

I.

Consulū Juniu Brutu si P. Valeriu.

După desființarea potestății regale poporul romanu adunatu în comițiile centuriate prefăcū statul în republică. și în locul unui rege allesse doi Consuli*) cu putere de o mesură, cari se guverne statul în timp de unu annu, și apoi se se întorcă la vieția privată ca se se pôtă trage la dare de rațiuni, la întimplare de a fi abusatū de puterea lor. Cei dintâi Consuli fură Junu Brutu, liberatoriul patriei, și Collatinu bărbatulū

*) La începutu ei se numără Pretori (*Practores*) érá mai târziu se introduse numele de Consuli (*Consules*), care apoi deveni domnitoru, și numelui de Pretoriu se dede altă însemnare

Lucreției. Senatul care se micșiorase prin cruditatea cellni din urmă rege, se întregi pînă la numărul de 300, și intră în autoritatea sa. Poporul roman se simți fericit vedînduse în posesiunea libertății, dară essiliatul rege. Tarciniu, nu încetă de a țesse intrigă spre resturnarea ei. Ellu trămise deputați la Roma suptu pretestu de a cere corona și celledalte însemne regali. Acesti deputați înțelegîndu-se cu junii romani cari crescusseră în desfrînări la curtea lui Traciniu, țessură o conspirațiune în contra republicei pentru readducerea lui Tarciniu, înse sôrtea voi se se descoperiă de ună servă, a nume vindicū. Conspiratoriî se prinseră și se addusseră înaintea Consulilor Brutu, vedu cu mirare între dînșii pre doi fii ai sei; simțiul binelui publicu înecă în peptul lui simțiul de părinte, ellu i dede pre mănile lictorilor se-i bată cu vergellă și se le taie capetele cu securea. Acéstă faptă severă din partea unui părinte cōtră însiși fiii sei, terrifică pră toti Romanii. Se făcū unū decretū ca toți cei ce pōrtă numele de Tarciniu se se scōțiă din Roma; însuși Collatinu, fiindu că era din acea ginte, fu nevoitū se lassă cetatea. In loculū lui se allesse Publicu Valeriū. Tarciniu perđindū speranția de a și puté recăstiga domnia prin conspirațiurî, ceru adjutoriū de arme de la străini, ellu induplecă pre Veienti, și veni cu o armată validă în contra Romei. Romanii le essiră înainte cu consuliî în fruntea lorū. Arunte fiulū lui Tarciniu care conducea armata inimică în loculū tată-seu, vedîndū pre Brutū în capulū Romanilorū, se repeđi cu callulū asupra lui; Brutulū întîmpină cu assémine furóre. Lovitura se făcū cu cea mai mare furiă, amîndoi luptătoriî cădură morți. Atunci armatele începū o bătăliă sângerósă, cadū mulțime de militari de amîndoue părțile, înse cu unulū mai multū din partea Veentilorū. Romanii occupă câmpulū de bătăliă și proclamă victoria. Valeriū se întorse la Roma în triumfū. (a. R. 245). Matronele plânserră pre Brutū unū

annu de qille.—Valeriū mare în resbellū se arrutā incā și mai mare în pace, ellū făcū legea de a appellā de la judecata consulilorū la poporū (*Lex Valeria de provocatione*), și pentru administrarea banilorū publici allese doi questori (*quaestores*). Pentru instituțiunile selle făcute în favorea poporului, Valeriū și câstigā numele de *Publicola*.—În loculū lui Brutū se allese consule M. Orațiū, care dedicā templulū lui Jove Capitolinū.

II.

Porsennea. Muciu Scevola. Dictatura.

Tarciniū neputindū uitā perderea regatului și tū pre Porsenna regele Clusului din Etruria se se scolle cu armelē asupra Romanilorū. Acesta plecā de la Clusiu cu armatā numerosă, și luā Janiculu cu assaltū. Etruscii erā se coprișdă și cetatea, cândū Orațiū Coclite adjutatū numai de doi inși se puse în capulū podului de preste Tibere, și susținū ataculū inimicilorū pînō cândū Romanii tăiară podulū la spatele lui. Atunci Orațiū se arruncā în Tibere, și înnotā de cealaltă parte. Porsenna neputindū luā Roma cu puterea o impressurā de tôte părțile și determinā se o constrīgā, la suppunere prin fōme. În mișilocolū miseriei poporului cellui desperatū, essi din Roma C. Muciū îmbrăcatū în vestiminte etrusce, întrā în castrele inimice și inaintā pînō la cortulū lui Porsenna, cu scopū de a luā vieția inimicului, și de a mântul patria, inse necunoscendū pre Porsenna, uccises pre cretariulū lui. Servitoriū regelui punū mâna pre dînsulū și lū ducū inaintea lui Porsenna. Muciū fōrā de a și perde cumpetulū dèchiară că e Romanū și că a venitū se lū uccidā ca pre unū inimicū allū patriei selle, și i spune că mai sunt incā 300 de junī romanī în castre conjurați asupra lui; ca sa-i ar

rete că nu se teme de tormentele lui, își aruncă mâna în focul ce ardea pre unū altariū, și o ține într'insulū pîndă cândū o frige.*) Porsenna prinsū de mirare pentru assémine tăriă de ânimă, încheiă pace cu Romanii. Acestia încă se plecară a trimitte însemnele regali, și a da 20 ostaticii între cari fu și verginea Clelia. Acés-tă fețióră curagiósă fugi din castrē și trecu Tiberele cu innotulū. Porsenna o ceru înapoi, înse după aceea îi dede libertatea și ei și soșilorū cari și va allege dintre ostatici. Clelia allesse pre cei mai teneri, cre-dîndū că acestia vorū fi mai folositori patriei. a. R. 246.

Tarciniū delăssatū de Porsenna se dusse la genere-seu Mamiliū, la oppidulū Tusculū, și de acollo înțerrîtă pre Latini în contra Romanilorū, folosindu-se de ocasiunea în care plebei eră în cêrtă cu patricii pentru detorie. Plebeii recusară de a merge la bătăliă decă nu li se vorū iertă detoriile. Consulii veđîndū că autoritatea lorū nu este de adjunsū propuseră numirea unui magistratū estraordinariū cu putere absolută. Propanerea se primi cu bucuriă, și Titu Larțiū se numi *Dictatoriū*, la anulū Romei 254. Ellū numi pre Spuriū Cassiū magistru căllarilorū, și condusse armata în contra inimicilorū, înse acestia nu cudețiară a se miscă După sésse luni de đille Larțiū depuse đictatura. Acés-tă derectoriă estraordinariă se repeți de aici înaintea de câte ori patria se află în periclu, și de câte ori se arretă necessitatea de o lucrare promptă și unită. — Tarciniū fu plăgitū de dictatoriulū Postumiū la laculū Regillanū, unde fură bātuți Latini, în anulū .R 255, apoi murì la Cume, în anulū Romei 259.

*) De aci înainte Mucii căpetă numele de Scevola

III.

Meneniu Agrippa. Tribunul plebei Coriolanu.

După scóterea regilor, patricii la începutu favoriră pre plebei prin restabilirea constituțiunei lui Serviū Tulliū, prin legile valeriane și prin alte mesure; inse după ce încetâ temerea de Tarcinii, și după ce trecu resbellulū etruscū, începură plebeii a se appesă, dictatura se introdusese spre înfrênarea lorū; cu tóte că ei formă puterea principale a armatei, lorū nu le făcea parte din pămîntulū căștigatū de la străini, ei serăciră prin repeșitele resbelle devăstătórie, și se încărcară cu grelle detorie la paricii cei avuși. Prin-legile celle aspre in contra detorilorū se redusseră la miseriă. Cellū ce împemnora averea sa pentru o summă împrumutată se numia nessū (*nexus*, legatū cu detorie) decă nu putea se respundă împrumutulū pînō la unū terminū defiptū, se dă în mâunile creditorului (*addictus*), și perdea dreptulū de cetățianū (*capite diminutus*). Plebeii interrîtași prin unū militariū vechiū scăpatū din prinsórea creditorului, cerură desființierea detoriilorū, și recusară servițiulū militariū; cu tóte acestea de dóue ori se înduplicară prin promissiuni din partea magistraților a luă armele, și după ce bătură pre Sabinī, pre Volsci și pre Aequi, se întórseră a casă mvingetóri. Inse senatulū nu și împlini promissiunile, atuncī plebeii se resólsera se părăsés(că cetatea, și suptū conducerea lui Siciniū se retraseră preste rîulū Aniene la muntele Sacru, în ținutulū Crustumeriului. Acéstă faptă resolută din partea plebeilorū produse o confusiune înfricoșiată în Roma. Senatorii se consultară și trimiseră dece deputași ca se induplece pre plebeii se se întórcă înapoi. Meneniū Agrippa încercă se-ī convingă prin asemînarea statului cu corpulū omēnescū, care pere decă nu vorū conlucră tóte membrele. Dară.

poporul nu voi să se întorcă pînă ce nu se plecară patricii ca se nimicéscă contractele de detorie alle celor seraci, și poporul să și allégă apperători în contra arbitrului magistratilor și senatului, alle căroro persóne se fie inviolabili (*sacrosancti*). Așa se alleseră cinci *Tribunî ai plebei* (*Tribuni plebis*) cu putere de a essaminà legile, și la casù de a fi contrarie interesselorù plebei, a le annullà prin cuvîntulù *veto*. Numerulù Tribunilorù se sui mai în urmă la zece. Acestora se dederă doi *Edilî* (*Aediles*) intr'adjutoriù a. R. 260.

În timpulù turburàrilorù din urmă, agricultura remase părăsită, și Roma erà ammenințiată de fómete. Senatulù addusse o flotă încărcată cu grâne diu Sicilia, spre a lù împărți poporului Marcu Coriolanu. omù însemnatù pentru caracterulù seù cellù violentù, se oppuse ca se nu se împartă grânulù pînă ce poporul nu va dà înderetù senatului puterea care a răpitu de la dînsulù. Tribunii lù citară înaintea poporului. Coriolanu fu essiliatù din patria sa. Ellù se duse la Volsci, și i înduplică se rumpă tractatulù închiatù cu Romanii, și se dechiare resbellù Volscii se folosiră de ocasiune, și condusși de Coriolanù plecară asupra Romei Atunci Romanii îmărmuriră nefindù preparați spre a le oppune o putere de o mesură. Ei trămiseră deputați la Coriolanù ca se lù chame în patriă, și ellù se depărteșie armata inimică de la cetate. Încă alte două deputați nu fohsiră nemică Coriolanù voià se și resbune. Mai pre urmă senatulù și poporulù desperatù trămise pre Veturia muma, și pre Volumnia socia lui Coriolanù cu copii. Acestea însoțite de o mulțime de matrone romane purcesseră în castre, și cu lacremile lorù abià înduplecară pre Coriolanù ca să cruție patria Armata Volscilor se retrase. Despre Coriolanù se dice că după întórcerea sa, într'o rescóllă s'ar fi uccisu de còtre poporù a. R. 266.

Spuriu Cassiu. Fabii. Terentillu Arsa.

Între acestea poporul suferia de lipsă, starea lui în respectul material totu nu se îndreptase, că-cî patricii ocupaseră totu pămîntul statului. Consulele Spuriu Cassiu propuse o lege agraria după care pămîntul statului se se împartă poporului în părți de o măsură. Patricii lă accusară de ambițiosu ca pre unul ce ambli se și facă popularitate, pentru ca se appese republica. Cassiu fu condamnatu la moște și aruncatū de pre rupea Tarpeiă. a. R. 269. Cu tôte acestea tribunii nu încetară a cere, ca se se facă acea lege, și după unū annū de zile trasseră înaintea poporului pre Manliu și pre Fabiu, după esșirea lorū din consulatū, pentru că aū amănātū promulgarea legii agrarie. Nouii consuli ca se dea poporului de lucru, înouiră resbellulū cu Veientii care ținu optū anni de zile. La annulū Romei 275 plebei recusară armele; atunci 306 patricii din gîntea Fabilorū se însărcinară cu expedițiunea în contra inimicilorū, și cădură toți saptū armele Veiențilorū, așia în cătū perī tōtă gîntea, afară de unū copillū care remăsese a casă.

Na după multū timpū începū se fərbă resbellulū cu Aequii și cu Volsci cari și lățisseră puterea lorū preste Lațiu pînă la mare, și luasseră Anțiu. Certile între patricii și plebei urmară necurmatū. Tribunalul plebei Terentillū Arsa, în absenția consulilorū propuse poporului la annulū R. 292, ca se se numescă cinci bărbați cari se scriă legile după cari aū se guverne consuli, se se defînescă drepturile patriciilorū și alle plebeilorū, și relațiunile lorū între sene. La annulū R. 296 armata romană fu impressurată de Aequi în muntele Algidū. Laciū Quinctiu Cincinnatū fu addussū de la aratru și numitū dictatoriū în contra lorū. Acestū omū

înțeleptu, austeru și întreprindătoriu armă poporul cu cea mai mare înțelitate și attăcă pre Aequi. de la spate, cari vedindu-se între două armate inimice depuseră armele. Cincinnatu spre rușinarea loră formă unu jugu de lantie și i trecu pre supțu dînsul. Apoi intră în Roma în triumțu, și depuse demnitatea, după 15 zile, și se întorse éráși la arastru. — După 36 anni de la înființierea tribunatului successe plebeiloră ca în locu de 5 tribuni se se allégă 10, adecă de fiă-care classe câte 2 a. R. 297. — În fine după 4 anni de zile se înduplecară patricii la cererea propusă de Terentil'ă Arsa, de a numi o commissiune care se adune legile celle mai bune din diversele st tură cultivate și se formeție unu codice după care se se administre. dreptatea În urma mai multoră debateri se allesseră trei senatori: Postumiu, Sulpiciu, Manliu, cari se însărcinară cu acéstă missiune. Bărbați acestia se întórseră după unu annu de zile din căllă-toria loră cu o collectă de legi adunate de la popórele celle mai cultivate din Grecia și din Italia Atunci tribuni propuseră ca se se numescă o commissiune compusă din 10 bărbați cari se conscriă legile și se le dea forma cuvenită, și se le pună în lucrare. Și pentru ca acésta se se pótă face fôrá de ver-o împedecare, se se suspendă pre unu annu tóte magistratele, legislatorii se fiă nemărginiți în lucrarea loră, dreptulă de provocatiune se înceteție. In urmarea acestei propunerii, se allesseră dece inși (*Decemviri*) cu putere absolută pre unu annu.

V.

Decemviri.

Decemvirii însărcinați cu scrierea legilor și cu punerea loră în lucrare, luară guvernulă republicei la annulă Romei 302, și se învoiră între sene ca fiăcare

se guverne câte o ȕi unulă după altulă. In anulă dîntăiū ei se occupară cu fôrte mare diligenȕiă, scriseră ȕece table de legi, ŕi le propuseră poporului spre votare in comiȕiile centuriate. Celles ȕece table se primiră, dară se observă ca lipsescū încă nisce legi fôrte necesarie, ŕi se determină ca se se allégă decemvirii încă pre unū annū, cari se completeȕie opera începută. Appiū Claudiū, unulă dintre decemvirii annului trecutū, se prefăcū că ellū n'ar voi ca se mai fiă allësū ŕi pre allū doilé annū, ŕi chiarū cu acēsta înșellă ore poporū, ŕi se puse in capulū noului decemviratū. Decemvirii mai adausseră dōue table la celles ȕece, ŕi le publicară suptū numele de *Dōuespreȕece table de legi*. Inse purtarea lorū fu cu totulă despotică in anulă acesta.

Intre acēs'ea, Aequii ŕi Volscii se sculară incontra Romanilorū, Decemvirii intrarmară poporulū, ŕi împărȕiră óstea in trei părȕi, una o ținū Appiū in cetate, spre a înfrinā pre locuitorii, alta o trāmise incontra Aequilorū, ŕi a treia incontra Volscilorū. Romanii malcontenȕi cu purtarea decemvirilorū se lāssarā de i bătură inimicii. Siciū Dentatū, omū care servisso cu gloriă in mai multe bātalie in calitate de centurione ŕi de tribunū militariū, accusā la Roma pre ducii armatei de ómenii fōră de sciinȕiă militariă. Appiū i dede unū corpū de miliȕiă ŕi lū trāmise ca se întărăscă armata, inse pre ascunsū scrisse la collegii sei ca se lū pērdă. Acestia lū însărcinară se mērgă cu o centuriă la unū locū depărțatū ŕi strimtoratū, unde Siciū perī de māinile șicariilorū cari compunea centuria. După acēsță resbunare crudă Appiū depuse tōtă rușinea. Apprius de amōrea unei feȕiōre de 16 annii, a nume Virginia, fia conturionelui Virginiū care erā la óste, Appiū se înȕelesse cu unū chente allū seū, Claudiū, ca acesta se pretindă că Virginia este o servă fugitā din casa sa, ŕi arretāndu-se inaintea tribunariului decemvirale, se o cēră inapoi. Appiū încungiuratū da o adunare numerōsă ascultă in forū

reclamațiunea lui Claudiu; inse abiã pronunciasse sentenția, cându, tatălū fetei însciințiatū despre acēsta blãtemățiã, se întórse de la armatã, appucã pre fiã sa cea judecatã de a fi serva lui Claudiu, și o strãpuñse cu unū cuțitū, apoi sãri pre callū, și allergã în castre, și revoltã tótã miliția în contra tiranniei decemvirilorū. Intorcându-se la Roma miliția occupã muntele Aventinū și cerū cu tótã energia se se scótã decemvirii, și se se restaure ordinea de mai înainte, darã vedindū cã în cetate întârziédã cu implinirea acestei cereri, trecū la muntele sacru. Patricii L. Valeriū și M. Orațiū se scósserã din directoriã, tribunatulū se restabilū, Valeriū și Orațiū se allesserã consulī. Appiū Claudiū fu arruncatū la închisóre unde și scurtã însuși viația, collegulū seu Oppiū fu ucisū ceilalți se essiliarã, împreună cu clientele cellū blãstematū Claudiū. Inse legile cellorū dóespredece table remaserã învigóre.

VI.

Certile între patricii și plebei. Tribunū militari. Luarea Veiiloru

Consulii cei noui, Valeriū și Orațiū, assecurarã libertatea poporului prin următóriele legi nóue: 1) decisiunile poporului (*plebiscita*) ceile făcute în adunãrile triburilorū (*comitia tributa*) se aibã assemine putere cu decisiunile făcute în adunãrile centurielorū (*comitia centuriata*), decã se vorū aprobã de senatū și se vorū întãri de curie; 2) dreptulū de provocațiunea în contra consulilorū și în contra tutorū magistrațilorū pre viitorū se se ținã în vigóre ea, 3) tribunii și edilii plebei, precumū și judecãtorii se fiã inviolabili (*sacrosancti*). a. R. 304.

Din timpurile cele mai vechie se întrodusse usulū ca patricii se nu se cãsãtoréscã cu plebei, legile cellorū

douăzeci de table opriră formale acelle căsătorie. La anulul Romei 308 tribunul plebei C. Canuleiū propose: ca să fiă liberul de a se căsători patricii cu plebeii (*conubium*), și ca unul dintre consuli să se aleagă din sînul plebei. Senatorii în loc de a împărți consularul cu plebeii, intrerupseră a doua oră guvernul consulariū, și introduseră un gen de guvern provisoriu, însărcinându cu imperiul pre tribunii militari (*tribuni militum consulari potestate*), aleși fără diferență (*promiscue*) dintre patricii și dintre plebei, la început 3, apoi 4, după aceea 6, și mai pre urmă 8; despărțiră sarcina censurei de potestatea supremă, și pentru implinirea acesteia allesseră doi censori din sînul lor pre terminu de cinci ani (*lustrum*). Censorii eră detori să conscrie pre toți cetățianii după starea și averea lor, să preveghie de asupre purtării cetățianilor, să-i primescă în senat, în centuriile căllarilor, în treburile poporului și să-i depărte de (*senatu movere vel ejicere, equum adimere, tribu movere*, afară de acestea să admistre averea statului, să arrende de veniturile statului (*vectigalia*) să ordone de strigarea tributului, și să închiriede casele publice.

În anulul Romei 314, fiindu fomete la Roma, căllariul Spuriū Meliū cumperă bucate, și le împărți poporului, patricii lă accusară de ambițios, și respândiră fama că în casele lui se țină adunări secrete, și se află mulțime de arme ascunse ca cari are de scop să restorne republica. L. Cincinnatū se numi dictatoriū, și C. Serviliū Ahala magistru căllarilor; acestu din urmă uccise în foru pre generosul Meliū, și apoi se dusse în essiliū spre să scapă de accusarea tribunilor. Între aceste curgea resbellul cu Aequii și cu Volscii mai totu cu succesu binu pentru Romani. Fidenati în unire cu Veienti se revoltară, și allungară pre colonii romani; ei fură bătuti, dară departe de a se stimperă, ucciseră mai în urmă chiaru și pre deputati romani.

Acésta faptă barbară înterrfă Roma: oppidulū Fidene se derimă la anulū Romei 330. Cu Veienții se încheiă armistețiū pre 20 de annī. Romanii cerură de la dînșii satisfaciune pentru uciderea deputăților ce se făcuse după ordinea regelui veientinū, și nedându-li-se dechirară resbellū Veienților și impressurară cetatea. Cu oócasiunea acésta Romanii întrodusseră stipendiulū la militari. Impressurarea Veilorū ținu dece annī de dille, în fine cetatea se luă cu assaltū de dictatoriulū M. Furiū Camillu, a. R. 360. Territoriulū Veilorū se împărți prin sorți plebeilorū, la fiă care câte 7 jugurī Camillu după ce triumfă depuse dictatura. Atunci poporulū illū trasse la dare de rațiuni, și supțu pretestū că ar fi ascuns prada de la Veii, lū condemnă se plătescă 15,000 libre de aramă. Ellū se duse în essiliū plinū de indignațiune cōtră poporulū cellū ingratū.

VII.

Gallii la Roma.

În timpulū pīno cândū ținu resbellulū cu Veii, trecură Gallii preste Alpi și veniră în Italia, o parte dintre dînșii remaseră în Italia superiōre, alta luă callea cōtră Pannonia. Aceia bătură și suppușeră pre Etruscī și pre Umbri, și condusși de ducele lorū Brennu se arretară dinaintea Clusului (oppidulū principale din Etruria). Clusini trāmiseră la Roma după ajutoriū. Romanii însărcinară pre trei deputați din guntea Fabilorū se mērgă și se tracteșie cu Gallū despre pace în favōrea Clusului. Inse deputați se amestecară cu Clusini în bătăliă și ucciseră pre unū duce allū Gallilorū. Acestia înfuriați cerură de la Romanii, se le dea pre deputați în mânilorū, care cerere neîmplnidu-li-se. ei plecară cu 70,000 asupra Romei, și bătură armata romană cea compusă dia 40,000 de militari supțu conducerea

În Q. Sulpiciu, la râul Allia, în 16 Juliu a. R. 364. Militarii romani fugiră parte la Roma, parte la Veii. Gallii purcesseră dreptu la Roma. Poporul fugi din cetate, senatulul și junimea patriciă se închise în Capitoliu. Eră Gallii predară cetatea și i dederă focu, apoi încercară se iee Capitoliulu cu assaltu, înse fură respinși de Romani. În speranția de a constrînge Capitoliulu prin fôrme, Gallii lăssară ruinele celle arse alle Romei, și se respândiră prin Lațiu predându și devăstându totu. Romanii cei refugiți la Veii fură infestați de Etrusci, înse sôrtea voi ca ei se bată și se desarme pre acestia. Unu june romanu allergă cu acéstă scire le Roma, și se sui pre stânce în Capitoliu Gallii descoperiră urmele lui, și în nóptea ce urmâ, încercară și ei se se suiă pre acolo. Manliu fu deseptatu prin gârgăritulu gâscelorū cellorū consecrate Junonii, și allungă pre Gallii de la murii castellului. În fine Romanii începură se tracteție cu Gallii, și dederă acestora 1000 de libre de auru, ca se se depărteție de la Roma. Dară chiaru în minutulu cându se cântăriă aurulu, și cându Romanii se dispută cu Gallii, că acestia aru fi falsificatu mesurele, (ducele Brennu arruncă atunci și sabia sa în cumpănu, strigându *vae victis!*), veni Camillu în fruntea Romanilorū cari fugisseră la Veii, bătù și allungă pre inimiză, — Brennu însuși fu tăiatu.

Plebeii veșindu Roma arsă și ruinată, se determină se se strămnte la Veii, înse Camillu se oppuse cu tótă autoritatea sa; cetatea Veilorū se demoli, și Roma se restaură într'unu annu de șille; numerulu locuitorilorū se completă prin Capenați, Ealisci și Veienți, din cari se formară 4 triburi nóue.

Manliu, apperătoriulu Capitoliului, veșindu că mulți Romani s'aũ miserăcitu prin calamitățile din urmă, împromută bani fôră interesse la 4000 cetățianii, și făcù propunerea ca se se vinđă agrulu publicu și se se nimicescă detoriele. Ellu fu accusatu ca turburatoriu.

dară poporul lă scăpă de persecuțiunile patriciilor. Inse suptă a patra dictatură a lui Furiū Camillū, fu proscrisă de comițiile curiate și arruncatū de pre rupea Tarpeiă. Casa lui cea din Capitoliū se demolă, și se decretă ca pre viitoriū, nimenē se nu mai locuiescă în Capitoliū. a. R. 370.

VIII.

Liciniu Stolone. Aequalitatea drepturilor.

După multele sufferinție alle poporului, și după deversele încercări de a-l allinā sôrtea, se scullară tribunii plebei C. Liciniū Stolone și Luciū Sestiū la anulū R. 378, și propuseră: 1) ca se nu se mai allégă tribuni militari, ci consuli, și totū dé-una unul se fiă dintre plebei, 2) fiă-care cetățianū romanū (prin urmare și plebei) se iee parte la agrulū publicū, inse nimine se nu possédă mai multū de 500 juguri, și se nu țină de câtū unū numerū de vite proporționatū pre territoriulū commune, tributulū pentru folosirea pământului se se arrendeie de censori pre unū lustru, și se se applice la plătirea stipendiului militariū; totū cê- privații vorū fi ocupatū mai multū se se dea înderetū, și se se împartă prin sorți plebeilorū (câte 7 juguri); 3) din detorie se se scadă usura numerată, și restulū se se respundă în trei rate de câte unū annū. Senatorii cumperară pre ceilalți 8 tribuni ai plebei, cari se oppuseră acestorū propunerī, și asiā împede cară facerea legiī; inse în cursū de trei anni se repețiră și se repețiră acelle propunerī, și în fine, se adoptară la anulū R. 388, cu condițiunea ca pretura urbană (judecătura) se se despartă de consulatū, precumū se despărțisse censura înainte cu 80 anni, și se se păstreie pentru patricii, afară de acestea pro lōngă ediliī plebei, se se numescă doi edili curuli, alter-

native dintre patricii, și dintre plebeii, cari se dispună asupra jocurilor publice (*ludi romani*), se preveghiește asupra edificiilor publice și private, asupra stratelor publice, a mercatului și a negoțiului, și se cercetește ca judecători asupra unor crimi.

Luciū Sestiū fu cellū dintăiū consule plebeii. a. R. 389. Cu tôte acestea poporulū abiā adjunse după 24 de anni se se asședie deplinū în posesiunea dreptului seu, că-ci allegerile de consuli se turburără a dese ori priu numiri de dictatori, și în cursū de 13 anni se află 7 consulatē în contra legii Inse înfine invinseră plabeii și prefăcură statulū în democrațiā.

În acestū spațiū de timpū, Romanii avură patru resbelle cu Gallii. Cellū dintăiū se decise priu combatulū lui T. Manliū (Torquatū) cu unū gigante Gallū allū doilé se termenă de M. Popiliū Lenate consule plebeii; allū treilé de dictatoriulū C. Sulpiciū; allū patrulē prin combatulū lui M. Valeriū (Corbu) cu unū bellatoriū Gallū, și prin victoria lui L. Furiū Camiliu (fiulū lui Marcu Furiū Camillū): Afară de acestea, Ernicii dapă mai multe perderi fură subjugați. Resbellulū cu Tarciniesii și cu Faliscii se termină prin unū armistețiū de 40 anni; în acestū resbellū C. Marcii Rutilū, ântăiulū dictatoriū plebeii, luă castrele etrusce, și triumfă fôră de voia senatului. a. R. 400.

După ce priu distribuirea drepturilor de o mesură la tôte classile de cetățianii, se alinară cerțile intestine, și cu modulū acest se sonsolidă statulū romanū, începură luptele pentru domnia asupra Italiei, și cu dînsele evulū eroicū allū Rpmāilorū.

IX.

Resbellulū I. Samniticu

De la gura Tiberelui pre lîngă marea Turrenă

pînă la versarea Liriului se întindea Lațiuul . De la gura Liriului pînă la versarea Silarului se întindea Cămpania. Munții apennini despărția Italia firesce în două părți. De partea resăritană a acestora pînă la marea adriatică, începîndu de la oppidulū Adria (care dăde numele mării), pînă la gura Frentonului se întindea poporulū cellū numerosū allū Samniților, din care Sabinii făcea numai o mică parte, éra Sabellii suptū diverse numiri, cea mai mare. Samniții bătura pre poporele Cămpaniei inferioare, și se întinseră prestē munții apennini pînă la marea Turrenă, de la oppidulū Salernū pînă la gura Silarului; spre a se lăți și mai departe, ei atăcară pre Sidicinī (a căroră capitale éra Teanu). Acestia chiămară într'adjutoriū pre Campani, cari perđindū două bătălie chiămară pre Romani. Consulele M. Valeriū Corbu purcesse în Campania cu scopū de a scôte pre inimiți din țerra soșilorū poporului romanū, și bătū pre Samniți la muntele Gaurū, aprópe de cetatea Cume (a. R. 412), éra Samniții se retrasseră la Suessula. Intre acestea, cellaltū consule A. Corneliū Cossu întră în Samniū; ellū fu impressuratū de inimiți la Caudiū, înse prin adjutoriulū tribunului militariū P. Deciū se mântui, și împreună cu acesta coprinse castrele Samniților. Valeriū bătū pre inimiți a două óra la Suessula, și le luă 40,000 de scute. In anulū R. 413, revoltându-se armata romană, nu se putū continuā resbellulū, ci se încheiă pace cu Samniții, în puterea căreia Sidicinii veniră suptū domnia acestorū din urmă.— Legătura între Romani și Latini se desfăcuse prin luarea Romei de cōtră Galli; înse cândū se apropiară acestia de a două óra și ammențiară cu periclu nouū totū Lațiuulū, se restabilī veichiă legătură, cu tóte acestea, cetățile latine nu voiră se mai recunósca supremația Romei; elle cerură că Roma și Lațiuulū se se unéscă într'o națiune, senatulū și consulațulū se se împartă între amîndouē. Romanii nu pri-

miră aceste cereri, și așa prorupse resbellulă latină. Doue armate consularie trecură prin Samniū în Campania (unde staționă legiunile Latinilor, la Capua). și învinsără suptă conducerea lui T. Manliū Torquatū, în bătălia de lōugă muntele Vesuviū cu ajutoriulă Samniților, unde P. Deciū Mure se dedică morții spre a procură națiunei selle victoria.— Manliū pedepsi cu mórtea pre fiulū seu, care se bătuse în duellū cu unū duce allū Latinilor, în contra ordinei selle. măcarū eă lă uccise.— La Trifanu repurtă T. Manliū Torquatū altă victoriă asupra Latinilor, în urma căreia se desfăcū tótă confederațiunea Latină; cetățile se supuseră una după alta, primiră președie militare romane, și intrară cu Roma în relațiuni diverse după gradul culpei lorū. Unele cetăți căpetară suffragiū deplinū, ca și cetățianii romanī, două triburi nōue se formară dintr'însele; altele remaseră socie libere, cumū fusse totū Lațiulū mai înainte, înse cu dreptū mai micū de cātū pīno acumū; cea mai mare parte deveniră suppuși romanī fōră suffragiū. Dintre cetățile volsce, Anțiulū perdū navile selle bellice, și se prefacū în coloniă romană. Tutorū Latinilor se oppri de a mai ține adunări, căsătoriele (*connubia*), și comerciulū (*commercium*) se mărginiră la fiă care cetate între ai sei; numai căsătoriele și comerciulū cu Roma însăși urmară și de a ci înainte, dară dreptulū de a lua parte din agrulū publicū, li se micșioră fōrte. Dintre Campani numai nobilii căpetară dreptulū de cetățianī (*civitas*), érá ceilalți remaseră soții (*socii*) a. R. 417.

X.

Resbellulu II samniticu

Romanii trāmiseră o coloniă la Fregelle, cetate

volscă, luată și derimată de Samniți. Acestia pretinseră ca se se redice colonia. Romanii recusară, și acesta fu cauza de se născu resbellulă allă doilé samniticū, la anulū R. 429. Totū în acellū timpū locuitorii cetăților Palepoli și Neapoli făcusseră predățiunii în Campania; Romanii cerură satisfacere de la dîșșii, înse acestia indemnați de Tarentini și de Samniți nu se plecară se dea. In urma acestora Romanii redicară armele în contra lorū. Q. Publiū Filone, ântâiulū proconsule, luă Palepolia. Spre a împărți puterile Samniților, Romanii făcură legămintū cu Apulii, și espediră o armată în Apulia. Fiindū că se născusse îndoințiă asupra auspiciilor, dictatoriulū Q. Papiū Cursore fu nevoitū a se întorce la Roma: la acéstă întorcere ellū oppri pre Q. Fibiū Massimu de a începe bătălia în lipsa sa. Inse acesta sedussū de audacia inamicilorū ce mergea crescîndū, redică armele, și invinse. Dictatoriu'ū supperatū pentru călcarea ordinii selle, voi se pedepsécă pre Q. Fibiū, înse armata lū scăpă de mênla lui. Papiū bătū de a dóua óră pre Samniți și apoi le dede armistețiū. Samniții mai perdură încă alte dóve bătălie; érá Fibiū luă Luceria. După atâte desastre Samniți cerură pace, înse Romanii pretinseră de la dîșșii suppunere totale, și așia neluvoidu-se Samniții continuară resbellulū, și impressurară Luceria. Unū corpū de óste romană care mergea se despressure Luceria, condussū de consuli T. Veturiū și Sp. Postumiū, fu bătutū de cōtră pretoriulū samniticū C. Pontiu în strîmtorile de la Caudiū; partea care mai remase închisă în strîmtori, capitulă și trecū pre suptū unū jugū de lancie (*Furculae Caudinae*), și se dusse la Capua, a. R. 432. Senatulū romanū nu primī condițiunile cu cari capitulasse, și resbellulū urmă înainte cu sôrte variată, înse mai pre urmă cu totulū în favórea Romanilorū. — In timpulū resbellului cu Samniții se scullară și Etruscii în contra Romanilorū, și impressurară cetatea romană Sutriū, cu scopū de a și

intinde marginile pîno la locurile de mai înainte, înse ei fură bătuti de Q. Fabiù Massimu, care apoi trecù prin pădurea Ciminiã, și câstigã altrã bătăliã la Perugia, a. R. 444, pentru care i se decretã unù triumfù și se allesse consule pre anulù urmãtoriu, fãcendù excepțiunele de la lege. Luciù Papiriù Cursore bătù între acestea pre Samniți la Longula, dupã aceea se însãrcinã Fabiù cu resbellulù în contra Samniului, și în calitate de proconsule bătù la anulù R. 447 pre Samniți și pre Ernici, la Allife. Dupã alte nóue victorie asupra acellorași inimiçi, se începurã negoțiațiunì de pace, inse fôrã nici unù resultatù, pîno ce Romanii mai reportarã încã dóue victorie (una la Rovianu, alta la Tifernu), și constrînserã pre inimiçi la pace, a. R. 450, în urma căreia Samniții recunoscürã supremația Romanilorù. Ei și ținurã territoriulù lorù, înse perdurã supremația preste Lucania. care o avusserã pîno aci. Cetãțițe Ernicilorù cari se rescullasserã, se prefãcurã în municipie fôrã de auffsragiù, și perdurã dreptulù de căsãtoriã și de comerciù cu ceilalți Ernici. Assémine și Volscii și Aequii cari adjutasserã pre Samniți, furã constrînsi a primi dreptulù de cetățianì romanì fôrã desuffsragiù.

XI.

Resbellulu III. samniticu.

Dupã ce Samniții încurserã în Lucania spre a și restãurã supremația asupra acestei țerrì, Lucanii se addressarã la Romanì, și acestia provocarã pre Samniți se cureție Lucania, din care causã se nãscù allù treilé resbellù samniticù. Dóue espedițiunì esșirã în desfavórea Samnițilorù, darã în urmã ei înaintarã cu o armatã în Etruria unde se unirà cu Etruscii, cu Umbrii și cu Gallii, și se versarã asupra Romanilorù. P. Deciù Mure consule de a patra órã, dedicãndu-se morșii ținù în locù

pre Gallii, érá Q. Fabiü Massimü desfăcù cu totu pre Samniți, la Sentinü, în anulü R. 459, cândü erà consule de a cincia órá În Samniü se continuâ resbellulü, Romanii repurtarã trei victorie (la Luceria, la Aquilonia, și la Cominiu), darã Q. Fabiü Gurgite (fiulü lui Massimü) perdü în contra lui C. Ponțiu. Atunci se scullã betrânulü Fabiü, și luptându-se sub commândulü fiului seü, resbunã perderea pățită. C. Ponțiu pretoriulü Samniților cădù prinsü, și fu dussü înaintea carrului de triumfù, apoi fu uccisü. Romanii trãmiserã o coloniã numerosã la Venusia spre a împedicã comunicațiunea între Tarentü și Samniü. Maniü Curiü Dentatü terminã resbellulü cu Samniții în anulü R. 463. Condițiunile pãcii nu sunt cunnoscute mai de aprópe. — Sabinii fiindü că dedesserã adjutoriü Samniților cândü trecurã în Etruria, furã bãtuți și subjugați de Curiü Dentatü; ei căpetarã dreptulü de cetățianii romanii, înse fôrá suffragiü. Acumü domnia Romanilorü se întinse preste Lațiu, Campauia și Samniü, de la marea turrenã pîno la marea adriaticã.

Dupã finitulü resbellului samniticü, Gallii senoni din Umbria merinoptiale, îndemnați de Etrusci și de Umbri, continuarã lupta în contra Romanilorü, și între altele stînserã unü corpü de óste romanã; înse P. Dolabella resbunã aspru acéstã perdere, devastândü cu totulü țerra Senonilorü, și frãuse armata Boilorü ce le veniã într'adjutoriü, la laculü Vadimone, în anulü R. 470. Senonii se esterminarã mai cu totulü, Boii căpetarã pace; cetățile etrusce se supuserã una dupã alta.

XII.

Resbelleu Tarentinu.

Încã pîno cândü ținea resbellulü cu Etruscii, cu Umbrii și cu Gallii, se nãscü altulü în Italia inferióre. Lucanii impressurarã cetatea Turii (unde fusse vechiea Sibera, lîngã mare în sînulü tarentinü); Turianii strîm-

torai chiămară pre Romanii într'adjutoriū. Acestia espediară o armată care despressurâ cetatea, și asseđiară într'insa unū președū de milițiă romană. Spre a ține comunicațiunea cu Turii. Romanii trămiseră dece triremi (navi de celle mari) în sînulū tarintinū, (în contra tractatului încheiatū cu Tarentulū, prin care se mărginea navigațiunea Romanilorū pîno la promontoriulū Laciniū). Tarentinii înneacă cincī triremi, coprinsēră cetatea Turii și allungară dînt'r' inșa președūlū romanū. Romanii încunoscintiăți despre acēstă insolentiă trămiseră deputați la Tarentū spre a cere satisfacțiune, înse deputați fură bajocoriți în publicū. Din aceste cause se născū apoi resbellulū tarentinū cellū fatale pentru tótă Italia inferiōre, a. R. 471. Tarentinii asteptară ca tôte popóarele Italiei se iee armele în contra Romanilorū, înse veđindu-se înșellați în speranția lorū, chiămară într' adjutoriū pre Pyrru, famosulū rege alłū Epirului. Acesta invitatū de celle mai multe cetăți grecesci din Italia inferiōre, veni cu o armată bine ășeritată și cu 20 de elefanți, bătū pre Romanii la rîulū Siriū lōngă Eraclea (în sînulū tarentinū) mai virtosū cu adjutoriulū elefanților, a. R. 473; apoi trămise la Roma pre amiculū seū Cineia cu propunerī de pace, suptū condițiunea ca federațiilor seī (Samniților, Lucanilor, Apulilor și Brutților) se li se dea înapoi tôte cele perdute. Romanii îndemnați de Appiū Claudiū Cecu (orbū) reiectară aceste propunerī. Atunci Pyrru înaintă cu armata pîno la Preneste (18 miliarie de la Roma), spre a se împreună cu Etruscii. Înse Romanii se properară a încheiă pace cu acestia cu condițiunī favoritōrie pentru dînși, și așiă Pyrru veđindu-se jucatū, se întórse la Tarentū la iernaticū. — În timpulū acesta, Romanii trămiseră pre integrulū C. Fabriciū cu alți doi deputați la Pyrru pentru rescumperarea captivilorū. Acestia căpetară voiă de a merge la Roma la serbarea Saturnalielorū, înse fiindū că senatulū nu se înduplecă a face pace, fură ne-voiți a se întórce éráși în prinsóre.

În anul ce urmă, Pyrru atăcă cetățile din Apulia cele ocupate de Romani; consuli P. Sulpiciu și P. Deciū cari veniă într' ajutoriū, fură bătūți la Apulū, unde P. Deciū se dedică morții. Înse fiindū că Pyrru încă și căstigasse victoria cu mare versare de sânge din partea allorū șei, și fiindū că între Roma și Cartaginea se încheiase unū tractatū de a lucrā în commune, și totū de o dată se respândisse vorba că Gallii aū intratū în Macedonia, Pyrru se veđū constrinsū a încheiā armistejiū cu Romani, apoi fiindū invitatū de Siracusanii de a merge în Sicilia spre a scăpā pre Grecii de acollo de ammenjiārile Cartaginesilorū, preni cu bucuriā acestā ocasiune de a lăssā Italia supțū unū pretestū onōrificū. — Dară Sicilianii cari lū chiāmasseră într' ajutoriū în contra altorū appesători, vadīndu se mai pre urmă tractați tirannesce de liberatoriulū lorū, preste trei anni de dille se revoltarā în contra lui. Pyrru fū constrinsū a părăsi Sicilia, și a se întorče cu tesaurele cele rāpitate, în Italia, spre a scăpā de o nouā subjugare pre Samniți, Lucani și Brutți cari mai căpetasseră câte o bătăliă de la Romani; înse oștea lui cea compusā din mercenari, remase bătută de Maniū Curiū Dentatū la Beneventū, a. R. 478 Pyrru încercā în deșertū se misce pre principii de la resăritū spre mântuirea Grecilorū de la appusū, și în fine perđīndu și speranța de a se mai putē ținē în Italia, lăssā în Tarentū pre Milone cu unū președiū militariū, și ellū trecū în Grecia unde murī la batera cetății Argo. — Milone dede Tarentulū în mânilorū Romanilorū spe a se mântui pre sene și pre ai sei a. R. 481. — Desperații Samniți, Lucani și Brutți după mórtea lui Pyrru fură redusși la necessitatea de a recnósče supremația Romei, de a da acestora o parte din territoriulū lorū, și de a primi colonie romane. — Picientii fură bătūți la anulū R. 485 și o parte dintr' inși fură strămutați în Campauia meridionale spre a

despărți pre Samniți de marea turrenă. Salle șintini Calabrii fură subjuțați la anul R. 487, și așa tótă Italia începîndu de la partea de mēdiă-đi pîno la riul Rubicone din partea adriatică, și la Macra din partea turrenă, veni suptu potestatea Romaniloru.

XIII.

Organisatiunea Italiei. Reforme.

Popórele Italiei venindú suptu domuirea Romaniloru, parte căpetară dreptulú de *cetățianu romanu*, cu suffragiu sau fôră suffragiu; parte deveniră șoçiș sau *federatú* ai Romaniloru, cu distincțiunea de *latini* si de *italu*, (cei din urmă și ținură legile selle, insē amfudoue classile fură detórie a contribuí cu militari, bani, naví, bucate, și altele); parte deveniră *suppuși* ai Romaniloru, sau fără libertate personale și fôră dreptulú de a milita, sau cu libertate personale, insē fôră connubiú cu Romanii. Cetățile Italiei deveniră parte *municipie* cu suffragiu, sau fôră suffragiu, dintre cari unele și ținură administrațiunea lorú, altele oși perdură; parte *colonie* romane sau latine adecă cetăți împopurate cu locuitorí romani sau latini, pre lóngă vechii lorú locuitorí, cari adjunseră suppuși, și fură constrînși a da coloniloru o parte din teritoriulú lorú, parte *prefecture* suptu adiministrarea prefectiloru ce se trămittea pre totú anulú de la Roma.

Gubernulú romanú care la începutulú republicei fusse aristocraticú (în mâniale patriciiloru), se prefăcú cu încetulú în democrațiá; plebeiș, prin desființiarea legii ce oppria căsătoriile între dînșii și între patricii, veniră în legătura totú mađ de aprópe cu acestia, și se primiră la tóte directoriele. Cellú dintăiú și mai însemnatú passú la întemeierea equalității se facú prin celle trei legi alle dictatoriului plebeiú A. Publiliú Filone, la anulú R. 415, adecă 1)ca unú plebiscitú esșitú de la senatú

saŭ approbatŭ de dŭnsulŭ, se aibă pre viitoriŭ putere de lege ŝi fŭră de întărire a curielorŭ, 2) ca curiele se ŝi dea inainte assentimentulŭ la o lege ce se va decide de cŭtră centurie, 3) ca totŭ de una unŭ censoriŭ se fiă plebeiŭ. Acestŭ legislatoriŭ se făcŭ pretoriŭ plebeiŭ preste doi anni de ŭille, ŝi de atunci încŭce se întrodusse ca ŝi acestă demnitate se se ocupe alternative de patricii ŝi de plebei. Dictatura venisse în mânile plebeilorŭ îndată după legile lui Liciniŭ, ba chiarŭ ŝi censura preste cinci anni mai în urmă. La anulŭ R. 453 plebeiŭ căpetară unŭ numerŭ de posturi chiarŭ între pontefici ŝi auguri (*lex Ogulnia*). La anulŭ R. 467 se întinse a două lege a lui Publiliŭ ŝi asupra aligerii magistrațilorŭ (*lex Maenia*); dreptulŭ de întărire allŭ curielorŭ se prefăcŭ într'o formalitate deșertă, ŝi curiele încetară de a se mai adună spre acestŭ scopŭ. În fine dictatoriulŭ Q. Ortensiŭ (după ce plebeiŭ esșiiă din Roma ŝi trecuă pre muntele Janiclu din cauza dŭtorielorŭ ce i apesă,) dede deplină putere de lege plebiscitorŭ (chiarŭ ŝi fŭră de aprobarea senatului.) a R. 467. — Appiŭ Claudiŭ Cecu fiindŭ censoriŭ pre timpulŭ resbellului II samniticŭ (a. R. 441), primŭ pre toți libertinii în numerulŭ plebeilorŭ, spre a completă numerulŭ militanțilorŭ care se împușinasse prin desele bătălie. Dară Q. Fabiŭ după 8 anni de ŭille, mărgini pre libertini la cele 4 triburi urlane, ŝi pentru acestă mesură căpetă numele de *Maximus*. — Îmultîndu-se veniturile statului, numernlŭ questorilorŭ se sŭ la 8, ŝi directoria acestă da dreptulŭ de a fi primitŭ în senatŭ. Cu modulŭ acesta se deschiseră plebeilorŭ tŭte demnitățile, ŝi însemnitatea patriciatului se perdŭ cu în cetulŭ pŭno adjunse la nullă. Democrația se complini

SECȚIUNEA B.

**Dela începutul războaielor punice pînă la prăbușirea
statului în monarhie**

CARTEA. I.

*De la începutul războaielor punice pînă pre timpul
Gracilor*

I.

Războiul I punice.

După ce Romanii copleșiseră toată Italia pînă la
fretul Sicilian, începură a și întinde luarea aminte și asu-
pra acestei insule prăvălind tot donurile naturii. Mamertini
cari serviseră tiranului Agatocle cu armele,
ocupară cetatea Messana, și de acolo făcîndu dese
incursiuni în teritoriul Siracusan, înterritară pre Jerone
asupra sa; fiindu bătută și strîmtoată de acesta, ei chi-
mară pre Cartagineși într' ajutoriu, și primiră în Messa-
na miliția punică; dară altă facțiune dintre dînșii invită
pre Romanii se vină într' liberarea cetății. Cu modul
acest se dede ocasiune Romanilor de a și deschide
callea spre Sicilia, și de a veni tot de o dată în contact
cu Cartagineșii, (cari se numia și *puni*, *poeni*, după
originea lor cea feniciană), de unde se născură apoi
fămoșele războaie punice.

Romanii invitați de Mamertini, împrumutară
navi de la cetățile Italiei inferioare, și într' o noapte
descălăcară în Sicilia. Appiū Claudiū Caudice bătut pre
Jerone și pre Cartagineși în bătălie despărțite, și îm-
pressură Siracusa, la anul R. 490. Consulii din

anulă ce urmă, coprinseră cōsta meridionale a Siciliei și conqueriră la 67 cetăți continentali, cari se suppu- seră Romanilor, parte de frica lor, parte săturați de domnia Carteginesilor și a Siracusanilor. Veșindă acēsta Jerone, făcū pace cu Romanii, și împreună cu dīnșii impressurā pre Cartaginesi în cursū de 7 luni în Agrigentū. Punił trāmiseră pre Annone cu ajutoriū ca se scape pre Annibale (fiulū lui Giscone) care era închisū în Agrigentū, înse armata lui fu bătută, ceta- tea se luā cu assaltū, 25,000 de locuitori se dusseră în servitute, a, R, 491.

După modellulū unei navī cartaginese arruncate de fortuna mării, Romanii construiră 120 navī bellice, în spațiū de 60 de zile. Cu acēstā flotā micā plecā Caiū Duiliū și căstigā antāia victoriā navale la Mile (în Sicilia, nu departe de la Messana spre appusū) în anulū n. 493 Duiliū celebrā antāiulū triumfū de victoriā navale, în a cărei memoriā se redicā la Roma columna rostratā. După acēsta, Romanii luară Sardinia și Corsica, și allungarā pre Cartaginesi din marca turrenā, pre cāudū armata de pre uscatū coprinse cetāțile Siciliei una după alta. M. Atiliū Regulū batū de dōue ori pre Cartaginesi la Tundari, și plecā spre Africa cu o flotā de 330 navī, cu scopū de a străpune resbellulū în acea parte de lume; la promontoriulū Ecnomu intelni flota cartaginese cea de 350 navī, o bātū și o resipi, re- iectā propunerile de pace, și descăllecā fōrā înpēdecare la Clupea în Africa; a R, 497.

II.

Regulū.

În calitate de proconsule, Regulū suppușe mai- totū territoriulū cartaginese; collegulū seū fu rechiā- matū la Roma cu o armată consulariā, cu tōte acestea

Regulă făcî preparative spre a impressurâ Cartaginea care începuse a desperâ fiindă strîmtoară și de fîme, și auđindă că și Numidiă s'au revoltatū asupra ei. În acestă nevoiă Cartagineșii se rugară de pace, înse apoi relectară cererile celle aspre alle Romanilorū, și puseră în fruntea armatei pre Spartanulū Santippū, care adjunsesse cu ôstea mercenariă grecescă și cu 100 de elefanți. Acesta bătū pre Romanii la Tunitē, mai vîrtosū cu ajutorinlū elefanților; prinse pre Regulă, și cu modulū acesta scăpă Cartaginea. Încă totū în acestū annū trâmiseră Romanii o nouă flotă în Africa, care nemiçl pre cea cartagineșă la promontoriulū Ermeū, și descăllecă la Clupea. Cartagineșii mai perdură încă o bătăliă pre uscatū; înse ôstea romană neavîndū cu ce se nutrî, se întôrse la navl, și venindū cōtră Sicilia perdū într'o fortună mai tōtă flota, a. R. 499. În urma acestul desastru, Romanii espediră alta flotă care bătū și luă Panormulū și mai tōtă cōsta merinoptiale a Siciliei, și predă cōsta cea mănōsă a Africeii de latorea Sirtei micî; înse cîndū eră se se întōrcă înapoi, pătîmî ssemine naufragiū la promontoriulū Palinuru, în urma căruia senatulū decretă se se lasse de resbellulū pre mare. Din contra resbellulū pre uscatū se continuă cu successū; L. Ceciliū Metellū cāstigă o bătăliă grand.ōsă la Panormū în annulū R. 503 și dusse în triumfū la 100 de elefanți prinși. Cartagineșii perdură tōte locurile din Sicilia, afară de. Lilibeū și de Drepana. Ei trâmiseră la Roma pre captivulū Regulă cu propozițiunî de pace, înse fără successū, că-cl iusuși Regulă după ce adjunse la Roma, desvătū pacea, și se întôrse în prinsōre, unde și perî. Dară și încercările Romanilorū de a coprinde Lilibeulū și Drepana se nemiciră prin curagiulū impressuraților. Reinnoindu-se resbellulū pre mare suptū conducerea lui P. Claudiū Pulcrū (fiulū lui Appiū Claudiū Cecu), Romanii fură bātuți de Cartagineșii, și flota sufferî naufragiū de a

treia oră*), după care se decretă din nou de a renunța resbellului navale, a. R. 504.

III.

Lutatiu Catulu.

După aceste evenimente, întreprinderile bellice se mărginiră mai numai asupra împresurării și ocupării pușinorū locuri în partea despre appusū a Siciliei; cu toate acestea lupta pentru luarea și ținerea lor e foarte însemnată, atât din cauza lungimei ei cât și din cauza pertinaciei și a eroismului cu care se bătură amîndouă națiunile. Șesze anni se ținū în Sicilia Amilcare Barca (tatălū famosului Annibale), mai vîrtosū în cetatea Erice (care o luasse într'o nōpte), și devastă cōsta Italiei, pîno cîndū Romanii construiră și armară o flotă valî dă (cu bani cullesși de la privați), și trămiseră cu dînsa pre consulele C. Lutațiū Catulū, care bătū pre Annone la insulele negatice, și repurtă o victoriă strălucită la anulū Romei 512. În fine veđindu-se amîndouă statele fatigate, încheiară pace, cu condițiunea: ca Cartaginesii se renunțe supremației preste Sicilia și preste insulele dintre Sicilia și Italia, se dea înderetū pre captivii romanī fōră prețiu de rescumpere, și afară de acestea se plătescă Romanilorū 3200 de talente de argintū**) În urma acestora, Sicilia, afară de teritoriulū Siracusei, unde domniā Jerone amiculū și sociulū poporulul romanū, deveni cea dintâiū provincia romană, a. R. 512.

*) P. Claudū Pulceru la consultarea auspicielorū, veđindū că puī sacri nu vorū se mînce îi înneacă batjocorindu-ī că se bea decă nu mîncă. Acastă faptă fu considerată ca impietate, și după perderea bătăliei fu imputată lui Claudū.

**) Summa acēsta face 64 000 de oca de argintū, în valōre de 18,432.000 de franci sau florinti de aramă.

După trei ani Romani, aflându pre Cartaginesii flăcici prin resbellul cu mercenarii, le luară și Sardinia, suptă pretestă că Cartaginesii ară fi atacat și predată navile sărcinarii (a R. 515) Pîno cîndă ținnură luptele cu Ligurii și cu Galli cisalpinii, cădă și Corsica în potestatea Romanilor, care și pîno aci fusse o rossessiune numai nominale a Cartaginesilor

IV

Resbellele illurice.

După ce se finisse resbellul cu Cartaginesii, se incepă altul la anulă Romei 524, cu Illurii cari locuia pre cōsta de cōtră resărită a mării adriatice, din cauza pirătăriilor ce făcea acestia. Romani trāmiseră deputați la Teuta regina Illurilor, cerēndă ca se pună capetă acestorū ostilității. Illurii în locū de a dă ascultare acestorū cereri, ucciseră pre unulū dintre deputați. Romanii atunci dechiāră resbellū și coprinseră în scurtū timpū mai multe cetăți, în urma căroră regina făcū pace, dede Romanilor cea mai mare parte a regatului seu, plăti tributū și se suppose la condițiuni fōrte mărginitōrie pentru navigațiunea Illurilor.

Trei ani după ce se finl resbellul illuricū, se scullară Boii, Insubrii și Galli cisalpinii (a. R. 528), din cauza că agrulū Picenū cellū luatū de la Senoni se împărțisse la plebeii romani (în urma legii agrarie a tribunului C. Flaminiū). Acesti barbari irrupseră în Etruria și bătură o armată pretoriană, înse la Telamone fură attackați de amîndoi consulii, și remaseră cu totul învinși. După ce supuseră pre Boii, Romanii continuară resbellul din collo de Padu în țerra Insubrilor, și suptă Flaminiū invinseră pre inimizii la riulū Addua, suptă Claudiū Marcellū la Clastidiū lōngă Padu, co-

prinseră cele mai însemnate cetăți ale Insubrilor, Mediolanul, Comul, și conqueriră Gallia cisalpină, la anul R. 531; spre ținerea ei trămiseră colonie la Placentia și la Cremona.

La anul Romei 533 se născu allu doule resbellu cu Illurii, care se fini cu conquerirea Illuriei întregi. Dreptu recunoscintiă pentru scăparea de pirătăriele Illurilor, Romanii căpetară de la Greci dreptul de a luă parte la jocurile istmice și la mysterile eleusine, pre cumu pi dreptul de cetățianii.

V

Resbellulu II punicu.

După ce Romanii luasseră Sardinia și Corsica, Cartaginezii trecură în Ispania suptu Amilcare Barca (a. R. 515), și începură a se întinde în părțile acellea spre a se puté întari încontra Romanilor de cōtră cari se vedea amenințată essistența loră. Murindu Amilcaru (a. R. 524,) ginere-seu A drubale continuă conqueririle în Ispania, pîno cându i se oppri de a trece riul Iberul în urma unui tractat încheiat de nevoiă cu Romanii. Dară ucciđindu-se Asdrubale (a. R. 532), se puse Annibale (fiulul lui Amilcare Barca) în fruntea armatei cartaginese, care atacă Saguntul cellu tederatū cu Roma, și lū luă după o împressurare de 8 luni de țille. Din cauza acēsta se deschise allu doile resbellu punicu, a. l. 534. Annibale lăssă pre frate-seu Asdrubale cu o parte a ostiī în Ispania și ellū plecă de la Cartaginea nouă cu o armată alléssă, compusă de Africanii și de Ispanii, cōtră Italia; bătū și suppose poporele dintre Iberu și Pirenei, își deschise callea cu bani și cu promissiuni prin Gallia meridionale, trecu puterea preste Alpī, și în luna lui Octobre a. R. 535 se arretă în Italia cu 20,000 de pedestri, 6000, de

căllari și câți-va elefanți. Romanii auzind de luarea Saguntului determinară se atace pre Cartaginesii în Ispania și în Africa. Pentru aceea trimiseră pre consulele Tiberiū Semproniu în Sicilia, ca de acolo se trecă în Africa, érá pre P. Corneliū Scipione în Ispania. Acesta abjungéndū la Massilia și aîdind că Annibale plecasse cōtră Gallia, espedi pre frateseu Cneu Scipione în Ispania, și ellū se întorse în Italia spre a așteptă pre Annibale. La râul Ticinū în Italia superiōre Annibale bătū pre consulele P. Corneliū Scipione, și apoi întăritū cu ajutoriū de la Galli, bătū la Trebia pre Tiberiū Semproniu, care se întorsesse din Sicilia, și se unisse cu remășișiele armatei lui Scipione a R. 535. În anulū următoriū Annibale trecū prin locurile celle limose de pre lōngă riulu Arnu (pre unde Romanii nici nu cugetă că ar puté veni), și la laculū Trasimenū câstigă a treia vitoriă asupra legiunilor cellorū nedeprinse alle consulelui C. Flaminiū, care perî acolo cu cea mai mare parte a armatei selle. Din Etruria Annibale purcesse pre lōngă marea adriatică cōtră Apulia, și apoi se dusse în Campania, spre a atțișă pre soșii Romanilor de a se rumpe de cōtră acestia. Dictatoriulū Q. Fabiū Massimū se luă pre urma lui, observândū tōte mersurile lui, fōră de a se lăssă la bătăliă cu dñsulū, de și Annibale căută tōte ocasiunile spre a lū ammăgi; Fabiū dincontră cercă prin mesurī strategice și prin posițiuni secure se accoperiă neîncetatū Roma, și tâiându-î comunicațiunea pentru adducerea cellorū necesarie la resbellū, se constrîngă pre inimicū a se retrage în Gallia. Fabiū (numitū *Cunctator* din cauza acestorū mesurī strategice) mai că și adjunsesse scopulū, cândū Romanii scâmbară plannulū de operațiune pentru anulū 536. Auzindū că Annibale a luatū fortăreșă Cannei și a tăiatū comunicațiunea armatei romane, consuliū, C. Terențiu Varrone și L. Aemiliū Paulū încercară o bătăliă decisivă la Canne lōngă Aufidū, unde Anni-

bale prin tactica cea prefăcută a armatei selle și prin strategica sa cea mai pre susu de a Romanilor, repurtă cea mai strălucită victoriă asupra numărului cel mai mare al armatei romane. Aemiliu Paullu cădu cu 40.000 de Romani și de soții. În urma acestui desastru, popoarele și cetățile Italiei inferioare și superioare, precum și Campania și Samniții din Italia mediă se rupseseră de la Romani și se uniră cu Annibale, care căpetă prin acēsta tōte celle necesare spre a completă și a provisionă mai ușioru armata sa, și se asșediă în Italia inferioare. După aceea luându mai multe locuri întărite, Annibale și deschise éraš comunicățiunea cu Cartaginea.

VI.

Annibale în Italia.

La Cartaginea se născu dispută asupra resbellului cu Romanii, în fine pre lōngă tōtă opozițiunea cea violentă a lui Annone, se decise ca lui Annibale se se trāmittă succursu de căllari numidi, elefanți și bani. (căci pedestri află ellu chiaru în Italia), și lui Asrubale se se ordinedie ca îndată se plece cōtră Italia, și acolo se se unescă cu frate-seu. Romanii cercară se împedice acēstă unire prefăcēndu Ispania în teatrul resbellului, și le successe, se țină pre Asdrubale încă noue ani departe de Italia — Annibale avea de scopu se încongiure ver-ce bătăliă decisivă pīno la venirea frate-seu; ellu cercă se și căstige în Italia mediă o pozițiune secură; cetatea Capua i deschise porțile de bună voia sa, dară Nola se apperă cu ajutoriulu pretoriulu Claudiu Marcellu, care respinse două atacuri grele, și frânse armata lui Annibale.

Între acestea, după bătălia de la Canne, se unisse cu Annibale, Filippu III regele Macedoniei, care se și încercă se vină asupra Romanilor, dară se

învînse de pretoriul M. Valeriū la Apollonia, și apoi se încurcă în cerți cu adversarii domestici. — Siracusa după mórtea lui Jerone încă trecuse în partea Cartaginesilor, dară și acesta se luă de cōtră M. Claudiū Marcellū, după ce se apperă doi anni cu tótă cerbicia în contra Romanilor, cu adjutoriul macinelor inventate de Archimede, a. R. 541. Agrigentulū cădū prin prodițiune, celledalte cetăți se suppuseră de bună voia lor, și așia Sicilia tótă se făcū provinciă romană, a. R. 543.

Annibale cercă se iee Tarentulū, spre a ține deschisă comunicațiunea cu Cartaginea și cu Macedonia, înse Romanii impressurară Capua, (centrul operațiilor lui Annibale), și cu modul acesta lū constrinseră a lăssă Tarentulū și a se întorce în Campania; ellū attacă de la spate pre impressuratori, și după aceea veșindū că nu pōte se adducă pre Romani ca se despressure cetatea, își luă callea spre Roma, lășindū spaimă și terróre (*Hannibal ante portas!*). Romanii formară două legiuni nōue (prin urmare nu fură lipsiți de mediele de apperare), și puseră pre Annibale la cugetare, ca nu cumū-va se cađă ellū însuși în lașiū; deci ellū se retrasse în Brutțiū. Capua se luă de Romani și spellâ necredinția sa cu sângele cetățianilor cellorū mai illustri. Annibale după mai multe frecări cu Marcellū, parte fericite, parte netericite, în cursū mai bine de unū annū de șille, sciū se tragă pre acesta într' unū lașiū, unde și perī, a. R. 545.

În Ispania Scipionii bătură pre Cartaginesi la Ibera, și cercară se i scōță cu totul din peninsula aceea, înse împărșindu-și puterile spre a adjuge mai currindū la scopū, se încungiurară de Cartaginesi și de Numidi, și periră amîndoi. Dară P. Corneliū Scipione cellū tēnerū luă Cartaginea-nouă, centrul operațiilor Cartaginesilor, trasse pre Ispani în partea sa, și bătū pre Asdrubale la Becula; spre a i împedică trecerea

côtră Italia, închise passurile Pireneilor de côtră re-săritū, înse Asdrubale trecū prin celle de côtră appusū în Gallia, și de acollo și îndreptă callea spre Italia. Romanii căutară se împedece în ver-ce modū unirea lui Asdrubale cu Annibale, și trămiseră în contra fiă-căruia câte o armată consulariă. Consulele Claudiū Nerone, cu o audaciă fôră de essemplu, lăssă armata sa în fația lui Annibale, și plecā iute côtră Umbria spre a unī flórea milliției selle cu armata collegului seū Livii Salinatore. Amîndoi consulii constrînseră pre Asdrubale (care asteptă pre frate-seū) a primi bătălia, la Sena lîngă Metaurū, a. R. 549, unde pică óstea cartaginese și marele ei duce. Acéstă bătăliă e punctul de culminațiune allū resbellului, după care Cartaginesii lassă offensiva, și se mărginescū la defensivă.

VII.

P. Corneliu Scipione.

Totū de o dată cu resbellulū din Italia, P. Cornelii Scipione continuă resbellulū în Ispania în contra Cartaginesilor și a Numidilor. Ducii acestora cari remaseră în acea peninsulă după plecarea lui Asdrubale, cercară încă o dată se frângă puterea romană, înse fôră de successū; Scipione i bătă a dóua óră la Be-cula, și în fugă nemicū mai cu totulū ostile lorū. Magone (fratele lui Annibale) căpetă ordine se plece cu flota côtră Italiă, ca după mórtea lui Asdrubale se întrunescă cu Annibale. Cu modulū acesta Cartaginesii părăsiră cu totulū Ispania. Romanii o împărțiră în dóue provincie (*Hispania ceterior et ulterior*), a. R. 547.— Scipione se întórse la Roma și se numi consule, ellū cerū Africa unde voiă se strămute teatrulū de resbellū, înse ducii cei betrâni se oppuseră, și asiă căpetă numai Sicilia, cu permissiunea de a și creă o

armată și de a străpune resbellul în Africa. Scipione și compuse în scurtă timp, o armată de voluntari și cu acesta trecu pe navele sociilor în Africa, a. R. 549, unde se uni cu dînsul Massinissa regele Numidiei orientale, care se scosese din regatul său prin Siface regele Numidiei occidentale; era acesta ca bărbat al lui Sofonisba, fiiei lui Asdrubale, se uni cu Cartaginezii. Scipione și Massinissa preveniră atacul ce cugeta să facă Asdrubale (fiul lui Giscone) și Siface asupra castrelor romane ei arseră castrele inimice și stînseră armata punică și numidică. Siface se retrase în țerra sa, înse și acolo fu urmat, bătut și prins Scipione coprinse mai multe cetăți din teritoriul Cartaginezilor, și amenință chiar și capitala. Atunci Cartaginezii chemară pe Annibale și pe Magone din Italia. Acestu din urmă murire pe cale. Annibale adunse în Africa, unde după negocierile deșerte de a face pace, fu bătut cu totul de Scipione, la Zama, a. R. 551. Scipione împresură Cartaginea de pre apă și de pre uscat, și o constrînse a face pace în anul Romei 552, cu condițiunile: ca Cartaginezii se dea Romanilor toate navele bellice (pîno la 10 triremi) și toți elefanții, se plătescă 10,000 de talente de argint*) în 50 de ani, și se nu poarte resbellu fără de învoirea Romei. Scipione se întorse în triumfu cu o pompă care nu s'a mai vedut, și capetă numele de Africanu.

VII.

Resbellu II macedonicu

După bătălia de la Canne, Filippu III regele Macedoniei făcuse legămînte cu Annibale în contra Ro-

*) Face 200,000 de oca de argintu, în valoare de 59,600,000 de franc sau florinți de aramă

maniloră, și încercasse se copriindă Illuria spre a și deschide callea cōtră Italia. Romanii lă respinseră, și căștigară în partea sa pre Aetoliă cei bellicoși, inimiză ai lui Filippū, pre Messeniă cei maltractați de dînsul și pre Attalū regele Pergamului cari occupară a casă pre regele Macedoniei și lă împedicară de a trece in Italia. Unū resbellū lungū între Aetoli și Filippū, și între federații lorū respectivī la care Romanii luară în urmă pucină parte, se finī prin o pace generale care copriudea în sene éráși materia unū resbellū nouū, prin condițiunea ca neci o parte se nu se pótă scullă cu armele asupra federațiilor celei lalte părții, a. R. 548. Filippū fu cellū dintâiū care călcă tratatulū, infestândū pre Illuriă cari sta suptū protecțiunea Romanilorū, și trāmițândū Cartaginesilorū unū corpū aussiliariū, care se bătū la Zama, în contra lui Spicione. Romanii după finirea resbellului II. puricū se folosiră de ocasiunea de a si resbună asupra lui, cândū Attalū regele Pergamului și republica Rodului cerură adjutoriū în contra ostilităților lui Filippū. Înse resbellulū se purtă cu energiă și cu successū numai după ce se puse în cappulū armatei T. Quintiū Flamininū (fiulū lui Flaminū care cădusse la laculū Trasimenū). Acesta încungiură passurile de la Antigonea celle ocupate de Filippū, și căștigă currândū totū Epirulū, înduplecā federațiunea achaică a se uni cu Romanii, și adjutatū de cetățile celle mai însemnate alle Greciei, finī resbellulū prin victoria reportată la Cynoscephale în Tessalia, a. R. 556. Filippū fu constrînsū a renunța egemoniei asupra Greciei și a dășertă tóte țerrile și cetățile grecesci celle ocupate de dînsulū, pre cari Flamininū le dechiără libere la jocurile istmice, a. R. 557.

IX.

Resbellulu suriacu.

Annibale, famosul duce allu Cartaginesiloru, fu constrinsu prin faciunea contraria, a parasu patria sa, si fugi la Antiochu III regele Suriei. Acolo ellu nu inceta de a intarita pre acestu rege in contra Romaniloru; de alta parte senatul romanu provocu pre Antiochu se lasse libere cetatile grecesci din Asia mica, si se renuntie conqueririloru facute in Tracia. Aetoli supperati pre Romani pentru protectiunea data tirannulu Nabi de la Sparta, chiamaru pre Antiochu intr'adjectoriu. Din cauzele acestea prorupse resbellulu suriacu, cincin ani dupa cellu macedonicu. Antiochu incepu ostitatile impreuna cu Aetoli, inse avu neinteleptiunea de a suppera pre Filippu III regele Macedoniei. Romani descallecaru currindu in Tessalia, Maniu Aquiliu Glabriuone reperta o victorie insemnata la Thermopyle, si constrinse pre marele Antiochu a fugi in Asia. Romani se luaru dupa dinsulu si in Asia: L. Corneliu Scipione castiga o noua victorie la Magnesia (lungu muntele Sipula in Lydia), si lu constrinse a plati 15.000 de talente, a da flota si elefantii, si a cede Asia mica cea din coce de muntele Tauru, care o impartu Romanii de o camu data federatiloru loru. lui Eumene regelu Pergamului, si republicei Rodului, a.

R 563

Pino candu tinu resbellulu in Asia, Aetoli inşellaţi de o famă mincinosă, că L. Corneliu Scipione ar fi perduto batalia, rupsera armistetiulu ce incheiassera cu Romanii si redicaru armele inse si ei furu batuti de consulele M. Fulviu Nobiliore, si constrinşi a recunosce supremaţia Romei. L. Corneliu Scipione (cariua stete cu consiliulu intr'adjectoriu frate-seu P. Corneliu Scipione Africanu). triumfa si capeta numele de Asiaticu.

Înse preste câtă-va timpă amîndoi Scipionii fără accusații (prin instigațiunea lui M. Porciū Catone Censoriū) de cōtră tribunii plebei că la negoțiățunile de pace s'arū fi cumperatū cu banī de Antiochū. Publiū se duse la Linternū, proprietatea sa, unde și fu nevoitū a și vinde averea sa. Pre Annibale lū cerură Romaniī de la Antiochū se lū dea în mînile lorū. Acesta fugi la Prusia regele Bituniei și cređindu-se vîndutū de cōtră Prusia, beū veninū, și muri în anulū Romei 570.

X.

Resbellulu III macedonicu

Perseū, fiulū lui Filippu III, regele Macedoniei, eredită de la tată-seū urra încontra Romaniloru, și îndată ce adjunse la domniă, începū a face preparative încontra lorū, ellū se puse în legătură cu Grecia, Tracia, Illuria, Rodulū, Suria, și altele, spre a formă o putere cu ată.ū mai mare și mai secură. Eumene regele Pergamului (care se temea se nu pērdă posesiunile selle din Tracia), allergă la Roma, și descoperi senatului prepărațiunile lui Perseū, prin acēsta se deschise allū trailé resbellulū macedonicū a. R. 582. Celle trei espedițiuni dintăiū emaseră fōră rezultatū. Înse după ce L. Aemiliū Paullū (allū căruia tată căđusse la Canne) se puse în capulū armatei, și restitulū disciplina militariă, decise suppunerea Macedoniei prin bătaia de la Pudna, care ținū o óră, a. R. 585. Perseū fugi în Samotracia la începutulū luptei, înse fu constrînsū a se da în mînile Romanilorū, și muri în prinsóre la Alba. Macedonia se dechiără liberă de cōtră Romani, înse se împărți în 4 districte, cari n'avea connubiū și comerciū între sene, și debea se plătescă giومتate din tributulū de pîno acumū. Aemiliū Pa-

ullă aduse la Roma o pradă așia de mare, în câtă cetățianilor Romanii se ietă tributul de aci înainte.

Illuria după căderea regelui Gențiu, care se unise cu Perseu, se împărțiasse în 3 districte, a. R. 586. În Epiru se predară și se demoliră într'o 70 de cetăți, și 150,000 de locuitori se vindură ca servi. La 1000 de Achei (între cari fu și Polybiu,) fură acușați că aru fi tinut cu Perseu (după denunțierea unei partite proditorie în allu cărei capu sta Callicrate) și fură dussși la Roma suptu pretestu de a se justifica; înse ei fură reținuți acolo fôra de a fi cercetați, și numai după uu cursu de 16 anni, în care muriră la 700 de inși, se dimiseră cei ce mai rămăseseră în vieția — De aci înainte domni o facțiune romană în cetățile grecesci, Romanii nutria certile între dînsele, spre a face pre judecători, pre cumu se amestecară totu în acestu timp și în affaccrile Suriei și alle Egiptului. Antiochū IV Epifane, după ordinea Romanilor fu constrînsu a incetă de a face resbellu asupra Egiptului. După mórtea acetiua, Romanii ținură pre Demetriu succesorulū la tronulū Suriei, dreptu ostaticu la Roma, și puseră rege pre copillulū cellū de 9 anni, Antiochiū V. ca se pôtă fi ei tutorii lui. Înse Demetriu fugi de la Roma, și ocupă tronulū. Egiptulū se împărți de Romanii între doi frați (Filometore și Fisceone).

XI

Resbellulu III punicu.

Cartaginea după o pace de 50 de anni, se află într'o stare destullu de înfloritôria, înse vecinetatea lui Massinissa, pre care Scipione lū făcuse rege preste amîndoue Numidiele, fu fôrte supperătoria pentru dînsa; că-ci Massinissa, încredîndu-se amiciției Romanilor,

răpi de două ori de la Cartagineși ținuturile cele mai fertile. În deșertul se plânseră Cartagineșii la Roma. Când Massinissa încercă de a treia oară se ocupa unu teritoriul alu Cartagineșilor, acestia se adresară érăși la Roma, înse fără rezultat: și așa appucară armele, dară remaseră bătuti de Massinissa. Acestu resbellu care lu purtară Cartagineșii în contra lui Massinissa, fără de voia Romanilor, dede motivu senatului romanu (după îndemnul lui M. Porciu Catone, în contra părerii lui Corneliu Scipione Nasica), a dechiară pacea de ruptă, și a deschide alu treilé resbellu punicu, a. R. 604. Cartagineșii așindu de preparațiunile cele mari ale Romanilor, se offeriră a se supune fără de nici o condițiune, înse lucrul se trâmândă prin negociațiuni deceptive pîno cându armata romenă descăllică în Africa, și se asșediă în castre dinaintea Cartaginei. Atunci consuli romanii cerură ca se li se dea tôte navile și armele, apoi provocară pre locuitorii deșerte cetatea și se și edifice alta, două milliarie de parte la mare. Desperațiunea făcu pre Cartagineși se încerce cea mai de pre urmă apperare, tôte templele și plațiile publice se prefăcură în oficine în cari bărbații și femeele lucră ziua și nóptea la arme. Pre cându în portul interior se construia o nouă flotă. Doi ani sistinură Cartagineșii cu successu împressurarea armatei romane, pîno cându veni P. Corneliu Scipione Aemilianu și se puse în capul ostirii romane; acesta tăiă comunicațiunea cu uscatul, asșediându unu castramentu cu fossate din partea istmului, și închidindu portul exterior cu argine (*agger*). Din contra Cartagineșii săpară unu canal din portul interior pîno la mare, și trecură printr'insulă cu flota loră cea nouă în mare, înse nu se properară de a atacă pre Romanii cei supprinși de acéstă întemplantare neastep-tată, și érăși se respinseră, Scipione închise apci și acéstă esșitură. Cu tôte acestea numai în primavéra

anului următoriu 607 putu se iee cetatea cea flă-mândită, după o luptă de șesze zile, în care fu-necessitată a se bate pentru ocuparea fiăcării strate în parte. Asdrubale rugă pre conqueritoriū de iertare, pîno cîndu socia sa și uccise copiii sei dinaintea ochilorū lui, și se arruncă în flacăra focului. Unū incediū de 17 zile mistu cetatea. Teritoriulū cartaginese, în cîtū nu se ținea de Numidia, se prefacū în provinciă romană, supțu numele de Africa, cu capitalea Utica. Scipione tinu unū triumfū strălucitū, și căpetă numele de Africanū.

XII.

Resbellula achaicu

Incă pîno cîndū ținea cellū din urmă resbellū cu Cartaginesii, se scullă în Macedonia unū Andriscu, care se dicea a fi Filippū fratele lui Persen(din care causă se numi de commune *Pseudofilippū*), și atțitiă pre Macedoni asupra Romanilorū spre a restaură monarchia macedonică. Ellū coprinse tōtă Macedonia și incurse de două ori în Tessalia; inse pretoriulū romanū Q. Cecilū Metellū, ilū bătū în dōne rōnduri, și în fine lū prinse, și prefacū Macedonia în provinciă romană, spre punițune pentru rebelliunea ei, a. R. 605.—Dintre cei 1000 de Achei dusși la Roma, se întōrseră în fine 300 de înși cāri mai remaseră în viețtiă după o prinsōre de 16 anni. între acestia eră Critolaū și Dieu, cari interritară pre compatrioții lorū asupra Romanilorū. In o dispută a federațiunii achaise cu Sparta pentru teritoriulū Belminei Romaniū luară partea Spartanilorū, și dechiarară federațiunea achaică de desfăcută. Acumū Critolaū se scullă ca demagogū și ridică resbellū asupra Spartei, inse f) bătutū (la Scarfea în Locridea) de Metellū, care după ce fini resbellulū macedonicū, veni asupra lui.

Critolaŭ se făcù neve, utŭ chiarŭ în momentulŭ bătăliei. Acheii cei mai cumpetați începură a tractă cu Romanii despre pace, înse turbatulŭ de Dieu continuă resbellulŭ cu facțiunea lui Critolaŭ. În loculŭ lui Metellŭ, Romanii trămiseră pre consulele L. Mummiŭ, care după o victoriă ce raportă în istmŭ (la Leucopetra), predă și arse Corintulŭ, a. R. 607; cetățile cari se resculasseră asupra Romanilorŭ parte le predă, parte le strică, și luă de pretotindine celle mai frumoase monumente alle artii grecesci și le dusse cu sene la Roma spre a și adorna triumfulŭ. Dece commissarii romanii prefăcură Grecia [*Hellas*] împreună cu Peloponesulŭ în provinciă romană suptŭ numele de Achaia. a. R. 608.

XIII.

Resbellulu numantinu.

Romanii consideră Ispania încă de la anulŭ Romei 547, ca provinciă romană; cu toate acestea avură a ține încă multe lupte cu diversele popore pîno ce și assecurară possessiunea în acea peninsulă. La anulŭ R. 558 M. Porciŭ Catone bătŭ pre Celtiberi, și supuse Ispania citeriore, adecă cea din cõce de rîulŭ Iberŭ. Lusitaniŭ din Ispania ulteriore suptŭ conducerea unui păstoriŭ curagiosŭ, a nume Viriatŭ, se oppuseră Romanilorŭ cu mare energiă în cursŭ de 10 ani de zile (603—613) pîno cândŭ acesta se uocise dormindŭ de anulŭ dintre socii sei cei camperați. În Ispania merinoptiale curse resbellulŭ încă și cu mai mare furiă de la anulŭ R. 610 pîno la 620. Acesta cępetă numele de resbellŭ numantinŭ, fiindŭ că se purtă mai virtosŭ pentru fortăreția Numanția, aprõpe de originea rîului Duriŭ. Metellŭ debellatoriulŭ lui Andriscu impressură cetatea în deșertŭ, următoarii lui neglesseră disciplina militariă, unii dintre ei se corrupseră cu bani

de cōtră inimiçi, în fine poperulū romanū însărcinā cu terminarea acestui resbellū pre domitoriulū Cartaginei, P. Corneliū Scipione Aemilianū Africanū, care mai înainte de tōte restabili disciplina militariā, apoi împressurā cetatea, și după 15 luni o constrînse prin fōme a se supune, și o rase. a. R. 620. Ellū căpetā numele de Numantinū. De atunci încōce se plecā tōtā Ispania suptū domnia Romanilorū, afară de popōrele muntene din partea merinoptiale, -- ultimii Cantabri se subjugarā numai de imperātorilū Octavianū.

XIV.

Gallia. Istria. Resbellulu servile

Totū de o datā cu resbellele din Ispania și din Asia, Romanii avurā lupte continue și în Gallia cisalpinā. Gallii cari fusserā bātuți încă înainte de resbellulū II punicū, se unirā cu Annibale după trecerea acestuia în Italia. Romanii avurā a se mai luptā cu dînșii pîno la a. R. 581, pceumū și cu Ligurii pîno la a. R. 600, mai fōrā interrompere.—In Gallia transalpinā se servirā Romanii cu ocasiunea chiāmării ce li se făcū de cōtră cetatea Massilia în contra Gallilorū, spre a și întinde domnia și în acea țerrā; ei fundarā coloniile *Aquae Sextiae* și *Narbone*, a. R. 631. Cerțile între popōrele gallice favorirā progressulū Romanilorū. Arvernii devenirā soții, Allobrogii suppuși romanii a. R. 632. Locurile coprinse de Romanii formarā o provinciā romanā, care mai în urmă se numi scurtū *Provincia* (de unde apoi *Provence*).—Assémine și Carnii, Istrii, și Dalmații se suppușerā Romanilorū, și se fundā colonia *Aquileia*. Insulele baleare încă venirā în possessiunea Romanilorū. —Dară în Sicilia se revoltarā servii, și causerā o revoluțiune generale (*bellum seville*), subțū conducerea unui surianū Eunu, care pretindea a fi inspiratū de

dei. Ellă adună la 70,000 de ómeni, luă numele de Antiochu și se prochiámă rege, coprínse mai multe locurí, și se bătú cu successú în contra armelorú romane. Inse la anulú R. 621 consulele Rupiliú luă locurile principali, Tauromeniu și Enna, în carí se întárisserá servii, prinse pre Eunu și suffocá revolta. Cea mai mare parte din servii revoltați periră în bătălie, cei ce mai remaserá, se înfipserá pre cruce,

XV.

Desvoltarea interna.

In acestú spațíu de timpú republica adjunse la cea mai înaltá desvoltare. Patriciatulú și perdusse importanția sa, ne mai avéndú a appera interesse particulare, de cândú plebeii se admiserá la tóte demnitáțile statului; dará se născú altú genú de *nobilitate*, întemeiatá pre descendenția de la străbuní cari purtasserá demnitáți curuli (consulatulú, pretura, edilitatea), și acésta propagându se prin familiá, se prefácú órași în unú genú de nobilitate de nascere, și începú a considerá potestatea în statú ca proprietate a sa, chiarú așiá precumú făcusserá patricii mai înainte. In oppunere cu acesti nobili sau optimați (*optimates*), familiile acellea cari n'avea persone magistratuali între străbunii lorú, se numiá ignobili sau obscuri, și aceia cari adjungea pentru ántaiási datá la o deminitate curule, se dicea ómeni noui (*homines novi*). Acestorú optimați sau conservatori, se oppunea popularii, ca reprezentáți ai mulțimei. Se înțelege că numai cei avuți putea se și căstige acésta nobilitate, fiindú că de la resbellulú I punicú încóce, spesale pentru jocurile celle mari, nu se mai dá din erariú ci de cótrá edili, și prin urmare numai ómeni avuți putea se ajungá la edilitate, care erá cellú dintáiú gradú la magastraturele mai înalte.

Spre întîmpinarea abuzului de potestate, se decise prin unŭ plebiscitŭ la anulŭ Romei 412, ca nimene se nu pŏtă ocupa aceeași directoriă de cătŭ după unu intervallŭ de decŏ anni, inŝe cãndŭ se arretă necesitatea de a avé ómenī încercați în fruntea armatei, li se prelungiă puterea (*impevium prorogabatur vel propagabatur*) pentru purtarea resbellului, fŏră de a li se prelungi magistratura. Decă muriă unulŭ dintre consuli în cursulŭ anulului directoriei selle, atunci se allegea altulŭ în loculŭ lui, *Consul suffectus*, pentru restulŭ anulului. Diua întiării consulilorŭ în directoria lorŭ fu fŏrte diversă pîno la resbellulŭ II punicŭ, și se strãmută de cãte ori consuli esșiã mai înainte de terminŭ din funcțiunea lorŭ, și de cãte ori se întimplă unŭ interregnŭ, fiindŭ cã consuli ce urmă, totŭ voiã se guverne unŭ annŭ întregŭ. De la anulŭ R. 601 se desipse ântiãră și a lunei lui Januariŭ pentru intrarea lorŭ în directoriã. — La anulŭ R. 573, tribunulŭ L. Villiŭ propuse legea annale (*lex annalis*), în urma cãreia totŭ cellŭ ce prețindea a intra în demnitate mai înaltă, debea se fiã servitŭ 10 anni la milițiã, și se fiã adjunsŭ în etatea de 37 anni pentru edilitala, 40 pentru preturã, și 43 pentru consulatŭ. Dară și acestã lege sufferi escepțiunei pentru casuri de importanțiã.

Pre lŏngă pretoriulŭ urbanŭ (*praetor urbanus*) se mai creã unŭ allŭ doilé pretoriŭ pentru cauzele strãinilorŭ între dînși și cu cetățianii romanī (*praetor peregrinus*, a. R. 511). Scurtŭ timpŭ după aceea se mai înființiară patru pretori pentru administrarea provinciilorŭ doi pentru Sicilia, și Sardinia (a. R. 526), și doi pentru cele doue Ispanie (a. R. 556), cari cu tŏte acestea renãnea la Roma în cursulŭ anulului directoriei lorŭ, ca președinți la judeciile criminali perpetue (*quaestiones perpetuae*), cari se organisasseră pentru criminele ce se întimplă mai a dese ori, în loculŭ judecãțilorŭ ce se făcea prin comițiile centuriate. Cele 4 judecãți

criminali perpetue erà: 1) despre estorsiuni sau mân-catorië (*de repetundis*), 2) despre intrigile spre a ad-junge la directorie (*de ambitu*), 3) despre crimini în-contra statului (*de maiestate*), 4) despre abuzuri cu a-verea statului (*de peculatu*).— Toți pretorii mergea a-poi în anulul allū doilé ca propretori în provinciile ce le cădea prin sorți însoțiți de locuțiitori (*legati*) și de questori (*quaestores*). — Questura se considerà ca cellū mai de giosū gradū de magistraturi, înse ea da dreptul de a intra în senatū. Pre la începutulū resbellelorū punice numărulū questorilorū se sui pîno la 8.

XVI.

Constituțiunea.

Numerulū triburilorū se înmulți la anulul R. 512. pîno la 35, și aci se încheiã pentru totū de una. Triburile se împãrțirã în 70 de semitriburi, giugetate de seniori și giugetate de juniori; cetățianii semitri-burilorū se classificarã după avere și se împãrțirã în 5 classi, fiã-care cu câte unã centuriã, priu urmare se formarã preste totū 350 de centurie, la cari se mai adausserã celle 18 centurie de cãllari, și dórã unele din vechi le centurie de accensî. Centuriile cãllarilorū perdurã dreptulū de a votà elle ântâih în comiție, și se adoptã ca se se decidã prin sorți care centuriã se și dea votulū (*suffragiulū*) întâih, acêsta se numia pre-rogativã (*centuria praerogativa*). Cu modulū acesta se reformã cu totulū vechia constituțiune în favórea po-popului, că-cî prin acêsta: 1) încetã prerogativa cea stabile a clasei celei mai înalte în statū, 2) centuriile în genere se înmulțirã, 3) tóte classile se reprezentarã de o mesurã, prin numărulū cellū de o mesurã allū conturielorū, 4) centuriile se basarã pre împãrțirea în triburi în

locu de a se basă numai pre avere. Cu tôte acestea de la întroducerea censului de 1,000,000 de assi pentru căllari, acestia începură a formă în statū o classe particulariă (*ordo equestris*) distinsă prin o avere însemnată. De la resbellulū II punicū, de cândū căllărima militariă se compunea din latinī și provinciali, callariī de censuse distinseră cu totulū de căllariī militanți. Ca ómenī avuți ei eră interprensoriī statului (*publicani*), și stă în diverse legătura cu senatulū, deprindea în multe respede de la dīnsulū, și de la censori, și aș'ă eră interessați a se allătură pre lōngă optimați.

Prin victoriele celle mari și prin conqueririle țerrilorū străine, începū lussulū a cresce la Roma. și a se introduce usanțe streine, cu modulū acesta, caracterulū cellū nobile și virile allū poporului romanū degeneră O influințiă stricățiósă avură asupra caracterului poporului romanū jocurile gladiatorilorū cari se întroduseră la începutulū resbellelorū punice. Censori aspri, precumū M. Porciū Catone Censoriū, se oppuseră corupțiunei cu tótă autoritatea, și făcură legi spre înfrēnarea lussului și abolirea petrecerilorū vetemătorie, precumū legile despre ornatulū femeelorū, despre speeles espe, ielorū, despre serbările bacchanalilorū (*senatusconsultm de bacchanalibus*); cu tôte acestea elementele stricățiósă nu se putură suffocă, elle continuară țatnem efianea lorū, și prin corupțiunea moralilorū, pșeparară perirea libertății.

XVII.

Organisarea provinciilorū.

Țerrile conquerite de Romanī se prefăcea în provincie (*provincia*), și se administră prin guvernatori trāmissi de la Roma (pretori, propretori, proconsuli). Elle coprindea numai acelle oppide cari ocupāndu-se de Romanī, se făcură tributarie. Potestatea (*imperium*)

gubernatoriului care se trimitea în provincie, se în-
 tindea numai asupra acestora. Cetățile cari de la în-
 cepută remaseră libere, sau trecură în raportul de
 soție, sau după ce se supuseră se dechiară ră-
 răși de libere, sau căpetară privilegie speciali [cu
 scutire de tribut și de alte sarcine), nu stă suptă im-
 periul gubernatoriul. În provincie se trimitea neîn-
 cetat colonie, atât romane cât și latine, acestea încă
 eră scutite de imperiul gubernatoriul — Provinciile
 în dată după ce se ocupă, cepătă o constituțiune spe-
 ciale (*forma*) de cōtră ducele armatei sau de cōtră o
 commisiune de zece senatori (*decemviri*). Gubernatorii
 provinciilor (pretorii, propretorii, proconsuli) eră în-
 sarcinați. 1) cu administrațiunea, 2) cu poliția și ju-
 decătoria, 3) cu commândul preste miliția ce se află
 în țerră. — Contribuțiunea din provincie eră diversă, și
 de commune se punea pe capete și pe pământ; cea
 din urmă se da parte în argint, parte în decima din
 bucate, și nu se luă de a dreptul de cōtră stat, ci
 se arrenă (*decumanilor*) La aceste se mai adausse o
 tassă pentru păștiunea pe locurile statului, tassă pen-
 tru saline și minere, portorie, și altele. La serviciu mili-
 tarie se luă provincialii numai în casul estraordinarie;
 președiele (*praesidia*) militare se trimitea în provincie
 de la Roma.

Relațiunile Romanilor cōtră cele-lalte popore li-
 bere e basă pe tractate cari eră incheiate parte pe
 condițiuni de o mesură (*aequo foedere*) cu poporele cari
 sau fură cu toful străine Romei pino acum, sau
 bătându-se cu Romanii le ținură aequilibrul, parte
 pe condițiuni de diversă mesură (*foedere iniquo*) cu staturi
 mai flacce, precum cu Cartaginesii după reabellul I și II
 punic. Cu regii străini încă se făcură legăminte pe
 condițiuni de o mesură sau de diversă mesură, prin
 cari veniră acestia în dependență, suptă titlul de a-
 mic și de soți ai poporului roman.

CARTEA II.

De pre timpurile Gracchilor pino la bătălia de la Actiū

I.

Tiberiu Semproniu Gracchu.

Pre la finitulū resbellelorū punicē cetățianii romanī se compunea din nobiliī cei înavuțiți prin purtarea demnitățilorū cellorū înalte și prin administrarea provinciilorū, și din plebeii cei oțioși și pauperi. Nobiliī luasseră în possessiune mai totū agrulū publicū și țerranii cei liberi din Italia, appesați prin servițiile militare, și constrinși prin lipsa de bani a și vinde ereditatea lorū, mergea cu încetulū spre perire. Din acéstă causă tribunnulū plebei, Tiberiū Semproniu Gracchū, reînnoī legea agrariă a lui Liciniū Stolone, cea de multū călcată, la anulū Romei 620, ca nimene se nu possédă mai multū de 500 de juguri din agrulū publicū, cu concessiunea ca pentru fiă-care fiū de familiă emancipatū, se se adaugă încă 250 de juguri, érá cealaltă parte se se dea înapoi desdamnăndu-se possessorulū pentru edificiele ce se vorū fi construitū pre dînsa, și se se împartă la pauperi ca proprietate. Senatulū cumperă pre unū tribunū, a nume Marcu Octaviu, care se încercă se opprécă legea prin *veto*, înse acesta se depuse din directoriă; legea se primī de cōtră triburi, și se namiră trei commissari cari se o pună în lucrare. Pre timpulū acesta murī Attalū III regele Pergamului, care lăssă regatulū seū Romanilorū dreptū ereditate. Tiberiū propuse ca tesauerele acelluia se nu se lasse în mânile senatului spre a dispune de elle, ci se se împartă poporului spre a și comperà in-

strumentele de arat și a și organiza economia pe pământul ce i se va da din partea statului. Cândă eră ca Tiberiū se se allégă tribunū și pre allū doile anuū senatorii condusși de P. Corneliū Scipione Nasica, turburără allegerea, și lū ucciseră împreună cu 300 de partisanī ai lui. Scipione Nasica se depărtă de la Roma, suptū pretestū de a fi trāmissū cu o missiune în Asia, unde Aristonicū (fiū presumțivū allū lui Eumene) pretindea a avé dreptū asupra Pergamului. Aristonicū fu bătutū de consulele Perpenna, a. R. 623. și Asia propriă se prefăcū în provinciă romană. — Comissiunea pentru essecutarea legii agrario se ținū în ființă, și împărțirea agrului publicū urmā pīno la óre-care punctū. — Scipione Africanu, cellū tēnerū, capulū optimaților se oppuse cu succēssū propunerii făcute de Papiriū Carbone, ca tribunatulū se se pótă purtā mai mulți anni unulū după altulū de același tribunū, érá nu multū după aceea, se aflā mortū în asternutū a. R. 624.

II.

Caiu Semproniu Gracchu.

Caiū Semproniu Gracchu, după ce petrecū doi-anni de țille în Sardinia ca questoriū, în adinsū ocupatū de cōtră senatū, veni la Roma și în calitate de tribunū reinnouă legea agrariă a frate-sen Tiberiū, care nu se pusesse deplinū în lucrare, adăugēndū la acēsta ca pre totū anulū se se împartă la pauperi unū numeru de locuri publice. Caiu cercă totū de o dată prin alte propunerī de legi se mărginēscă puterea senatului și a optimaților, și pre sene se se întărăscă în favórea poporului. Cândū se allesse de a dóua óră tribunū, propue legea judiciariă (*lex judiciaria*) prin care luă de la senatori judecătoria despre criminele încontra

statului, și o transpuse la căllari. Senatul încercă se lă restorne prin popor, și I oppose pre tribunul M. Liviū Drusū, care se lă întrécă cu propunerea de legi popularie; scopul acesta se adjunse fôrte ușioru, cândū Caiu Gracchu se trâmise la Cartaginea ca se undeie o coloniă. Fiindū că legea agrariă assecurasse numaī cetățianilorū romanī possessiunea de 500 de jugurī, și desdamnărea din tesaurulū statului, înse nu și soșilorū, și fiindū că acestia ammenințā de a face causă commune cu adeversariī Gracchilorū; de acea Caiū reīnouī propunerea ce făcuse îndeșertū M. Fulviū Flaccu cu doi anūī mai înainte, ca soșilorū se se dea dreptulū de cetățianī romanī, în sefără de successū. In anulū Romei 632 se întimplā ca unulū din partisansii lui Gracchu se uccidā unū omū, și acesta dede occasiune la o luptă între aristocrați și între aderinții lui Gracchu, în care învinsērā aristocrații, și Gracchu aflā dorita môrte prin mânilē unuia dintre credințioșii săi; numerulū cellorū căduți se sui la 3000. Capulū lui se cântări cu aurū. — Concordiei se edificā unū templu — Optimații se folosirā de victoria lorū asupra poporului spre a paralisā legile agrarie alle Gracchilorū. Mai întāriū se dede voiā de a rescumpera de la pauperi agrii ce li se împărțirā. prin care faptă pămîntulū veni éráși în mânilē avuțilorū, apoi legea Toriană (*lex Thoria*) mărgini împărțirea ulterioare a agrului publicū, și favorī pre possessorii de atunci, prefăcendū possessiunea de pîno atunci în proprietate privată, scutită de contribuțiune. Cu modulū acesta se immulți și mai tare numerulū cetățianilorū fôră de a avere; acestia trăiā mai numai din corupțiunea cellorū avuți, cari chiarū și în comiție controlā suffragiele cellorū corupți de dînșū, pîno cândū Caiu Mariū, unū omū nouū, care adjunse la tribunatū, impedicā prin o lege acellū controlū, înse nu putū se împedece corupțiunea.

III.

Resbellulu Jugurtinu

Micipsa, fiulū lui Massinissa. împărțisse regatulū seu Numidia la cei doi fii ai sei Iempsale și Aderbale și la adoptivulū seu Jugurta. Acesta uccise pre meīpsale (a. R. 637) și redicā armele asupra lui Aderbale. Aderbale se adres-ā la Romani iș senatoriī cei corrupti de Jugurta mōdilocirā ca regatulū se se împartā între dīnsulū și între Aderbale, cu tōte acestea Jugurta nu se contentā, ci impressurā pre Aderbale în Cirta și lū uccise (a. R. 641). — Romaniī invitați de Caiū Memmiū dechiārarā resbellū lui Jugurta, inse ellū cumperā pācea de la consulele L. Calpurniū Bestia (a. R. 642), darā Memmiū împedecā întārireā ei, Jugurta fu chiāmatū la Roma spre respundere unde uccise pre unū altū nepotū allū lui Massinissa (pre Massica) care pretindea Numidia ca ereditate a sa. Acēsta dede motivū de a reinnoui resbellulū, care la începutū curse fōrte reu pentru Romani, pīno cāndū se puse în capulū armatei Q. Ceciliū Metellū (Numidicū), care luā lōngā sene pre C. Mariū ca locūtiitorū, bātū pre Jugurta și lū constrīnse a și cātā scāpareā la socru seu Boccu, regele Mauretaniei. Intre acestea Mariū calumniā pre Metellū la Roma. și dusse lucrulū acollo de se allesse consule. și se numi duce supremū încontra lui Jugurta; ellū învinse pre amīndoi regiī la Cirta, și questoriulū seū, L. Corneliū Sulla, induplecā pre Boccu se dea afarā pre Jugurta, (a. R. 647). Mariū lū dusse legatū la Roma înaintea carrului de triumfū, și lū arruncā în prīnsōre, unde Jugurta murī de fōme. Numidia se împărți între Boccu și între descendinții lui Massinissa.

.IV.

Mariu

Cu puçinü înainte de resbelluü Jugurtinü veniseră Cimbrii, națiune germană, din patria lorü de la mediă-nópte, și petrunseră pino în țerra Tauriscilorü (la originea Savië), și bătură o armată romană, condussă de Cneu Papiriü Carbone, care mersesse Tauriscilorü într'adjutoriü. După aceea se întórseră spre appusü și se trasseră pre lîngă Alpi cõtără Renn, unde se uniră cu Tiguriniü și cu Teutoniü și cerură de la Romani locuri în Gallia. Necăpetändü locuri în provincia romană, redicară armele și bătură patru armate romane în Gallia (la Massilia, lîngă laculü Lemanü, și de dóue orï lîngă rîulü Rodanü), unde arü fi peritü pino la 120,000 de ómeni. Apoi se despărțiră și remaseră bătuti de C. Mariü (care ținü consulatulü 4 anni successivi 649—652): Teutoniü uniți cu Ambroniü la *Aquae Sextiae*, (unde se prinse ducele lorü Teutobodü), Cimbriü (cari trecusseră Alpiü carnici în Italia, și allungasseră pre consulele Catulü din castramente de lîngă rîulü Atese), fură bătuti la Vercelle (*in campis Raudis*), a. R. 652. Numerulü morțilorü și allü prinsilorü în fiă-care din aceste dóue bătălie se sui prestă 100,000 de ómeni. Mariü triumfă și căpetă de a 6 óră consulatutü (a. R. 653) și numele de allü treilé fundatoriü allü Romei.

C. Mariü insuperbitü de victoriele și de onorile selle, căută în totü modulü se degradeie autoritatea senatului și se se înalțe pre sene. Ellü înduplică mai äntäiü pre tribuuulü plebei L. Apuleiü Saturninü se propună legea, ca la veteraniü sei se se împartă pämintü, și se ammenințe pre senatori, decă acestia nu vorü pune în lucrare propunerile selle. Q. Metellü Numidicu se oppuse singurü, și fu nevoitü a se duce

în essiliu la Rodu. Dară cîndu Saturniu făcù de se uccise C. Memmiu care se allesse consule (a. R. 654), pentru ca se pună pre amiculū seu Glancia, se nâscù o turburare în care periră amîndoî. C. Metellu se chiămă a casă. Mariu se dusse în Asia, și interrîtă la resbellu pre regele Pontului Mitridate, creșîndu că numai prin resbellu pôte să și țină autoritatea. Mitridate ocupă Cappadocia, înse Sulla care se află în Asia on calitate de propretoriu, illu allungă din țerră, și se fiăcù rivalulū lui Mariu fôră de voia sa. Rivalitatea între acesti doi ómeni produsse celle mai funeste urmări.

Senatulū romanu decretasse ca la toți servii cari se ținū fôră dreptate în servitute, se li se dea libertatea; pretoriulū Siciliei puse acestu decretu numai în parte în lucrare. Acesta interrîtă pre servi și produsse unū resbellu servile (*bellum servile Secundum*), care dudă mai multe lupte, se finì prin o bătăliă principale, și costă vieția la unū million de servi (a. R. 654)

Între acestea Roma căpetă Cyrena prin testamentu de la regele Epyptului Ptolemeu Apione (a. R. 657), care numai preste 30 de anni se prefăcù în provincia romană.

V.

Resbellulu sociale.

Celle mai multe popóre alle Italiei n'avea dreptulū de cetățiani romani deplinu, așî în cātu elle făcea serviție militarie pentru Roma, și plătiă contribuțiune, înse nu luă parte la guvernū. C Gracchu propusesse ca soțiilor se li se dea dreptulū de cetățiani romani. Inse legea se împedică prin vetarea lui M. Liviū Drusu. Mai în urmă chiarū fiulū acestui tribunū, cu totū acellū nume, M. Liviū Drusu, ceru; 1) ca se se facă o nouă

organizațiune de judecătorie, 2) ca se se trâmăntă colonie romane și se li se dea locuri de aratū, 3) soțiilor se li se dea dreptulū de cetățianī romanī; înse ellū plăti cu vieția propunerile selle. Mrețea lui Drusu fu pentru soții semnulū de a rupe legătura lorū cu Roma. Tôte popórele Italiei, afară de Latinī, de Etruscī și de Umbri, se uniră încontra Romei. Italia se se facă o republică cu capitala Corfiniū (suptū numele de Italica); se se compună unū senatū de 500 de deputați din tôte popórele, care se guverne cu putere absolută, se se numescă 2 consuli și 12 pretori; Italia de la marginea merinoptiale a Picenților și a Marsilorū pīno la sinulū Tarentinū se se împartă în 2 părți, și preste fiă-care se se pună unū consule și 6 pretori. Acésta rescellare dede începutulū resbellulū marsicū sau sociale, a. R. 663. În anulū dintāiū se luptă Mariū totū cu successū bunū în partea merinoptiale, mai allessū încontra Marsilorū; dară consulele Rutiliū cădū, și pretoriulū Cneu Pompeiu Strabone perdū o bătăliă, dară apoi căstigiă o victoriă. Inse în partea meridionale soții făcură mari progresse, și animară chiarū și pre Etruscī și pre Umbri a se rumpe de la Roma. Romanii vedēndū pericliulū făcură o lege (*lex Julia*), prin care dederă Etruscilorū și Umbrilorū, precumū și Latinilorū, cari remaseră credințoși, dreptulū de cetățianī. Cu ajutoriulū acestorū noui cetățianī, se termină resbellulū în partea merinoptiale în anulū R. 664; în partea meridionale bātū Sulla pre Samniți, cu tôte acestea resbellulū nu se termină în acea parte în anulū acesta. Dară acumū se deschise resbellulū și cu Mitridate, în contra. căruia debea se se trâmăntă o însemnată putere armată, și unū duce încercatū în resbellū. Din acéstă causă se luară tôte măsurile și se a termină resbellulū sociale; prin legea propusă de Plautiū (*lex Plautia*) se offeri dreptulū de cetățianī acellora cari se vorū presentă, și resbellulū se finī prin cea ce se cerusse la începutū,

adecă dânde-se soșilorǔ drepturǔ de o mesnră cu nașionea domnitóriă, de la Rubicone și de la Macra pîno la capulǔ meridional allǔ Italiei. a. R. 665.

VI.

Resbellulu civile

După espedițiunea cea gloriósă în contra soșilorǔ, Sulla căpetâ consulatulǔ cu provincia Asia și cu imperiulǔ preste armata încontra lui Mitriatde, dară tribunulǔ P. Sulpiciu, adjutatǔ de ómenǔ armașǔ, pervenǔ a adduce o lege prin care cetățianii cei nouǔ și libertinii se se împartă în celle 35 de triburǔ, (că-cǔ pîno aci libertinii eră mârșinișǔ la celle 4 triburǔ urbane, și pentru cetățianii cei nouǔ se assemnasseră numai 8 triburǔ); ellǔ făcǔ ca lui Sulla se i se iee imperiulǔ, și se se dea lui Mariǔ. Acésta dede motivǔ la resbellulǔ civile, la anulǔ Romei 665. Sulla înfuriatǔ se întórse la Roma cu armata sa cea compusă din 6 legiunǔ romane, și o luă cu assaltǔ pentrn ântâiașǔ dată. Ellǔ desfiinșă legile lui Sulpiciǔ, tribunulǔ Sulpiciǔ se ommorǔ. Mariǔ scăpă după mai multe aventurē, și prin Minturne trecǔ în Africa. Inse și cetățianii cei vechǔ desapropară violenșia lui Sulla, și alleseră consule pre Cinna, unǔ inimicǔ dechiăratǔ allǔ lui Decǔ pîno cândǔ Sulla purtă resbellulǔ în contra lui Mitridate, Cinna încercă la Roma se reînnoéscă cu puterea legile lui Sulpiciǔ, și se rechiame pre Mariǔ prin suffragiulǔ cetățianilorǔ cellorǔ nouǔ. Ellǔ fu scossǔ din cetate prin optimașǔ, înse căștigă în partea sa armata care sta încă în Campania încontra soșilorǔ, și se unǔ cu Mariǔ care se întorsesse din Africa. Amîndoǔ (împreună cu Sertoriǔ și cu Carbone) împressurară cetatea Romei, și prin fóme o constrînseră a le deschide porșile, apoi ucciseră și proscrissēră pre amicii lui Sulla,

și nu numai pre cei din cetate, ci și pre cei din totă Italia. Cinna și Mariū se numără pre sene însiși consulī pentru anulū R. 667, dară Mariū murī in celle dintăiū dille alle șeptimulū seū consulatū. Lui urmă L. Valeriū Flaccu.

VII.

Resbellulu Mitrudaticu.

Mitridate și propuse se unescă totū resăvitulū spre a se oppune Romanilorū de a și întinde imperiulū in Asia, și allesse spre acestū scopū timpulū in care Roma eră ocupată chiarū in Italia cu resbellulū sociale. Ellū începū acestū planū mare cu conquerirea Asiei anterioare (la care dederă motivū disputele asupra ocupării Paflagoniei, Gallatiei și a Cappadociei), apoi trămise pre ducele seu Archelaū cu oște și cu putere navale in Grecia, unde se uniră cu dînsulū și mai mulți Greci. Inse spre a lū împedică de a veni in Italia și de a se uni cu soții italicī, Roma termină resbellulū cu acestia, immoindu și condițiunile de pace, și trămise pre Sulla in Grecia, care luă mai întăiū Atena, după o resistințā cerbicōsă, apoi lăssă Attica cea strōsă de puteri, și trecū in Beoția, unde mai repurtă dōue victorie, la Cheronēa și la Orchomenū. Facțiunea mariană de la Roma dede consulelui L. Valeriū Flaccu provincia Asia și imperiulū in contra lui Mitridate. Flaccu se uccise chiarū de locūitiuriulū (*legatus*) seu, Fimbria, care continuândū resbellulū cu successū bunū in Asia. constrinse pre Mitridate a face pace, Sulla care avea lipsă de pace, o încheiă însuși, a. R. 669. Starea possessiunilorū respective se restabilī cumū fusse inainte de resbellū, Mitridate fu in-dedoratū se și retragă președiele selle din provincia Asia și din Paflagonia, se deșerte Bitunia și Cappadocia in favōrea lui Nicomede și a lui Ariobarzane; se dea

70 de navi bellice, și se plătescă 2000 de talente de argint pentru spesele resbellului. După aceea, Sulla ceru de la Fimbria se l dea lui legiunile, ca unuia care este legitimul proprietariu al Asiei. Fimbria se uccise însuși, și Sulla se întorse la Roma, după ce storse 20,000 de talente de la cetățile asiatice cari rebellasseră, drept muleță pentru necredința lor. Cinna voindu se impede pe Sulla de a se întorce în Italia se preparară a merge înaintea lui, înse cându eră se se imbarce cu armata la Ancona, se uccise de cōtră ai sei. Spre a unî tōtă Italia încontra lui Sulla, se dede unū senatusconsultū prin care cetățianii cei uoul și libertinii căpetară suffragiū în tōte celle 35 de triburi.

VIII.

Proscriptiunile.

In anulū Romei 670 descălică Sulla cu armata sa cea victoriosă (de 40,000 de ómenî) la Brundisiu, și se întări cu ostile cari le adunasseră pentru dînsulū mai mulți optimați, precum juele Cneu Pompeiū, și înaintă pîno în Campania, unde i se oppuseră amîdoi consuli, dară separatū. Legiuni întregi din partita contrariă se înduplecară prin bani și promissiuni a trece la dînsulū anume armata consulelui Scipione; cellaltū consule, Norbanū, fu bătutū la Capua. Spre a și întări puterea, Sulla promise popórelorū italice că le va păstra drepturile date de Mariani. In anulū ce urmâ (671), învinse la Sacriportū pe consulele Mariū (fiulū lui Caiū), și lū închise în Preneste; aci lăsă pe unū locușitorū allū seu, și se dusse de impressurâ Roma; și de acollo trecu în Etruria încontra celluilaltū consule (Cn. Papiū Carbone), cari i făcu încă mare resistență, dară prin continua împărțire a puterilor selle perdū in fine, și fugi în Africa.

Samniții cari de la resbellul socială încă nu de-
puseră armele și de aceea nu primiseră dreptul
de cetățianii romani, împreunându-se cu Lucanii și cu
Campanii, încercară se descingă Preneste, și vedîndu
că perdū timpul în deșertu, se întorseră a supra Romei
cu scopu de a o luă și a o derimă; înse ei fură bătūți
dinaintea porților cetății, mai multe miș dintr' înșii se prin-
seră și se uciseră în Roma. Cetatea Preneste se luă
și se dede predei, Samniții și Prenestiniți se proscriseră
în masă fără distincțiune. Mariu cellu tēneru ordină
unui servu de i luă vieția. Proscripțiunile celle numeroșe
asupra tuturor celloșu ce adjutaseră pre Mariani, atātū
în Roma. cātū și în celledalte părți alle Italiei, avea de
scopu nu numai se resbune mēnia lui Sulla asupra
inimiciloru seș, ci se fiă și unū mișlocu prin care se
recompense miliția sa și pre amicii seș, și se sterpescă
democartia din rădecină. Ellu făcū se ise dea dictarura
pre unū timpū nedeterminatū, luă numele de Ferice
(*Felix*), și ținū unū triumfū de două dille a supra lui
Mitridate. După doi anni (674) depuse dictatura cu
solemnitate, și muri la villa sa Puteoli (a. R. 675); parti-
saniți lui făcură de i se celebrară funeralie pompōse la
Roma. — Cneu Pompeiū după finirea resbellului din
Italia, la care ellu luasse parte activă, interprinse sterpirea
facțiunei mariane în Sicilia, în Africa și în Ispania, și
muș antaiū prinse în Sicilia pre consulele Carbone și
lū ucise, apoi învinse pre Cn. Domițiu Aenobarbū
(generelu lui Cinna) și pre confederatulū seu, Iarba
regele Numidiei. La întorcerea sa căpetă numele de
Mare (*Magnus*), și triumfă încontra vomției lui Sulla.

IX,

Reformele Sullane.

Sulla se folosī de victoria sa și de puterea ce i

se încredințase nu spre interesul său privat, ci spre a pune un nou fundament aristocrației. 1) Cetățitorii partitiei contrarie mai ales din Samniū, Lucania și Etruria le luă dreptul de cetățianii, și posesiunile lor, și le dede militarilor săi spre a și formă dintr'înșii apperatorii pentru constituțiunea cea nouă. Așia se născuă colonie militare cu deplin drept de cetățianii romanii. Și spre a puté dispune de o partitá între poporū dede libertatea și dreptul de cetățianii la 10,000 de servi ai proscrisșilor. Cetățianii acestia se chiămară Cornelianii, după numele lui, care eră patronul lor. 2) Ellū restrînse puterea tribuiniă între marginile ei de la începutū, luândū tribunilor dreptul de a face propunerii de legi și de a vorbi înaintea poporului, precum și dreptul de a pretinde la directorie mai înalte, și le lăssă numai dreptul de intercessiune (*veto*). Spre a delătură influinția catățianilor celor noui asupra constituțiunei, ellū lăssă comitiilor tribute numai un câmp cu totul subordonat, și restrînse allegerile magistraților superiori la comitiile centuriate. 3) Din contră ellū căută în totū modul se înalție puterea și autoritatea senatului, întregindul mai ales din ordirea căllarilor, și unindū într'insul a) puterea supremă legislativă, că-cî singurū senatul avea inițiativa legilor, comitiile centuriate putea numai se și dea suffragiul asupra decisiunei senatului, și după ce se vota legile încă mai avea lipsă de confirmarea senatului; b) administrațiunea supremă, că cî și magistrații cei mai înalți eră suppuși preveghiării senatului; c) puterea supremă judecătóriă; d) puterea supremă militară, că-cî senatul singurū avea dreptul de a da provincie și armate și de a le luă de la magistrați. Questorii prin demnitatea lor căpetară locū în senat pentru totū dé-una, și spre a facilită pre viitorii completarea lui, se redică numărul acestora la 20 de înși. 4) Totū spre întărirea aristocrației, și a nume a partitiei

selle, Sulla îmulți numărul ponteficilor, augurilor și allă custodilor cărților sibilline (cari se restaurară éráși după arderea Capitoliului) pîno la 15 inși, și luâ poporului dreptul de a i allege dândú tutorú collegielorú acestora dreptul de a se întregi pre sene, cumú avusseră la începutú. 5) Spre a micúșiorá și participarea poporului la judeceie, și totú de o detă a înălția autoritatea judecătorilor, cari acumú erà numai dintre senatori, Sulla mai adausse la judeceiele perpetue încă dóve, din care causă mai îmulți numărul pretorilor încă cu doi, așia încátú acumú erà 8 pretori. — Ordinea cea asșediată prin legea annale de a pretinde la magistrature, și opprirea de a occupá aceeași demnitate în spațiulú de 10 anni, se reînnoui. Assémine reînnoui și inasprí Sulla mai multe legi criminali, precumú legea încontra ucciderii (*lex de sicariis*), încontra înșellățiunei (*de falso*), încontra violării maestății (*de maiestate*) prin care se determiná mai de aprópe conceptulú acestorú crimini; încontra estorsionilorú (*de repetundis*) încontra violării onorií (*de injuriis*), și altele.

Darâ îndată după mórtea lui Sulla, consulele M. Aemiliú Lepidu propuse abolirea legilorú Sullane, înse aristocrații se oppuseră, și așia numai cu încetulú se putú face acésta: mai ántáiú se permise tribunilorú se cérá magistrature mai înalte, apoi restabilí Pompeiú puterea tribuničią în tótă întinderea ei, și prin legea Aureliá (*lex Aurelia*) se dede căllarilorú dreptulú de a luá parte la judeceie,

X.

Sertoriu. Resbellulu servile si cellu piraticu.

Quintu Sertoriú care la începutulú resbellului civile se unisse cu inimicií nobilității și căpetasse de la acestia administratura Ispaniei ulterióre în cali-

tate de propretoriu, se proserisise de Sulla, perdù provincia și fugi în Africa unde coprinsè Mauretania. Lusitanii cari în depărtarea lorù nu recunoscără domnia Romei, illù chiămară înapoi și lù allesseră duce încontra locușiiitorului lui Sulla (a. R. 672). În fruntea Lusitanilor și a resturilor facțiunei marianè se bătù Sertoriu cu successù, nu numai încontra proconsulelui Q. Metellu Piu (fiulù Numidicului) cellù fôră de energiă, ci și încontra lui Cn. Pompeiu (de la anulù R. 676 încóce). Mitridate se bucură că Roma totù eră ocupată cu resbellulù civile, și acumù chiarù la còsta mării Atlantice, ellù încheiă legămintù cu Sertoriu; înse acesta peri uccisù la unù ospeșii prin intrigile locușiiitorului seu Perperna, care se redicâ în loculù lui, înse fu bătutù și uccisù de Cn. Pompeiu; resbellulù încetâ, fôră ca tótă Ispania se vină éiási în potestatea Romanilorù, (a. R. 681).

La Capua scăpară gladiatorii (mai allessù Traci și Galli) din scòla de luptă, și suptù conducerea lui Spartacù strînseră o armată de gladiatorii și de servi, care bătù 4 legiuni romane. Spartacù sè decise se părăsescă Italia, înse soșii lui însetașii de pradă și de resbunare cugetarâ se ioe Roma. Romanii coprinsii de frică ca la apropiarea lui Annibale, în absenșia lui Pompeiu, dederă pretoriului M. Liciniu Crassu imperiulù, care bătù pre gladiatorii în dóue mari lupte, în care căđù mai pre urmă și Spartacù, la Silarù. Unù restù de 5000 de ómeni cari âmbli se fugă preste Alpi, fu întêmpin. tù de Pompeiu cândù acestâ se întorcea din Ispania, și peri cu totulù, (a. R. 682.) Pompeiu triumfâ împreună cu Metellù asupra Ispaniei, și căpetâ consulatulù (fôră ca se fiă fostù măcarù ques'toriu) împreună cu Crassu.

După derîmarea Cartaginii se îmulșirâ pirașii pre marea mediterrână și pre marea négră, și coprinsèră mai multe cetății. Publiu Serviliu fiindù în Asia

în calitate de proconsule luâ din mâna lorù mai multe locuri de pre cõsta meridionale a Asiei anteriore, trecù muntele Tauru, coprîse Isauria (de unde căpetâ numele de Isauricù), și prefacù Cilicia în provinciã romanã. Înse aceste perderi nu desânîmarã pre pirați, ci din contrã ci predarã încã și cu mai mare furiã în totù coprînsulù mâîi adriatice, rãpirã chiarù pre locuitorii din cetãțile de pre cõsta mării, și prinserã navii cu bucate și cu bani. (Cesare cãllãtorîndù pre mare cãđù în mâîile lorù.) Fõmetea ce se nãscù la Roma miscã pre poporù (dupã propunerea tribunului Galinù) se dea lui Cn. Pompeiù putere absolutã preste tõtã marea mediteranã si preste cõstele ei, pre trei anni (a. R. 687). Pompeiù supprîse pre pirați, sparse cuiburile lorù, cureți în dõue scurte espedițiunii (de 40 și de 49 țille) tõtã marea mediterraneanã, mai ântãiu cea de cõtrã appusù, apoi cea de cõtrã resãritù, stricã castellele lorù și dede cellorù ce se suppruserã, oppide și agri în Cilicia (Pompeiopoli, mai înainte Soloe). — Creta (assemine unù cuibù allù piraților) se prefacù în provinciã romanã de cõtrã Q Ceciliù Metellu, dupã o òuptã de doi anni. (a. R. 687.) Metellù căpetâ numele de Creticù

XI.

Resbellulu II și III Mitridaticu

Mitridate de și făcuse pace cu Romanii, nu deșertã cu totulù Cappadocia, ci continuã inarmarea popõrelorù selle, de aceea proprietariulù Asiei Murena întrã în Cappadocia (a. R. 670), și irrupendù în ținutulù ponticù, predã țerra lui Mitridate, înse ellù fu bătutù la riulù Ali, și fu constrînsù a lãssã Cappadocia (a. R. 672). — Nicomede III regele Bituniei murì la anulù R. 679, și lãssã pre Romanii ereditari regatului seu.

cari îndată lă prefăcură în provinciă romană. Din această cauză Mitridate deschise allă treilă resbellă cu Romani, întră în Bitunia, bătù pre consulele Aureliu Cotta pre apă și pre uscatù, și impressură cetatea Cyzicu, care remase credințioasă Romanilor; inse venindù consulele L. Liciniu Lucullu o despressură și întră în Pontu. Mitridate bătutù fugi la genere seu Tigrane regele Armeniei. Lucullu cerù de la Tigrane ca se dea afară pre socru seu, și căpetândù respunsù negativù, trecù preste Eufrate și Tigre, și bătù armata cea cu multù mai numeroasă a lui Tigrane, la cetatea Tigranocerta (a. R. 684), și apoi pre amândoi regii la Artassata (a. R. 685). Cu tôte acestea nu putù se se folosescă de victoriile acestea, fiindù că militarii lui, căroră un le prea indulgea a predă, recusară de a merge mai departe prin țerrī nelocuite, din care cauză Mitridate recuperă regatulù seu cu puțină fatigă. Totù de o dată căllarii romani din Asia calumniară la Roma pre Lucullu (care înfrénasse răpirea lorù), și senatulù se înduplecă a trāmite în loculù lui mai ântăiù pre Manu Acliu Glabrione, apoi în urm-areea legii Manile (*lex Manilia*) cellei susținute prin cuvântulù lui Cicerone, poporulù investì cu imperiulù în contra amândouorù regilorù pre Cn. Pompeiù Magnu care chiarù atunci finisse resbellulù piraticù, și sta încă în Asia, a. R. 687. Pompeiù, după o victoriă nopturnă (în ținutulù unde fundă apoi Nicopolia), constrînse pre Mitridate se fugă în Colchidea; lui Tigrane care se suppose fôră luptă, îi lăssă o parte din regatulù seu, dreptù apperătoria încontra Partilorù, inse i luă țerrile cari și le căstigasse ellù: Suria, Fenicia, Armenia mică, și ôre-cari părți din Cilicia, Gallația și Cappadocia. După ce persecută pre Mitridate pino la riulù Fasi, Pompeiù se întôrse spre mediă-đi ca se suppună și pre popórele de pre lîngă cõsta orientale a mării mediterrane și de pre lîngă sînulù arabicù și persicù. La întorcerea sa întrodusse

în Pontu administrațiunea provinciale; în anul R, 689 trecu în Suria și o dechiară de provincie romană. în Palestina restaură pre Ircană cellu allungatū de frate seu Aristobulū, în calitate de arhieru și de domnitoriū (fōră titlu de rege), și impunēndū-ī tributū annual, facu țerra dependinte de Roma. a. R. 690. — Auđindū cā Mitridate și a luatū însuși vieția (la Pantecapeu în Chersonesulū tauricū) din desperațiune pentru o revoltă în allū căreia capū stā chiarū fiū seu Farnace, Pompeiū se întorse în Pontu, confirmă pre Farnace în possessiunea regatului Bosporului, și după ce reorganisă provinciile asiatice, se întorse la Roma, unde ținu unū triumfū de două zile cu o pompă neusitată. a. R. 692.

XII,

Resbellulu Catilinaru.

Luciū Sergiū Catilina, unū soçiū și adjutatoriū allū lui Sulla la proscritiunile celle renumite, guvernasse Africa în calitate de propretoriū, unde făcu cele mai mari mîncătorie, din care causă se și redicără plîngerī și accusări asupra lui. Cu tôte acestea ellū avu audacia a cere consulatulū, și necăpetându-lū intremă o conjurațiune cu scopū de a uccide pre consuli ce se allesseră, care nu prerupse, fiindū cā conjurați (juni romani cari âmbla după averi și demnități) eră ómenī neresoluți a. R. 688. Catilina absolutū de accusațiune, ceru consulatulū pentru annulu R. 690; inse fōră de successū, că-cl se allesseră M Tulliū Cicerone*) și C. Antoniū (unū amicū allū lui Catilina). Din cauza acestei repulse Catilina rețonou conjurațiunea sa, și

*) Marcu Tulliū Cicerone, născutū la Arpinū a. R. 647. miltă suptū Sulla în resbellulū sociale, căllători la Atena și în Asia mică Questoriū în Sicilia a R 677, accusă pre Verre 683 Edile curule 684. Pretoriū urbanū 687, recusă de a merge în provincie în calitate de propretoriū

și îmmulți partisanii ca se și pótă căștigà cu puterea consulatului pre anulul R. 691. Cicerone descoperi planulul lui Catilina de la unulul dirtre conjurații (Curiu) pin mișloculul unei temee (Fulvia), care planul erà de a uccide pre Cicerone cu ocasiunea comișielorul, și apoi de a și procurà consulatulul cu armele. Cicerone se arretà în comișie încungiuratul de unul numerul de apperàtori așia de mare, în cãtul Catilina nu cutedià a lul atacà. Silanul și Murena se alleserà consulul pentru anulul R. 691. Veghiânșia lui Cicerone nemicul tôte planurile conjurașilor de a mai interprinde ceva, și eloquentia lui cea ammeninșiatãria determinã pre Catilina se pãrãșescã Roma; acesta se dusse la armata cea strinsã de conjuratulul seu Mãnliul în Etruria, amindoi se proscrisserã, erã conjurașii de la Roma se descoperirã prin scrissorile lorul cari le dedesserã deputașilorul venișii de la Allobrogul, și cincul dintre ei se ucciserã în carcere. Cicerone cãpetã titlulul de pãrinte allul patriei *pater patriae*. Armata conjurașilorul din Etruria fu bãtutã de cõtrã M. Petreiu, locușitorulul lui C. Antoniu, la Pistoria, unde perul și Catilina, a. R. 691.

XIII.

Triumviratulu I.

Pompeiu întrocându-se la Roma cerul ca senatulul se confirme tôte dispoșiiunile lui din Asia, și veteranelorul se le împartã pãmintul din agrulul publicul; amindoue aceste cererul aflarã opposișione violentã în senatulul. Pre timpulul acesta se întorșe C. Juliu Cesare*) din

*) C. Juliu Cesariul nãscutul în 12 șile alle lunei lui Quintle a R. 653, generele lui Cinna și adversariulul lui Sulla, fu proscrissul de acesta, darã erãșii iertatul, militã în Asia, fu prinsul de pirașul, questoriul în Ispania 686. pontefice massimul 690, pretoriul 61, propratoriul în Ispania ulterioare 692, dupã ce Crassu se faci respunșitorul pentru detonele lui (830 talente), cãutã tôte mișlocelule de a resturna aristocrașia prin poporul și de a se înalșia pre sene pre runelule republicel.

Ispania ulterioară, unde funcționase în calitate de proprietar, și pre lungă totă rezistența optimaților căpetă consulatulă pre anulă R. 694, (înse împreună cu Bibulu, aristocrată passionată), și se ună cu cei mai mari adversari ai senatului, cu Pompeiă și cu Crassu (pre cari î împacă), spre a combate aristocrația. Acestă unire a înțelepțiunei cu gloria și cu averea, prin care unulă voiă se se înalțe, allă doilé se se țină, allă treilé se căstige, se numesce Triumviratulă întâiă Cesare făcū ca în contra voinției senatului se se dea în Campania pământū din agrulă publică la 20,000 de cetățiani pauperi mai allesū veterani de ai lui Pompeiă; ellū dede lui Pompeiă de soția pre fiia-sa Julia, confirmă dispozițiunile lui celle făcute în Asia, prin suffragiulă comițielorū, și cerū de la poporū ca se i se dea Gallia cisalpină și Illiriculă ca provincie pre cincă aniă sanatulă (care singurū avea dreptulă de a da provincie) se properă a i da nu numai acestea, ci și Gallia trasalpină, numai ca se provină insolenția poporului, care și arrogasse drepturile senatului. Înainte de a plecā în provinciile selle, Cesare depărtā de la Roma capetele senatului, pre M. Porciū Catone, și pre M. Tuliū Cicerone (prin tribunulă Publică Clodiū); acella se trāmise la Cupru ca se prefacă insula în provinciă romană, fōră apparenția măcarū de dreptū; Cicerone acusatū de Clodiū pentru essecutarea conjurațiilor lui Catilina, se trāmise în essiliū la Tessalonica, a. R. 695, înse după 16 luni se rechiāmā prin adoperarea lui T. Anniū Milone, cândū Pompeiă și senatulă se vedură constrînși a căutā ună propumnaclu în contra lui Clodiū

XIV.

Resbellele Gallice.

La anulă Romei 695, Elveții, căutândū locuinție

mai bune, eşiră din munții lor și trecură în Gallia orientale, amenințară provincia romană, și depredară țerra Aeduilor. Acestia chiamară pre Cesare într'adjutoriū, și prin acésta dedeă ocasiune resbellelorū gallice. Casare bătū pre Elveți și i respinse în țerra lorū. Inse mai înainte chiamasseră Sequanii pre Germani într'adjutoriū în contra Aeduilor: Ariovistū bătū pro Aeduī și continuă a duce turme noue de Germani în Gallia. Atunci Gallii se adressară la Cesare, cerëndū ca se i appere încontra Germanilorū. Cesare bătū pre Ariovistū la Vesontione și lū respinse preste Renū.— În anulū R. 696, vedëndū Belgii progressesele celle mari alle Romanilorū în Callia de midilocū, înarmară la 300.000 ce ómenī încontra lorū. Cesare sciū se i despartă, și despărțit se i combată și se i învingă; cea mai cerbiósa duptă fu cu selbaticū Nervii și cu veciniī lorū, iuse și lpre acestia i domiă tactica cea supperióre a Romanilorū.— În anulū R. 697 suppose Decimū Brutū pre Veneții de pre lîngă cõsta merinoptiale de cõtră appusū, pre cândū Crassu juniore (fiulū triumvirului) subjugă pre Agutani în Gallia meridionale de cõtră appusū. În anulū R. 698 bătū Cesare pre Usipeți și pre Tenceri, cari împinși de Suevi trecusseră Renulū în Belgia, și i respinse preste Renn, și apoi spre a și ocupà legiunele trecū însuși Renulū în ținutulū Sigambriilorū precumū și oceanulū în Britania, inse fõră de a face vre-o conquerire. Assémine remase fõră resultatū și a dóua trecere care o încercă ellū în Britannia cu 800 de navī (a. R. 699), precumū și a dóua espedițiune în Germania (a. R. 700). Gallii încercară se scuture jugulū Romanilorū, dară nu și adjunseră scopulū, că-cī Treviriī și Eburoniī suptū astutulū Ambiorige perdură; assémine finitū avū și rescõlla generale ce se făcū suptu Vercingetorige la anulū R. 701 acesta fu impressuratū de Cesare în celatea Alessia,— 250,000 de Galli allergară intru liberarea lui, și pățiră o frângere totale, în urma căreia se vedē constrins

Vercingetorige a se supune. Alte încercări mai mici se suffocară cu atât mai ușor (702). Apropiându-se terminul după care Cesare avea să se întorcă din provincie, el luă măsuri spre împăcarea Gallilor, promițându-le că legile și constituțiunea lor se vor respecta, și distingându pre cei mai de frunte dintre dînșii, cu modul acesta assecură rezultatul victoriilor sale.

XV

Resbellul civil

Pompeiu și Crassu căpetasseră allu doile consulat și provinciile dorite de dînșii (R. 698). Crassu Suria, unde peri într'o expedițiune în contra Parților (R. 700), Pompeiu amîndoué Ispaniele care le guvernă prin locuitori, spre a puté remâne la Roma, fiindu că spera să capete putere dictatoria în turburarea statului. Din această cauză împedica alegerea consulilor pre anul R. 701. suptu pretestu că auspiciile nu s'au arretat favoritorie, pre suptu mână fomenta mișcările intestinale (precum ucciderea lui Clodiu prin însoțitorii lui Milone), și așa și adjunse scopul de să allese consule fără collegu. — Optimați în orbia lor credea că voru puté să se desarme pre Cesare prin decrete, și în casul estremu, prin armata lui Pompeiu. Ei i luară mai întai 2 legiuni, suptu pretestu de a reînnoi resbellul, particu, înse le ținură în Italia, apoi provocară să depună imperiul și să lasse provinciile înainte de a se termina allu doile cincenni. Cesare promise că va ascultă decă va face acesta și Pompeiu. În urmă ei decretară să lă proscia decă nu va dimite armata (de 11 legiuni). Atari supperășuniu determinară pre Cesare să trecă preste Rubicone (marginile provinciei cisalpine) înainte de a lăsa timpu lui Pompeiu să se înarmeze, a. R. 704. Acesta fugi cu consuli și cu cea mai mare parte de senatori la Brundisium, și apoi trecu

în Grecia. Cesare și suppușe în două luni, mai fôră de nici o rezistență, tótă Italia, Sicilia și Sardinia și pîno când se fabrică o flôtă spre a trece în Grecia, ellu purcesse în Ispania și addusse la ascultare pre Afraniu și pre Petreiu, locușiiitorii lui Pompeiu. De acollo se întôrse la Roma, unde căpetă de la senatulü seu dictatura, care nu o ținu de câtü 11 zile și se allesse consule de a două ôră; érá senatorii cei fugiți cu Pompeiu prelungira magistratilorü sei imperiulü pre annulü următorin. — Cesare trecü marea adriatică în Illuria meridionale, și încungiură pre Pompeiu în Durraçiu (*Dyrrha chium*), dară fu bătutu de ônsulü în cellü dintăiü conflictü, și se retrasse în Tessalia Inse Pompeiu, în locu de a persecută și de a nemicî restele armatei cellei bătute, perseveră în planulü seü de a frâuge pre adversariü prin fôrme, pîno cândü acesta prefăcëndnse că fugi trasse pre Pompeiu la Farsalü, și lü constrinse a primi bătălia, în care Cesare cu 23,000 desfăcü cu totulü armata cea numerosă a optimațilorü de 52,000, a. R. 705. Pompeiu fugi la Ptolemeu regele Egyptului, pre allü căruia părinte lü restabilisse ellü însuși în regatu. Inse curtisanii acestuia puseră curse marelui Pompeiu, și lü uccisetă prin sicari. Preste câte-va zile adjunse Cesare la Alessandria și plânse mórtea genere-seu. — Cândü plecasse Cesare din Grecia pre urma lui Pompeiu, trämise pre M. Antoniü cu o parte de armată la Roma, ca se assecureje Italia, și se și procure imperiulü suptü unü titlu legitimü. Acesta contribui de allesseră pre Cesare de a două ôră dictatoriü pre timpü de unü aunu, și i dederă potestatea tribuniciă pre viețiă, pre cnmü și dreptulü de a dispune de pace și de resbellü, și de a numi guvernatori în provincie.

XVI

Vectoriele din urmă alle lui Cesare.

În Egyptü află Cesare dispute pentru tronü între Ptolemeu Dionisiü și între Cleopatra, sora lui, cari după

dispozițiunea părintelui loră avea se domnescă împreună și se se căsătorescă între sene. Cleopatra allungată de frate seu, se adressă la Cesar, rugându lă se o appere în drepturile selle, Cesare încântatū de grațiile ei, se făcū arbitru între dăusa și între fratele ei Ptolemeū, înse prin acēsta înterrită pre Egypteanī încontra sa, în Alessandria se născū o rescollă generale. Cesar se circunvallă în Bruchiū (p rtea de lōngă portū), arse flota egyptiană în portū, și după ce căpetă succursū din Asia bătū pre junele Ptolemeū, care fugindū perī în Nilū. Cu modulū acesta împăcândū Egyptulu dede domnia tormōsei Cleopatre și fratelui ei cellui mai tēnerū. a. R. 705 — După acēsta, Cesare plecā asupra lui Farnace, fiulū lui Mitridate, care se revoltasse în timpulū resbellului civile, bătusse pre Domitiū Calvinū, și occupasse Armenia mică, Cappadociă, și tōtă cōsta merinoptiale a Asiei mīce. În spațū de cūnci dille Cesare termină tōtă expedițiunea și raportă la senatū *veni, vidi, vici*. Farnace fugindū cōtră Bosporū se uccise de uuū guvernatoriū allū seū. a R706. — Cōtră finitulū annulu Romei 706 Cesare desbarcā în Africa unde se adunasseră partisanī lui Pompeiū după mōrtea acestuia, și se unisseră cu Juba regele Numidiei, spre a continuā resbellulū în cōtra lui Cesare. La Tapsū bătū armata republicanilorū și a Numidilorū (cari perdură la 50.000 de ómenī, pre cândū Cesare numeră numai 50 de morți dintre ai sei), luă Utica, centrulū optimaților, și prefăcū Numidia în provinciă romană. Catone se uccise cu mâna sa, allū căruia essemplū se urmā de Juba, Scipione și Petreū; alții. precumū Sestu Pompeiū și Labienū scăpară la Cneū Pompeiū în Ispania. a. R. 707. — După finitulū resbellului din Africa, Cesare se întōrse la Roma și celebră 4 triumfuri, asupra Giliei, Egyptului, Pontului și Africei, ospetă pre poporū și recompensă pre militari cu banī și cu agri, căpetă dictatura pre 10 anni și censura fōră collegū pre 3 anni cu modestulū titlū de *praefectus*

moribus. Apoi se ocupă cu organizarea statului și cu reformarea calendariului care se încurcase prin intercalările arbitrare ale pontificilor: ellū adausse la Februariū luna intercalariă cea ordinariă Mercedoniū, de 23 de zile, și încă două luni intetcalarie estraordinarie, de 67 de zile împreună, între Nouembre, și Decembre, așa încâtū anulū R. 707 numeră presle totū 445 de zile, și regulă ca de acî înainte anulū solariū se numere 365 de zile, adăugēndū la fiă-care 4 anni una zi intercalariă, între 23 și 24 Februariū (*dies bissextus, annus bisextilis*). Senatulū numi luna lui Quintile (*Quintilis*) în care se născusse Cesare, cu numele gintii selle Julū (*Julius*).

Cea din urmă expedițiune a lui Cesare fu încontra fiilorū lui Pompeiū, Cneu și Sestū, cari după bătălia de la Tapsu, strîuseră o armată însemnată în Ispania. Numai cu forțe mari sacrificie câstigă sângerōsa victoriă la Munda în Betica, unde cădură 33,000 de Pompeiani. Cneu Pompeiū fu vîndutū în fugă și ucisū, Sestu scăpă în Ispania merinoptiale de cōtră resăritū. Cesare se întōrse la Roma și celebră allū cincelea trimufū. a R. 708.

XVII.

Mōrtea lui Cesare

Senatulū dede lui Cesare dictatura, censura și titlulū de imperatoriū pre viețiă, consulatulū pre 10 anni, dreptulū de a dispune asupra puterii armate și a erariului, și lū numi părintele patriei; inse cea mai mare recunnoscințiă de domniă se esprese în facultatea de a bate monetă cu imaginea sa. Cesare proiectă planurile de a cullege legile, de a fundă bibliotece, de a întreprinde o expedițiune încontra Parțilorū spre a resbună perderea lui Crassū. In trecerea sa cōtră Asia,

ellü avea de scopü se bată la Dunăriă și se supună pre Daci, și după ce va învinge pre Parți se se întorcă la Roma prin țerrile de la marea caspiă și de la marea négră, prin Germănia și Gallia, și așia se întinđă imperiulü de tóte pârțile pîno la oceanü. Puterea și autoritatea lui Cesare adjunse la cellü mai înaltü gradü. Senatulü orbitü de mărimea lui, i se închină ca unei ființie mai pre susü de omenire, și supscrise în favórea lui tóte mesurile propuse de dînsulü. Amicüi lui făcură mai multe încercări deșerte de a i offeri în publicü diadema, înse ellü o recusă, fiindü că poporulü nu se arretă appecatü a și da aprobarea sa. In fine aflară dorita sentințiă în cârțile sibilline (cari arseră pre timpulü lui Sulla, și se restaurasseră în parte prin adaussurü spurie) care sentințiă sună, că Poma numai suptü unü rege va puté se învingă pre Parți, și partisanüi lui cerură ca se i se deă demnitatea regale afară din Italia. Intre acestea se formasse deja în contra vieției dictatoriului o conjurațiune de 60 de optimați, parte pompeiani, parte atari cesariani alle căroro speranție nu se împlinisseră; pretoriü C. Cassiü și M. Bruta se puseră în fruntea lorü. Cesare se ucise în senatü (care eră adunatü în curia lui Pompeiü) în 15 Martiü a. R. 709, și căđü lîngă statua lui Pompeiü, străpunsü de 23 de cuțițe.

XVIII.

Nouulü resbellu civile.

Conjurații nu preparasseră nimica pentru casulü cîndü fapta lorü cea cruntă ar avé successü, ei lăsară ca senatulü se facă celle mai de parte. Acesta voindü se împace amîndóue partitele, confirmă legile și dispozițiunile lui Cesare după propunerea consulelui M. Antoniü, dară totü de o dată iertă și preucciditori.

Antoniū se învòl la acéstă amnestiă numai pentru ca se căstige timpū spre a și puté compune planurile selle de resbunare fôră se fiă turburatū. Mai ântâiū ellū atțițiă furiã poporului asupra ucciditorilorū prin unū cuvîntū ce ținū, în forū la funeraliele lui Cesare. Inurmarea acesteia, conjurații lăssaiă Roma și se dusseră în provinciele date lorū, de Cesare. Decimū Brutū în Gallia cisalpină, M. Brutū în Macedonia, C. Cassiū în Suria. După aceea M. Antoniū se servi cu scriptele lui Cesare, pre cari pusesse mâna în dată după ucciderea lui, spre a face cellū mai mare abusū cu dînsele, pre-tinđendū că lucrēdiã după dispozițiunile lui Cesare, cândū distribuia sau vindea directorie, provincie, proprietăți, privilegie, drepturi de cetățianii după placulū seu. Dară currîndū i se oppuse Octavianū, nepotulū și adoptivulū lui Cesare, june de 18 anni. care se unī mai ântâiū cu aristocrația și se întărī în servițiulū ei, apoi în legătură cu Antoniū o nemicl, și în fine stinse și pre acesta. Antoniu dorindū se aibă o armată și o provinciã în vecinetatea Romei, cumū avusse o dată Cesare, macinã la poporū ca se i se dea lui Gallia cisalpină, și Decimū Brutū se se trãmittă în Mece-donia, éră Marcu Brutū în Creta. Inse Decimū Brutū recusã de a se suppune unei decisiuni a poporului, care nu s'a întăricū de senatū, și din causa acésta se născū resbellulū civile între M. Antoniū și D. Brutu, la anulū R. 709. Antoniū impressurã pre adversariulū seu în Mutina, senatulū instigatū de Cicerone (prin cuvintele filippice) illū dechiârã de inimicū allū patriei, și amîndoi consulii din aunulū R. 710, Pansa și Irțiū, însociți de Octavianū (în calitate de propretoriū), pur-cesserã lui D. Brutū într'adjuioriū; Pansa căđū în cea dintâiū luptă, assémine și Irțiū, în bătălia de la Mu-tina, unde Antoniū fu bătutū, și Octavianū remase sin-gurū duce allū armatei. Acesta veđindū că ellū nu pôte se se ținã încontra lui Antoniū și încontra puterii

conjurațiilor, cugetă se nimicéscă mei ântâiū pre a-cestia, și de aceea nu persecută pre Antoniū cândū fugiă în Gallia, mai allessū pentru că senatulū nu lū însărcinasse pre dînsulū cu acéstă missiune, ci pre D Brutū.

XIX.

Triumviratulu II.

Octavianū se întôrse la Roma, și prin puterea armată și procură consulatulū, și dusse lucrulū acollo ca poporulū se încuviințiește a face o cercetare asupra ucciditorilorū lui Cesare, în contra amnestiei pronunțiate de senatū. Apoi plecă în Gallia cisalpină, prefăcându-se că merge încontra lui Antoniū, cu care nenegoțiasse deja prin M. Aemiliū Lepidu, propretoriulū Galiei, constrînse pre senatū a revocà decretelē selle încontra lui Antoniū și se unī într'o insulă la Bononia cu Antoniū și cu Lepidu intru administrarea republicei pre 5 anni și intru estermizarea partitei lui Brutū și Casiū. Acesta fu triumviratulū II. Poporulū fu nevoitu a confirmà triumvirilorū potestatea arrogată pre 5 anni. Inse mai înainte de a înucepe resbellulū încontra ucciditorilorū lui Cesare, triumvirii voră se se desfacă de inimiții lorū cei mai însemnați din Roma, ca acestia se nu pôtă chiamă în absenția lorū pre S. Pompeiū, care se ținea în Sicilia. Din acéstă causă ei reînnoiră proscricțiunile, și suptū pretestū de a resbună mórtea lui Cesare și de a restabilī paceă în republică, proscrisseră mai bine de 100 de senatori și de 100 de călari, a căroră averē debea se le procure lorū bani spre purtarea resbellului. Intre cei ce se ucciseră atuncī fu și M. Tulliu Cicerone. După acésta Antoniū și Octavianū purceseră în Macedonia încontra lui Brutū și Cassiū, cari după expedițiunile lorū din Asia (încontra Suriei și a Rodului)

se întorsseeră în Tracia. Armatele respective se întâmpinară în două bătălie la Filippi, a. R. 710, cea dintâi rămasă fără rezultat, fiind că Brutū bătuse armata lui Octavianū, érá Antoniū învinse pe Cassiū, care și scurtă viața prin mâna unui servū, deră în a doua învinse Antoniū și pe Brutū, care desperatū se străpunse cu sabia. După ce se termină bătălia, se despărțiră învingătorii; Antoniū se stórcă din țerrile luate de la conjurați, bani ce saū promissū miliției; Octavianū se împartă veteranilorū agrī în Italia. Antoniū chiamă pe Cleopatra în Tarsū ca se răspundă pentru ajutoriulū ce dedesse acésta lui Cassiū, înse ellū se prinse de grațiile femeii, și se dusse după dânsa în Egyptū. Fulvia, soția lui, cercă prin o luptă în Italia, se lū constringă a se întórcé la Roma Octavianū întâmpină mari greutăți la distribuirea agrului. Fulvia scullă pe cumnatu seu Luciū Antoniū cu posesorrii agrului încontra lui Octavianū înse Luciū perdū și lu con-trînsū a se supune, la Perusia, a. R. 713.

XX.

Resbellulu sicilianu

Marcu Antoniū se întóse în Italia, și începū se tracteție cu S. Pompeiū, care occupasse Sicilia, încontra lui Octavianū. Dară murindū Fulvia, triumvirū se împăcară; Antoniū se căsătorî cu Octavia, sora lui Octavianū, și împartiră imperiulu între sere: Octavian luă provinciile occidentali, Antoniū celle orientali, Lepidū ținū Africa. Înse S. Pompeiū ocupăși Sardinia, și taiă comunicațiunea între Italia și aceste două insule (Sicilia și Sardinia) și ammenințiá Roma cu fóme. Triumvirii încheiară cu dînsulū unū armistețiū la Misenū, în urmarea căruia S. Pompeiū se țină insulele Italice împreună cu provincia Achaia, se primescă consulatuluișise se desdamneție pentru

averea părintescă cea perdută; érà ellū se provisione ȕie Italia cu bucate. Dară născându-se plângerī și de o parte și de alta că tractatulū nu se pute deplinū în lucrare, se dede motivū la resbellulū sicilianū între S. Pompeiū și Octavianū (a. R. 715—717). Octavianū nu căpetâ adjutoriulū cerutū de la ceilalți triumvirī, și purtâ resbellulū cu fôrte reu successū la începutū, pîno cândū M. Vipsaniū Agrippa compuse o putere navale considerabile, la care adausse mai în urmă și Antoinū o parte din flota sa, bătū de dóue orī pre Pompeiu, care fugi în Asia și se uccise la Miletū. Lepidū încă descălicasse în Sicilia, și pretinse ca se i sse lasse lui insula cea ocupată, dară Octavianū căstigâ miliȕia lui, îi luâ provinciile și demnitatea de triumviu, și lū trâmise la Circei (unde trăi ea pontefice massimū pîno la anulū 741) Cu modul acesta Octavianū surrupâ pre doī rivali, și căstigâ trăia spre a se puté lupta cu allū treilé cu successū. Spre și ocupâ legiunile și a și implé tesaurulū militari^a ellū întreprinsé mai multe espediȕiuni încontra popórelorū alpestre și illurice cari încă nu se suppusesseră deplinū^ū Japugił, Pannonił și Dalmaȕił se subjugară.

XXI.

Batalia de la Aetiu.

Intre acestea Parȕii de la resăritū coprinseră Suria Palestina, Fenicia și Asia anterióre. Antoniiū trâmise încontra lorū pre locuȕiitoriulū seu Ventidiū a. R. 714 care i respinse preste Eufrate; apoi se arretâ ellū însuși în Asia spre a terminà resbellulū, donâ Cleopatrei o mare parte din Asia romană (Fenicia, Celesuria, și parte din Cilicia și din Judea), și în anulū R.717 interprinse, în unire cu Artavasde regele Armeniei, o espediȕiune în'ontra Parȕilorū, petrunse pîno în Media

mică în forțe scurră timp; înse lipsa de provisiuni, apropierea iernei, și defectiunea Armenilor îl constrînseră a se întorce în apoi. Mai pre urmă (R. 719) prin piarea iernei, și defectiunea Armenilor îl constrînseră a se întorce în apoi. Mai pre urmă (R. 719) prin se pre regele Armenilor și lă duse la Alessandria în triumf. Totă de o dată dechiără pre Cesarione (fiulă Cleopatrei) de fiulă legitimă allă lui Cesare (spre a nemică pretensiunile lui Octaviană, fiului adoptivă) și puțină după aceea trămise Octavietta carte de despărțire (R. 721).—Senatulă veđîndă că Antoniă e captivată de Cleopatra care spera se și supună printr'însulă imperiulă romană, îi dechiără resbellă. Antoniă în locă de a trece repede în Italia și de a supprinde pre adversariulă cellă încă nearmată, perdă cellă mai bună timpă în desfrînări cu Cleopatra, care lă însoți în Grecia, și cândă Octaviană se arretă pre marea ionică cu o flotă condusă de Agrippa, determină după voinția Cleopatrei se se bată pre apă. M. Agrippa căstigă pentru Octaviană decisiva bătăliă de la promontoriulă Actiă (2 Sep R. 722). Cleopatra și Antoniă fugiră în Egyptă înainte de a se decide bătălia, flota loră se arse, armata, de pre uscată se suppusse invingătoriului. După acăsta, Octaviană trecă în Suria (R. 723), attăcă din partea aceea Egyptulă, și constrînsse chiară pre Cleopatra se lă libere de adversariulă seu. Cleopatra trămise la Antoniă, care fu delăssată de cōtră flotă și de cōtră căllărimea sa, se i spună că ea s'a uccisă, în urma căreia se străpunse ellă însuși. Cleopatra puse în lucrare tōtă artea sa spre a prinde și pre Octaviană cu grațiile selle, érá veđîndă că îndeșertă se fatigă, și înțelegîndă că Octaviană are de scopă se o ducă la Roma înaintea carrului de triumfă, își scurtă și ea viația prin muscătura de viperă. Egyptulă se prefăcú în provinciă romană. a. R. 723.—Octaviană se întorșe la Roma în anulă R. 724, și celebră ună

triumfă întreit pentru victoriile din Dalmația (și țările vecine), de la Acțiu și din Egyptu căpetă titlul de imperătoriu (*imperator*), de principe allu senatului (*princeps senatus*), și apoi de Augustu, (*Augustus*, adică allessu de dei,) prin care credea a da ore-care legitimitate puterii usurpate. Luna lui Sestile (*sextilis*) în care ellu se întorso la Roma, încă se decoră, cu acestu nume superbă (*Augustus*).

XXII.

Organisatiunea statului.

Octavianu Augustu adjungându la putere plecă pre senatū ca se lū investescă cu tôte directoriele celle mai înalte, apoi ca se i dea chiaru și potestatea legislativă, și se lū scutescă de obligațiunea mai multorū legi. Pre lōngă titlul de imperătoriu i se dede pre viețiă imperiulū proconsulariu, censura, potestatea tribuniciă, și pontificatulū. Cu autoritatea imperiale care coprindea dreptulū de a comandă preste tôte legiunile, se uniă dreptulū de a stringe milițiă, de a împune contribuțiune, de a face resbellū și de a încheiă pace, și de a dispune de viețiă și de mórte. Din imperiulū proconsulariu (*imperium proconsulare*) urmă dreptulū de inspecțiune asupra tutorū provinciilorū, chiaru și acellorū senatorie. precumū și dreptulū de a primi appellațiuni din provincie. Cu dreptulū de censoriu, imperătoriu dispunea asupra meritelorū cetățianilorū de a fi primiți sau scosși dintre senatori, căllari și triburi. Potestatea tribuniciă îi assecură inviolabilitatea persōnei, îi dă dreptulū de a convocă poporulū, de a intercede încontra decretelorū senatului, și mai virtosū dreptulū derivat, din adjutoriulū tribuniciu (*auxilium tribunicium*) de a primi appellațiuni de la tôte autoritățile urbane care deveni fōntăna jurisdicțiunei supreme. Titlulū de pon-

tefice massimū făcea pre împătoriiū capū collegiului ponteficilorū și membru celloorū alte collegie sacerdotali, și i conferiã direcțiunea tutorū lucrurilor rieligióse.— Prin recunóscerea edictelorū și a ordinațiunilorū imperiali de valide ca și legile comițiilorū și decretelē senatului, împătoriiū deveni legislatoriū.

Senatulū se restrinse de cōtră Octavianū, în puterea dreptului censoriū, la numărul de 600 de membri plecați lui, cari mai târziu se numiră de cōtră principe nu numai dintre Romani, ci și dintre Italicī și provinciali, inse debea se documenteție că posedū censulū de 1,000,000 sestertii, și că suntū de 25 de anni. Comițiilorū se luã potestatea supremă (suveranitatea) și se dede de o camū dată senatului (încă nu împătoriiului). Prin urmare senatulū, pre lōngă administrațiunea interessel rū esterne și interne, căpetă acumū și drepturile supreme alle poporului, allegerea magistrațiilorū, legislațiunea și judecătura supremă. Cu tóte acestea senatulū depindea în faptă de la împătoriiū, că-ci acesta avea dreptulū de a allege pre senatori (*lectio senatus*) inițiativa în tóte adunările. Prin acésta se lăssăi în voia împătoriiului de a determină, ce și câtū se se dea senatului spre decidere; împătoriiulū adese or chiãmă la consultū în cause momentóse, în loculū senatului, numai unū consiliū privatū (*consilium principis*) compusū din persónele lui celle mai de aprópe (*amici et comites*). Comițiile se strîngea numai ca se li se communicate decretelē principelui și alle senatului și ca se întărescă prin acclamațiune pre magistrații cei alleși de senatū

Magistratele republicane le lăssă Octavianū tóte în ființiacu numele, inse le luã tótă influinția; ellū dede administrațiunea sau în mâinile nouilorū directori, cari nu se punea dintre senatori, sau o luã de a dreptulū în mâinile selle. Împătoriiulū se făcea consule, și purta acéstă demnitate mai mulți anni unulū după

altulă, érá celloră alți consuli lescurtă timpulă prin suffecțiune la câte doué luni. Consuliă mai avea numai președinția în senatū și óre care parte la jurisdicțiune; pretoriă, edeliă și tribuniă continuară a funcțiună cu óre-care modificațiuni și restrîngeră alle puterei loră; censoriă înceară cu republica, și imperatoriă se însărcinară însiși cu acea directoriă; questoriă se împărțiră în questoriulă principelui, questoriă urbană și questoriă provincială, cellă dintâiă putea îndată după questură se adjungă la pretură, înse ellă érá detoriă a da jocurile numite questorie.

În gradulă acela în care magistrațiă republicană perdură din înfluinția loră, se redicară directoriă cea nouă, numiți de cōtră imperatoriă, și dependinți de la dînsulă. Cellă mai însemnată dintre directoriă acestia, érá prefectulă urbei (*praefectus urbi*) care avea tóta puterea necessariă pentru susținerea pazei puplice (și mai vîrtosă puterea polițiană a edililoră), și împreună cu consiliulă seu avea jurisdicțiunea în cause criminali, la începută pre lîngă *quaestiones*), pre cumă și appellațiunea imperiale. Prefectulă pretoriului (*praefectus praetorio*) care la începută érá numai commandante allă celloră 10 coorți pretoriane organizate de Octaviană pentru custodia sa, și sta în autoritate cu multă mai pre giosă de câtă prefectulă urbei, înse în puçină timpă deveni cea dintâiă persónă după imperratoriulă, fiindă că nu numai tótă administrațiunea militariă trecu în mânile lui ci prin desele absenție alle imperatoriului, căpetă președinția în consiliulă imperiale, și așiă judecătura supremă, la care se adausse mai în urmă și admistrațiunea erariului și a provinciiloră, așiă în câtă potestatea supremă administrativă se concentra în directoriă acésta.

XXIII.

Organisatiunea Provinciilor

Din timpul de cându toți Italii căpetară dreptul de cetățiană, Roma nu mai fu complexul statului, ci numai capitalea acestuia. Octavianu înformoseția Roma cu edeficiile cele mai magnifice, și o împărți în 14 regiuni éra Italia pîno la Alpi în 11 regiuni. Cetățile singularie continuară a purtă numele distinctive demunicipie, de colonie, și de prefecture; înse constituțiunea loră cea internă éra în esenția aceeași. În fruntea nnei comunități urbane sta magistrați annuali și un senatū sau *ordo de curionum*.

Provinciile se împărțiră de Octavianu a) în provinciile principelui (*provinciae principis*), cari éra cele mai importante, unde staționă o putere militară însemnată, allu căroru guvernatori se consideră a fi însuși imperatoriul, și în cari trămittea numai locuțiitorii (*legati*) cu putere pretoriă (numiți mai în urmă *praesides rectores* și *correctores*), b) în provinciile senatului (*provinciae senatus*) cari n'avea lipsă de o mare putere militară, și se administră de proconsulii cu ajutoriul legatilor și allu questorilor.

Provinciile afară de Italia, éra: 1) în Europa: Sicilia, Sardinia și Corsica, Achaia (Grecia propriă), Macedonia, Tracia, Moesia, Illuria (Dalmația) Pannonia (ținutul din drepta Dunării de la Sava pîno la muntele Cețiu) Noriculă Reția și Vindelica ținutul de la muntele Cețiu pîno la originea Dunării, între Alpie și Dunăriă), Gallia, Ispania și Lusitania; 2) în Africa: Mauretania, Numidia, și Africa propriă în partea de cōtră appusă; Cyrenaica și Egiptul în partea de cōtră resăritu; 3) în Asia: Suria cu Palestina, Cilicia, Bitunia, Asiamică și insula Creta.

Armata romană se organiză din nouă de Octavianu, și se transformă în milițā stabile, 25 de legiuni

(de câte 6,100 pedestri și 726 căllari) se asșediară în caestre stative (*castra stativa*) la Renū, la Dunăriă și la Euftrate spre apperarea marginilo-ũ imperiului; dóue la Renulũ inferiore, trei la Renulũ superiore, una în Reția, una în Noricũ, patru în Pannonia, trei în Moesia, dóue la Euftratele superiore, în Cilicia, șesse în Suria, una în Egyptũ, una în Africa, una în Ispania

Pre lîngă erariuũ statului Octavianũ mai fundă unũ erariũ militariũ din contribuțiunile celle nóue și din alte fîntâne, și unũ fiscũ sau tesaurũ privatũ allũ principelai.

IN EDITURA

LIBRĂRIEI SOCECŪ & C. COMP.

7, Calea Mogoşoe No. 7.

se află.

LEI B.

Angelescu EI.	Cursŭ de arimetică raţionată, în 2 părţi.	3
-	Cursŭ de Algebră elementară pentru clas- sele inferioare din Lycee.	1 25
-	şi Riureanu, Geometria, dupre Legendre şi Blanchet, 1 vol în 8 ^o mare.	4 20
Cernătescu,	Istoria generală I vol în 8 ^o mare.	6
Ciocanelli T. E.	Gramatica franceso-Română.	1 68
Clocotide Ión,	Gramatica limbii ellene.	3 33
-	Chrestomatia ellenă.	4
-	Sintaxa limbii ellene.	3
Eustatiŭ G.	Dialogi Româno-francesi.	1 68
-	Aritmetica theoretică şi practică.	84
Ionescu Dem.	Elemente de Istoria Română.	84
Ionescu I.	Carte de lectură cu deprinderi asupra lim- bii şi asupra stilului, pentru clasele primare .	45
Iarcu Dem.	Istoria sacră, prescurtată.	20
-	Comptabilitatea agricolă.	45
-	Manualŭ de Invătătură.	25
-	Mythologia prescurtată.	17
Laurianŭ A. Treb	Istoria romanilorŭ part. I-a pentru clasa I-a Gymnasială.	84
Naneanu B	Botanica pentru învăţământulŭ inferiorŭ. . .	1 30
Preda, Dem. N.	Dicţionarul Latino-Românŭ. I vol forte. . .	8 40
Pisone Ierom.	Dicţionariŭ Rom. fran. Latino germanŭ. . .	5
Raşianu Ştefan.	Eserciii de lectură.	33
Spinazzola O.	Flórea literaturii italiene, I vol forte în 8 ^o mare.	5
-	Gramatica elementară a limbii italiene. . .	1 25
Stilescu B.	Gramatica elementară, după Longchamp- Bliguières.	1 10
Şiaicariu, B.	Elemente de Geografie antică.	42
Ştefănescu Gr.	Elemente de Zoologie.	1 65
Ştefănescu Barbu.	Aritmetica practică.	55
Ştefănescu Basiliu,	Calligrafia theoretico-practică.	18

